

ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA

2018/4

ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA

2018/4

Alapítás éve: 1998

Megjelenik a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem
és a Debreceni Egyetem együttműködésének keretében,
a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával.

A szerkesztőbizottság elnöke

Prof. Oláh Attila

E-mail: olah.attila@ppk.elte.hu

Szerkesztőbizottság

Demetrovics Zsolt	Faragó Klára
Jekkelné Kósa Éva	Juhász Márta
Kalmár Magda	Katona Nóra
Király Ildikó	Kiss Enikő Csilla
Molnárné Kovács Judit	N. Kollár Katalin
Münnich Ákos	Szabó Éva
Urbán Róbert	

Főszerkesztő

Szabó Mónika

E-mail: szabo.monika@ppk.elte.hu

A szerkesztőség címe

ELTE PPK Pszichológiai Intézet
1064 Budapest, Izabella u. 46.

Nyomdai előkészítés

ELTE Eötvös Kiadó

E-mail: info@eotvoskiado.hu

Kiadja

az ELTE PPK dékánja
ISSN 1419-872 X

TARTALOM

EMPIRIKUS TANULMÁNYOK

Megküzdés a migráns lét kihívásaival. Magyarországi kínai gyerekek akkulturációs tapasztalatainak feltérképezése	7
--	---

Borsfay Krisztina, Nguyen Luu Lan Anh

Előítélet-csökkentés és mobilizáció a romák érdekében. A Tollfosztás-workshop hatásvizsgálata	35
---	----

Lantos Nóra Anna, Macher Judit, Kende Anna

MÓDSZERTAN

A Gyalogos viselkedés skála magyar nyelvű adaptációja	59
---	----

Hőgye-Nagy Ágnes

A munkahelykötődés és a munkaállomás-kötődés konstruktumainak mérése és gyakorlati relevanciája	77
---	----

Frankó Luca, Düll Andrea

KÖNYVISMERTETÉS

A futás öröme	95
---------------------	----

Gadanecz Péter

EMPIRIKUS TANULMÁNYOK

MEGKÜZDÉS A MIGRÁNSLÉT KIHÍVÁSAIVAL. MAGYARORSZÁGI KÍNAI GYEREKEK AKKULTURÁCIÓS TAPASZTALATAINAK FELTÉRKÉPEZÉSE

BORSFAY Krisztina
ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskola
ELTE PPK Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet
borsfay.krisztina@ppk.elte.hu

NGUYEN LUU Lan Anh
ELTE PPK Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A tanulmány a magyarországi kínai migráns gyermekek életében megjelenő iskolai-tanulási, társas és egyéni nehézségeket, valamint az ezekkel történő megküzdést vizsgálja. A kutatás kiemelt figyelmet fordít a diszkriminációs tapasztalatokra, valamint a kisebbségi helyzetből és a kulturális sajátosságokból adódó lehetséges nehézségekre, negatív élményekre.

Módszer: A kutatás 47, Magyarországon élő kínai diák bevonásával valósult meg. Kvalitatív módszer segítségével – félig strukturált interjú, valamint kérdőíves tematikus nyitott kérdések – vizsgáltuk a gyermekek életének különböző aspektusait, kitérve az észlelt nehézségekre és ezek megoldási módjaira is. A kutatás emellett részben kvantitatív módszereket is használt, így a Kidcope (Spirito és mtsai, 1988) megküzdést vizsgáló mérőeszközt is.

Eredmények: A diszkriminatív tapasztalatokra külön hangsúlyt helyezett a kutatás, így azokról részletes képet kaphattunk több szempont mentén is (diszkrimináció módja, körülményei, oka, a történés alanyai). A diszkriminációs tapasztalatokon túl a nehézségek három fő csoportja emelkedett ki: (1) az iskolával, tanulással, továbbtanulással kapcsolatos problémák; (2) a lakóhellyel és családdal kapcsolatos ambivalenciák, nehézségek; (3) a mássággal, kínaiság megítélésével összefüggő nehézségek. A különböző nehézségekkel való megküzdésre vonatkozóan viszonylag vegyes mintázatot láthattunk. A kínai megküzdési stílussal összhangban a diszkriminációval való megküzdés során nagy hangsúlyt kapott az elkerülő stratégia. Ugyanakkor más területeken (pl. iskolai nehézségek) a problémafókuszú megküzdés került előtérbe.

Következtetések: A kutatás eredményei azt a kutatási irányt erősítették meg, amely szerint a kínai kulturális háttérrel rendelkező személyekre is jellemzőek lehetnek a probléma-

fókuszú megküzdési stratégiák bizonyos problémák esetén. Mindemellett, a diszkriminációs tapasztalatokra adott elkerülő válaszok túlsúlya azt valószínűsíti, hogy a problémák megoldásában egy rugalmas, több különböző megküzdési módot is alkalmazó stratégia jellemző. *Kulcsszavak:* magyarországi kínai migránsok, megküzdési stratégiák, iskolai-tanulási, társas és egyéni nehézségek, diszkrimináció, akkulturáció

BEVEZETÉS

Bár a kínai migránsok sokszor jelennek meg modellkisebbségként, azaz a tanulmányi és munkahelyi előmenetel szempontjából jól teljesítő csoportként (Thompson és mtsai, 2016), illetve jól dokumentált a pszichológiai segítségkérésre való hajlandóság alacsony foka körükben (ld. pl. Kim és Zane, 2016), ez nem jelenti azt, hogy a kínai kisebbségi csoportok tagjainak ne lennének nehézségeik. A befogadó és a származási ország kultúrájával történő folyamatos és közvetlen kapcsolódás, a változó kulturális kontextus számos kihívást, akkulturációs stresszhelyzetet hozhat létre, amelyekre reagálni kell, megtalálva a legadaptívabb válaszokat.

A nehézségekkel történő megküzdés egy összetett társas-társadalmi kontextusban zajlik. Az akkulturációs folyamatok ugyanis a társadalmi, csoportközi folyamatok szintjén, illetve a személyközi, egyéni szinteken is megvalósulnak egymással szoros összefüggésben. Az alábbiakban olyan kutatást mutatunk be, amely egyrészt támaszkodik az akkulturációs folyamatok és az eközben fellépő nehézségek szociálpszichológiai, interkulturális pszichológiai leírására, másrészt erőteljesen használja a személyiség- és egészségpszichológia egyik központi fogalmát, a megküzdést. Az elméleti bevezetőben a kínai migránsok akkulturációs folyamatainak, problémáinak főbb jellemzőit mutatjuk be általánosság-

ban, illetve jellemezzük a magyarországi vonatkozásokat. Külön figyelmet szentelünk a gyermekek tapasztalatainak. Majd az akkulturációs folyamat egyéni pszichológiai vonatkozásaira fókuszálva a megküzdés fogalmát tárgyaljuk, kitérve ennek kulturális aspektusaira is. Ezt követően egy feltáró, részben kvalitatív, részben kvantitatív kutatás eredményeit mutatjuk be.

A kínai migránsok akkulturációjának lehetséges nehézségei

Az *akkulturáció* két vagy több kulturális csoport és ennek tagjai közötti kontaktus során létrejövő kulturális és pszichológiai változás folyamata. A változások csoportos és egyéni szinten is megjelennek (Berry, 2005). A jelen tanulmányban az egyéni folyamatokra koncentrálunk elsősorban. A különböző okokból (pl. tanulmányút, kitelepülési céllal történő migráció stb.) megvalósuló kulturális kontaktus és ennek nyomán megjelenő változások végkifejlete az *adaptáció*, amelynek két vetületét különíthetjük el (Searle és Ward, 1990, idézi Ward és mtsai, 2001). A pszichológiai adaptáció arra vonatkozik, hogy az egyén kognitív és érzelmi szinten hogyan alkalmazkodott a változásokhoz (pl. önértékelés, pszichológiai jóllét tekintetében), a szociokulturális adaptáció pedig az új társas-kulturális viszonyok közötti eligazodás (interkulturális kompetencia) sikerességét jelzi. Az akkulturációs folyamat lefolyása nagy

variabilitást mutathat: az egyének megélhetik nehézségek nélküli változásnak, ugyanakkor sokan jelentős akkulturációs stresszt élnek át a kulturális találkozások nyomán (Berry, 2005).

Számos olyan tényező van, amely az akkulturáció során potenciális *stressztényezők*ként jelenik meg (Ying és Han, 2006). Ilyenek például a fizikai és biológiai körülmények (klíma, ételek, betegségek), a társas stresszorok (társas izoláció, észlelt diszkrimináció stb.), a kulturális stresszorok (kulturális távolság a kulturális értékekben és szokásokban, nyelvi nehézségek stb.), illetve a funkcionális stresszorok (tanulási kihívások, környezeti nehézségek, lakhatás stb.). Általánosságban, így kínai migránsoknál is, az akkulturációs stressz mértékét és minőségét meghatározza, hogy (1) az egyén mennyi ideje van a befogadó országban; (2) milyen a kapcsolata (mennyiség és minőség tekintetében) a befogadó és a származási kultúra tagjaival; (3) milyen oktatási és munkahelyi lehetőségek állnak a rendelkezésére; (4) milyen – a származási kultúrához kapcsolható – tevékenységekben vehet részt; (5) milyen a befogadó és a származási ország közös történelme; illetve (6) milyen a társas-társadalmi kontextus, különös tekintettel a társas diszkriminációra (Berry, 1990, idézi Inman és Yeh, 2007).

Amint a fentiekből is kitűnik, az akkulturációs stressz számos tényezőtől állhat, éppen emiatt fogalmi meghatározása a mai napig nem tisztázott kellőképpen. Egyes kutatók mellett érvelnek, hogy az akkulturációs stressz fogalmát érdemes lenne lecsupaszítani, bizonyos elemeit önálló változókként kezelni, hogy azok hatását pontosabban le lehessen írni. Ilyen tényező például az észlelt diszkrimináció, amely egyes kutatások szerint jelentősebb nega-

tív befolyással lehet az egyénre, mint az akkulturációs folyamatban szerepet játszó más tényezők (Rudmin, 2009). Egy 2006-os vizsgálat szerint, amely 13 nemzet 42 vizsgálati csoportját hasonlította össze, az észlelt diszkrimináció sokkal szorosabb összefüggésben van a rossz pszichológiai adaptációval (mentális egészség, önbecsülés, élettel való elégedettség), mint az akkulturációs mérőeszközök más mutatószámai (Vedder és mtsai, 2006).

A jelen kutatás szempontjából fontos jelenség, hogy a diszkrimináció észlelése több különböző, egymással akár ellentétes mintázatot is mutathat. Egyrészt a kutatások alapján azt mondhatjuk, hogy a diszkrimináció általi fenyegetettség érzése felerősödik a látható kisebbségek esetében. Általánosságban ezek a csoportok számolnak be a legnagyobb mértékű észlelt diszkriminációról (Dion, 2002, 2010). Ugyanakkor a kognitív torzítások egy másik csoportjával is találkozhatunk: a negatív megnyilvánulások figyelmen kívül hagyásával. Ezekben az esetekben a kiélesedett figyelem és érzékenység helyett egy ezzel ellentétes pszichológiai mechanizmust látunk, a kérdéses ingerek kvázi kiiktatását.

E jelenséggel kapcsolatosan vitatott, hogy vajon az érzékenység különbségei egyéni vagy csoportszinten értelmezhetőek-e. Mindenesetre a szakirodalom a csoportszinten megjelenő válaszmintázatokat egyértelműen be tudja azonosítani. Így például a nők és etnikai kisebbségi csoportok tagjainak előítéletekre adott reakciói között találkozhatunk azzal a jelenséggel, hogy e csoportok tagjai kevesebb saját személyükre irányuló diszkriminációról számolnak be az *ingroup*-ot érintő (mások által igazolt) diszkriminációhoz képest. Előfordul, hogy nehezen tudják felidézni azt, amikor előítéletek áldozatai

voltak, és a negatív bánásmód diszkriminációnak való címkézését kerüljük. Sőt nem is realizálják, hogy egy nagyon előítéletes személlyel vannak interakcióban, még akkor sem, ha kellemetlenül érzik magukat a helyzetben (Major és Vick, 2005).

Kínai migránsokkal végzett kutatásokban az észlelt akkulturációs nehézségek közül – a gyakoriság sorrendjét követve – kiemelkednek a nyelvi és a kommunikációval kapcsolatos nehézségek, az ismeretlen szokások és értékek, az interperszonális kapcsolati problémák, a tanulás, a karrierrel összefüggő nehézségek, a diszkriminációs tapasztalatok, a magányosság és a generációk közötti konfliktusok (Yeh és Inose, 2002). A kínai migráns gyerekek problémáira vonatkozó kutatások jól rimelnek az említett nehézségekre. A szakirodalom több olyan tényezőt is tárgyal, amely a gyermekek számára különösen jelentős stresszforrás lehet. Ezek között vannak a nyelvi nehézségek, az iskolai és otthoni elvárások közötti konfliktusok, a szülők és gyermekek akkulturációs folyamatának eltérő üteméből vagy mintázatából adódó nehézségek, az individualista és kollektivisták értékek közötti eltérések és az ebből származó konfliktusok, amelyeket a gyermekek mind magukban (bikulturális identitás belső konfliktusai), mind a szüleikkel való kapcsolatukban megélhetnek. További nehézséget jelentenek az etnikai diszkrimináció, a kulturális sztereotípiák és az ebből adódó félreértések, és a kulturális kirekesztettség meg tapasztalása (Li és mtsai, 2016).

Magyarországon élő kínai migránsok nehézségei

Magyarországra a rendszerváltozást követően egyre nagyobb számú kínai bevándor-

ló érkezett elsősorban vállalkozási célokkal, illetve a szabad családalapítás reményében (Irimias, 2009). Mára már elmondható, hogy a román, illetve ukrán mellett az egyik legfontosabb bevándorló csoport a kínai: számuk a KSH 2018-as közlése szerint 10 008 fő (KSH, 2018). Ha ennek a csoportnak az integrációs stratégiáit vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy nagy százalékban jellemző rájuk a szegregációs (59%) stratégia, vagyis a befogadó ország tagjaitól viszonylag elkülönült élet mind a karrier, mind a személyes vonatkozások tekintetében. A kínaiak egy kisebb, de jelentős része a transznacionális akkulturációs stratégia (32%) ösvényén halad. Ez már egy gazdagabb kapcsolati hálót, a külföldi diaszpórával, illetve az anyaországban maradtakkal is fenntartott személyes és gazdasági kapcsolatokat jelent (Örkény és Székelyi, 2010b). A különböző funkcionális, társas, illetve kulturális nehézségeket ezen akkulturációs stratégiákat figyelembe véve érdemes értelmezni.

A funkcionális stresszorok vonatkozásában a kép összetett. Egyrészt a kínaiak magyarországi akkulturációja több tekintetben sikeresnek mondható. Így például az aktív dolgozók aránya több, mint kétharmad, a migráció az esetek többségében nem jár együtt lefelé mobilitással (ennek aránya nem éri el a 10%-ot), sőt viszonylag nagyarányú a felfelé mobilitás. Lakáskörülményeik, vagyoni helyzetük vonatkozásában más migráncsoportokhoz és a hasonló iskolázottságú magyarországi csoportokhoz képest is jobb helyzetben vannak. Ám ezzel együtt nagyon sok funkcionális nehézséget élnek meg. Számos, az életvezetés szempontjából lényeges kérdés (pl. letelepedés, állampolgársággal összefüggő ügyintézés, munkaszerzés, egészségügyi szolgáltatások, iskolarendszer igénybevétele stb.) vo-

natkozásában nehézségekről számolnak be. Sőt más migráncsoportokhoz képest is rosszabbnak látják a helyzetüket (Örkény és Székelyi, 2010b).

A társas stresszorok szempontjából kiemelkedően magasnak, egy 5 fokú skálán átlagosan 3,53 értékűnek érzékelik az idegenellenességet a kínaiak, és több, mint felüket érte már hátrányos megkülönböztetés (Örkény és Székelyi, 2010b). Ennek oka megítélésük szerint legfőképpen a bőrszín, a nyelvtudás hiánya, illetve az idegen származás (Sík és Várhalmi, 2010). A magyaroktól viszonylag távol érzik magukat, és összességében is távolságtartók mind a magyarokkal, mind más migráncsoportokkal szemben. Mindezzel együtt sem mondhatjuk azt, hogy jellemző rájuk a társas izolációt, hiszen viszonylag nagy kapcsolati hálóval rendelkeznek még akkor is, ha ez a háló többnyire zárt és leginkább az anyaországbeli vagy a diaszpórában élő kínaiakra korlátozódik (Örkény és Székelyi, 2010b).

A kulturális stresszorok területén elsősorban a nyelv és kommunikációs nehézségek emelhetők ki, amelyek a társas viszonyokra is kihatnak. A kínaiak alacsonyra értékelik magyar nyelvtudásukat mind saját magukra, mind pedig gyermekeikre vonatkoztatva. Ez összefüggésben van a csoport szegregációs, illetve transznacionális akkulturációs stratégiájával, illetve a magyar nyelv sajátosságaival – ugyanis viszonylag nehéznek észlelt, ugyanakkor kevés ember által beszélt nyelvről van szó (Nguyen Luu és mtsai, 2009; Örkény és Székelyi, 2010b). A csoportra jellemző akkulturációs stratégiából kifolyólag jelentős hányaduk (20%) nem is tervezi, hogy megtanul magyarul (Örkény és Székelyi, 2010b).

A Magyarországon élő kínai gyermekek életében jelen lévő főbb nehézségekre

több kutatás is felhívta a figyelmet (Vámos, 2006, 2013; Paveszka és Nyíri, 2006). Például nagyon jellemző esetükben a gyakori iskolaváltás és ebből kifolyólag az instabilitás. A kultúravesztéstől való félelem és a transznacionális akkulturációs stratégia keretében megjelenő globális sikernarratíva megköveteli a különböző szocializációs közegekben való jártasságot. Így a gyerekek mind a magyar, mind a kínai, sőt sokan a nemzetközi oktatási rendszert is megjárják életük egy-egy szakaszában. Ez bonyolult életutakhoz vezet, lelkileg megterhelő, nyelvi, illetve tanulási nehézségekkel jár, és nagyfokú alkalmazkodást követel meg.

A kínai szülők általában sokat várnak gyermekeiktől, hiszen a szorgalom, a tanulás érték, és a jövőbeli siker záloga az erőfeszítés. De a helyzetet nehezíti, hogy általában nagyon elfoglaltak, nincs idejük foglalkozni a gyermekükkel, illetve sokszor nem is igazodnak ki a magyar viszonyokban (Nyíri, 2006; Barna és mtsai, 2012). A szülők kulturális és nyelvi korlátait hivatott segíteni a gyermekek által felvett brókerszerep, vagyis a szülő és iskola, illetve más intézmények közötti tolmácsolás, amely gyengítheti a szülők pozícióját és tekintélyét (Nyíri, 2006). Azonban egy olyan narratíva is megjelenik, amely szerint ez a helyzet nem jelent problémát. Sőt a gyermek ez által teljesíti gyermeki kötelezettségét, illetve ez lehetőséget ad a gyermek önbizalmának növelésére is (Barna és mtsai, 2012).

A tanulás és iskolai teljesítmény nehézségei mellett a társas helyzetben megjelenő problémákat is megtapasztalják már a gyermekek is. A kínaiakkal szembeni idegengyűlölet, rasszizmus jelenlétét mind kínai gyermekekkel (Nyíri és Paveszka, 2006), mind pedig magyar fiatalokkal (Szilassy, 2006) végzett kutatások megerősítik. Egy

kínai anyákkal végzett magyarországi kutatás szerint a gyermekek 25%-át éri érzelmi-
leg is megterhelő diszkrimináció (Nguyen
Luu és mtsai, 2009).

Találkozás a nehézségekkel: megküzdés és reziliencia

Ahogy az korábban említettük, az
akkulturációs folyamatokkal foglalkozó
szakirodalom a változásokhoz való alkal-
mazkodás két vetületét különíti el Searle
és Ward (1990, idézi Ward és Lin, 2010)
nyomán. A pszichológiai adaptáció a pszi-
chológiai, érzelmi alkalmazkodásra vonat-
kozik, amely leírható mind pozitív (szub-
jektív jóllét), mind negatív indikátorok
segítségével (pl. különböző pszichológi-
ai, pszichoszomatikus tünetek). A szocio-
kulturális adaptáció pedig azt jelöli, hogy
miként illeszkedik be a kultúrába az egyén,
mennyire kezeli hatékonyan az interkul-
turális interakciókat. Ez a terület inkább
a viselkedéses aspektusokra fókuszál –
kulturális kompetenciák, területspecifikus
eredmények (pl. iskolai teljesítmény) segít-
ségével igyekszik meghatározni az egyén
alkalmazkodási folyamatait.

A jelen tanulmány a különböző nehé-
zségek feltárása kapcsán mind a pszicho-
lógiai adaptáció, mind a szociokulturális
adaptáció jelenségkörével összefüggésbe
hozható, hiszen a nehézségek köre nagyon
tág. Ezzel együtt a megküzdés – személyi-
ségpszichológia szakirodalmából kölcsön-
zött – fogalmának alkalmazásával a fókusz
elsősorban az egyén pszichológiai adaptá-
ciós folyamataira kerül. A megküzdést Laza-
rus és Folkman (1984) klasszikus megha-
tározásában értelmezzük. *Megküzdés* alatt
értünk minden olyan kognitív vagy viselke-
déses erőfeszítést, amellyel az egyén azokat

a külső vagy belső hatásokat próbálja kezel-
ni, amelyeket úgy értékel, hogy azok felül-
múlják vagy felemészthetik aktuális személyes
erőforrásait.

Ezen a ponton érdemes megjegyezni,
hogy a nehézségekkel való szembenézés
kapcsán egy másik gyakran használt fogal-
lom a *reziliencia*. Bár a szakirodalomban
a két fogalommal találkozhatunk úgy is, mint
amelyek egymással felcserélhetők, egyes
szerzők a megkülönböztetés mellett foglal-
nak állást. A reziliencia a legtöbb értelme-
zésben tágabb fogalom, mint a megküzdés,
hiszen az előbbi komplexebb módon foglalja
magában mindazokat a személyes és szitu-
ációs tényezőket, amelyek a nehézségekkel
való szembenézés folyamatában szerepet
játszanak (Szokolszky és Komlósi, 2015).
Egy másik fontos különbség a két fogalom
között, hogy a reziliencia elsősorban azok-
kal a folyamatokkal foglalkozik, amelyeknél
a stresszre adott válasz kimenetele egyér-
telműen pozitív. Ezzel szemben a megkü-
zdési stratégiák kapcsán nem teszünk ilyen
különbséget: egyaránt beszélhetünk pozitív,
illetve negatív megküzdési stratégiákról is
(Fletcher és Sarkar, 2013).

E tanulmányban a továbbiakban a meg-
küzdés fogalmát használjuk, mivel a kuta-
tás nem elsősorban a reziliens, pozitív fo-
lyamatokra fókuszál, hanem minden olyan
(egyéni) válaszra, amellyel a gyermekek
a nehézségeket kezelik.

A megküzdési stratégiák kulturális különbségei

A megküzdési stratégiák vonatkozásában
számos csoportosítással találkozhatunk. Így
például beszélhetünk kognitív, érzelmi és
viselkedéses megküzdésről, a kontroll helye
alapján másodlagos és elsődleges kont-

rollról, probléma-, illetve érzelmi fókuszú megküzdésről, valamint a kontrollról való lemondásról, továbbá gyakran használt csoportosítás az aktív és passzív megküzdési módok elkülönítése is (Oláh, 2005).

Sajátos kulturális csoportokat vizsgálva figyelembe kell venni, hogy a megküzdésnek kulturálisan eltérő mintázatai is lehetnek. Így a kínai kulturális csoport esetében a szakirodalom kínai megküzdési sajátosságokról beszél (Cheng és mtsai, 2010). A kínai megküzdésre jellemző az emóciófókuszú, illetve az elkerülőfókuszú stratégiák alkalmazása, valamint a nagyfokú kontextusérzékenység. A kontextusra való érzékenység a megküzdési stratégiák rugalmas, a helyzethez igazodó alkalmazásában érhető tetten. Emellett viszonylag alacsony a hajlandóság az explicit társas támogatás felkutatására és használatára, hiszen a társas-érzelmi problémák feltárása veszélyeztetné az „arcot”, amely a kínai kultúrában nagyon fontos társas konstrukció. Többféle arcfogalmat is ismerünk: a *lian* a személy integritására, moralitására utal, míg a *mianzi* az egyén élet során felhalmozódó sikerekre épülő társas reputáció (Cheng és mtsai, 2010).

A különböző megküzdési sajátosságok együttesen az euro-amerikai fogalmak szerint a „passzív megküzdés” besorolása alá esnek. A válaszok eltolódása a passzív irányba a keleti filozófiai hagyományok (konfucianizmus, buddhizmus, taoizmus) perspektívájából értelmezhető. A konfucianus tanítások szerint az érzelmek és a stressz kezelése belső állapotaink megváltoztatása révén lehetséges, nem pedig a nyílt, a környezet alakítására irányuló viselkedéssel. A türelem, a nehézségek elviselése megeddza a személy akaratát, ellenálló képességét, és egyben lehetőséget teremt az egyéni fejlődé-

sére is. A külső passzivitás ebben a megközelítésben együtt jár a belső átalakulással, vagyis az aktivitás belül van, nem pedig kívül. Ez a viselkedési mintázat tökéletesen illeszkedik a kollektivista értékekhez, amelyek szerint a társas harmónia, a kapcsolatok ápolása elsődleges fontossággal bír. És ezen kapcsolatok fenntartása csak akkor lehetséges, ha az egyén az érzelmeit megfelelőképpen tudja kezelni, igazodva a társas kontextushoz, megtartva a saját és mások arcát, társas homlokzatát is.

Ehhez nagyon hasonló módon, a buddhizmus és a taoizmus is a belső átalakulásra helyezi a hangsúlyt. A buddhizmus szerint a stressz és szenvedés a személyes vágyak, élvezetek kibillent egyensúlyának következménye. Ennek elkerülése a belső állapotok megfigyelése, és konstruktív átalakítása, illetve ítéletmentes nyomon követése révén lehetséges. A taoizmusban pedig igen jelentős fogalom a *wu-wei*, a nem beavatkozás elve, amely lehetőséget ad arra, hogy az egyén az élet ciklikus körforgásában, ahol a rossz és jó folyamatosan váltja egymást, képes legyen adaptív módon létezni, a változásokkal együtt áramolni (Cheng és mtsai, 2010).

A fent bemutatott kínai megküzdési stratégiákkal ellentétes mintázatokkal is találkozhatunk a szakirodalomban. Így például a Megküzdés Kínai Módja kérdőív kialakítása során Chan (1994) hongkongi kínai tanárokat és diákokat vizsgálva azt találta, hogy a leggyakrabban használt megküzdés a tervezett problémamegoldás, a legkevésbé használt pedig a menekülés-elkerülés stratégia volt.

A kérdést tovább árnyalja, hogy migráns kínai személyeket vizsgálva a megküzdés más aspektusait is figyelembe kell vennünk. Egyrészt a kulturális sajátosságok, másrészt

a kisebbségi (migráns) helyzet is hozhat a csoportra jellemző problémákat (Uba, 1994), és ehhez kapcsolódóan specifikus megküzdési mintázatokat. Feltehetően ezzel magyarázható, hogy a kínai megküzdési stratégiának ellenmondó adatok is megjelennek kínai migráns személyek esetében. Így például euro-amerikai és kínai-amerikai serdülőket összehasonlítva Jose és Huntsinger (2005) nem találtak különbséget a probléma- és emóciófókuszú megküzdés vonatkozásában a két csoportnál, és a várttal ellentétben az euro-amerikai személyek gyakrabban használták az elkerülés stratégiáját.

A kutatás kérdései

A Magyarországon élő kínaiak társas-társadalmi helyzetére, valamint akkulturációval összefüggő nehézségeikre számos, alapos szociológiai, illetve interdiszciplináris kutatás áll a rendelkezésünkre (pl. Örkény és Székelyi, 2010b; Nyíri, 2006, 2010; Barna és mtsai, 2012). Viszonylag kevesebb pszichológiai változót alkalmazó kutatást találunk, ezek többsége egy-egy jelenségkörre fókuszál. Így például Nguyen Luu és munkatársai (2009) a magyarországi kínai anyák pszichológiai jóllétét befolyásoló tényezőket, illetve gyermekük iskolai és társadalmi integrációjára vonatkozó nézeteiket, Sebestyén (2011) a magyarországi kínai tanulók kapcsolati hálóit, valamint a versengésről, illetve erőfeszítésről alkotott elképzeléseit (2015), Sebestyén és Fülöp (2015) pedig a versengés, a győzelem és vesztes fogalmához való viszonyulást vizsgálták.

Saját kutatásunk egy nagyobb, feltáró jellegű pszichológiai kutatás része, amely a Magyarországon élő kínai migráns gyermekek továbbtanulással kapcsola-

tos elképzeléseit, jövőképét, etnikai identitását, valamint mindezekkel összefüggésben a kulturális akkulturáció folyamatában tapasztalt nehézségeit vizsgálja. A jelen elemzésben azt a kérdést járjuk körül, hogy a magyarországi kínai migráns gyermekek milyen problémákról, nehézségekről számolnak be általánosságban, illetve a kínai származással, kínai családi háttérrel, migrációs történetekkel összefüggésben; és milyen megküzdési stratégiákat alkalmaznak a problémákkal való találkozás során.

A kutatás során kiemelt hangsúly került a diszkrimináció észlelésére, az előítéletességgel kapcsolatos tapasztalatokra, hiszen ezek az általános akkulturációs nehézségeken túlmutatóan is jelentős problémaforrások lehetnek. A diszkrimináció fókuszba helyezését az is indokolta, hogy a diszkrimináció észlelésére vonatkozó szakirodalomban az előítéletesség észlelésének torzító mechanizmusait mindkét irányba leírják: magas fokú érzékenység, illetve a problémák észlelésének hiánya is megjelentethet (Major és Vick, 2005) azzal együtt, hogy általánosságban elmondható, hogy a fenyegetettség érzése felerősödik a látható kisebbségek esetében (Dion, 2002, 2010). Kutatásunkban kíváncsiak voltunk arra, hogy kínai migráns gyermekek tapasztalataiban hogyan jelennek meg a diszkriminációval kapcsolatos élmények.

VIZSGÁLAT

Módszer

Vizsgálati személyek

A vizsgálatban általános iskolás diákok (7., 8. osztály) vettek részt. A kvalitatív, interjú adatfelvételben résztvevők átlagéletkora 14,86 (SD = 0,69). A Magyar-

országon való tartózkodás hosszát tekintve viszonylag homogén mintáról beszélhetünk. Az átlagos magyarországi tartózkodás hossza 13,3 év volt ($SD = 0,6$, min. 13 év, max. 14 év) ennél a csoportnál. A kérdőíves kutatásban résztvevők átlagéletkora 15,57 ($SD = 1,07$). A magyarországi tartózkodás ennél a csoportnál sokkal heterogénebb, az átlagos tartózkodási idő 5,8 év ($SD = 4,9$). De ezen belül volt, aki az adatfelvétel évében került Magyarországra, volt, aki hosszú éveket töltött már Magyarországon (min = 0, max = 14,5). Mind az interjúk, mind a kérdőíves adatfelvételben résztvevők többsége a Magyar–kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola¹ diákja volt. Ezen kívül VIII. és XI. kerületi általános iskolás diákok kerültek a mintába. Az összesen 47 fő (43 kínai, 4 kínai-magyar) között a fiúk és lányok aránya viszonylag egyenletesen oszlott meg (55% fiú, 45% lány). A gyermekek nagy része kétnyelvű volt, tehát a kínai mellett magyarul is beszélt. A nyelvtudásukat saját maguk korlátozottnak ítélték meg. Egy 6 fokú Likert-skálán a kínai nyelvtudás értékére átlagosan 4,62 pontot, a magyar nyelvtudásra átlagosan 2,95 pontot adtak.

Mérőeszközök

A kutatás során az első szakaszban egy feltáró célú, félig strukturált, kvalitatív interjút alkalmaztunk, amely az általános személyes adatok (pl. életkor, családi helyzet, migrációs adatok, nyelvhasználat) mellett a jelenlegi iskolai karrierre, valamint a továbbtanu-

lási tervekre, jövőképre, etnikai identitásra és az ezeken a területeken tapasztalt nehézségekre kérdezett rá. Jelen tanulmány első sorban az észlelt nehézségekre és ezek megoldási módjaira fókuszál.

A második szakaszban az interjúk felvétele során tapasztalt módszertani nehézségek miatt a kutatást kiegészítettük egy kérdőíves adatfelvétellel is. Kétféle problémával szembesültünk: az egyik a magyar nyelvtudás alkalmazásának nehézsége interjúk helyzetben, a másik pedig a problémákról való nyílt beszéd egy idegen (kutató) számára. Mind ezen nehézségek kezelésének érdekében az interjú kérdéseivel összhangban lévő, kínaira lefordított önkitöltős kérdőívet adtunk a résztvevőknek.

A kérdőív az életkor, nem és a nyelvi kompetenciára vonatkozó kérdéseken túl a fent említett területekre (továbbtanulási tervek, jövőkép stb.) kérdezett rá 55 kérdés segítségével. A nehézségekkel, akadályokkal 5 kérdés foglalkozott. A jelen tanulmányban az ezekre adott válaszokat elemeztük. A kérdések egy része (3 kérdés) a különböző kulturális identitáshoz kapcsolódó sztereotípiák és diszkriminációs tapasztalatok részletezésére kérte a válaszadót eldöntendő, illetve nyitott szöveges kérdés formájában. A kérdések egyrészt a kínai származás megítélésére (pozitív vagy negatív), másrészt a származással kapcsolatos negatív tapasztalatokra kérdeztek rá, illetve a helyzetben mutatott viselkedésre². A második kérdéscsoport (2 kérdés) pedig a tanulóssal

¹ A kutatás idején a Magyar–kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskolában még nem voltak középiskolai osztályok. A cikk közlésének időpontjában, felmenő rendszerben 12 osztályossá válik az iskola, és új elnevezést is kap: Magyar–kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium. A továbbiakban az iskolára, a félreértések elkerülése végett csak mint “Magyar–kínai Két Tanítási Nyelvű Iskola” hivatkozunk.

² „Előfordult, hogy valaki negatívan viselkedett veled a származásod miatt? Ha igen, írd le, hogy pontosan mi történt? Mit tettél ebben a helyzetben?”

és a karrieraspirációkkal kapcsolatos nehézségekre vonatkozott, szintén eldöntendő, illetve nyitott szöveges kérdés formájában.³

Emellett a kérdőív tartalmazta a Kidcope (Spirito és mtsai, 1988) kérdőívet is, amely (a Megküzdés Kínai Módja kérdőívvel szemben) kifejezetten gyermekeknél használt megküzdést vizsgáló mérőeszköz. A Kidcope kérdőív a kihívást jelentő tapasztalatok feltárására szolgál, egy specifikus stresszorra (valamilyen konkrét probléma az elmúlt 1–2 hétből), és az ezzel kapcsolatos, illetve általános megküzdési módokra kérdez rá. A specifikus stresszor megnevezése teljes mértékben a válaszadó spontán válaszait tükrözi, a kérdés nem tartalmaz előzetes általános kategóriákat, problémafelvetéseket. A mérőeszköz normál és veszélyeztetett mintán is (pszichopatológiai diagnózis, természeti katasztrófa, egyéb trauma stb.) alkalmazható.

A kérdőív Lazarus és Folkman (1984) megküzdésfogalmára épít, a különböző stratégiák gyakoriságát és észlelt hatékonyságát méri. A 10 vizsgált megküzdési stratégia a szerzők szerint 3 fő dimenzió mentén helyezhető el: *aktív* (kognitív újrastrukturálás, problémamegoldás, érzelmi reguláció, társas támogatás); *elkerülő* (elterelés, társas visszahúzódnás, vágyteljesítő gondolkodás, beletörődés); és *negatív* (önkritika, mások hibáztatása). A kérdőívhez két további tételt tettünk: ezek a düh és a másoknak való ártás vágya, illetve a probléma újrakeretezése társas összehasonlítás révén. Előbbi az érzelm kifejezés társas dimenzióit helyezi előtérbe (negatív irányba), utóbbi szintén a társas vonatkozásokra fókuszál a kognitív feldolgozás folyamatában.

Cheng és Chan (2003) hongkongi serdülőkkel vizsgálta a Kidcope alkalmazható-

ságát, faktorstruktúráját. Ugyan kultúrközi összehasonlításokat nem végeztek a szerzők, a faktorstruktúra-vizsgálatok szerint az adatok két fő faktor mentén értelmezhetőek voltak hongkongi mintán is: menekülésorientált megküzdés és kontrollorientált megküzdés. Az érzelmi reguláció stratégiáját az eredeti szerzők két item segítségével mérték, amelyek közül az egyik a közvetlen érzelmi kifejezés (kiabálás, tárgyak megütése stb.), a másik pedig az önmegnyugtató, relaxáció. A hongkongi eredmények alapján ez a két tétel két különböző faktorba sorolható, míg előbbi a menekülésorientált megküzdés, utóbbi a kontrollorientált megküzdés csoportjába került.

Eljárás

A kutatás első szakaszában 7 személlyel készült félig strukturált interjú magyar nyelven. Az interjúk kétszemélyes helyzetben, a gyermekek iskolájában készültek. Időtartamuk körülbelül 45 perc volt. Ezek után 40 fővel kérdőíves adatfelvétel történt kínai, illetve magyar nyelven (a gyerek választásához igazodva) osztálytermi helyzetben, szintén körülbelül 45 percben. A kínai nyelvű adatokat magyar nyelvre fordítottuk, elemzésük magyar nyelven történt.

Eredmények

Az alábbiakban a gyermekek által észlelt nehézségeket, illetve a nehézségekhez kapcsolódó megküzdési stratégiákat mutatjuk be. A konkrét nyitott kérdésekre adott vagy a gyermekek által spontán megemlített szöveges válaszokat kvalitatív tartalomelemzéssel vizsgáltuk. Minden olyan kijelentés az elemzés tárgyává vált, amelyben a válasz-

³ „Észlel-e nehézségeket, ha igen, melyek azok?”

adók valamilyen számukra negatív eseményről, érzésről vagy gondolatról számoltak be. Emellett, a megoldásokra vonatkozó állításokat is bevettük az elemzésbe. A kvalitatív elemzés mellett – amennyiben azt az adatok lehetővé tették –, a válaszok gyakoriságát és együttjárását is figyelembe vettük.

Az eredmények közül elsőként a kínai származással összefüggő diszkriminatív megnyilvánulásokra vonatkozó válaszokat mutatjuk be a kérdőív és az interjúk alapján. A diszkriminációs élmények fókuszba helyezésével Rudmin (2009) gondolatmenetét követjük, miszerint az észlelt negatív diszkrimináció az akkulturációs nehézségek külön válfaja, és önmagában is jelentős befolyással bír az egyén adaptációs folyamataira. Ezt követően – a gyakoriság sorrendjét követve –, a gyermekek által megemlített további nehézségeket és megoldási módokat írjuk le.

Diszkriminációval kapcsolatos tapasztalatok és megküzdési módok

A kérdőívben 40 gyerek közül 13 számolt be valamilyen diszkriminációról, 2 gyermek nem tapasztalt ilyesmit, 25 gyermek egyáltalán nem válaszolt erre a kérdésre. Az interjúkban 7 személy közül 5-en számoltak be

vagy saját magukkal vagy másokkal történt diszkriminációs tapasztalatról.

A diszkriminációs élményekre mint ön-életrajzi narratív tartalomra tekintettünk. Az élet eseményeiről való emlékezés egy konstrukciós folyamat, amelyet az egyéni és kulturális minták irányítanak. Ezek ilyen értelemben kultúránként eltérő mintázatokat mutathatnak, azonban minden esetben valamilyen narratív szerveződés mentén épülnek fel (Bruner, 2004). Mindezeket figyelembe véve a diszkriminációs élmények leírásához a történetek bizonyos jellemzőit vettük alapul, a narratívumok felépítésének elemeiből kiindulva. A narratív tartalomelemzés lehetséges szempontjai (László és mtsai, 2000; Pólya, 1999) közül néhány alapvető tényezőt emeltünk ki. Így az idői-téri viszonyok, maguk az események, a szereplők, a történetek oka és következménye kerültek a fókuszba. A vizsgált elemek ennek mentén az alábbiak szerint alakultak: maga a diszkriminációs történet (a diszkrimináció módja), a történet körülményei (helyszín, időpont stb.), a feltételezett okok (a diszkrimináció oka), a történet alanyai (elkövető, illetve elszenvető fél, szemtanúk) (ld. 1. táblázat), és végül a következmények (reakciók, megküzdési módok) (ld. 2. táblázat).

1. táblázat. A diszkriminációs történetek elemzésének szempontjai

	A válaszokban megjelenő kategóriák, válaszmintázatok
Diszkrimináció módja (mi történt?)	Verbális, nem verbális, pszichés/társas, tárgyi/fizikai: csúfolódás (verbális sértegetés), tárgyak tönkretétele, kiközösítés, fizikai bántalmazás
Diszkrimináció körülményei (hol, mikor történt?)	Időpont: óvodáskor, iskoláskor Helyszín: Magyarország intézményi környezet (kulturálisan viszonylag homogén), közterület (buszmegálló stb.) Kína
Diszkrimináció oka (miért?)	Kínai származás, nyelvhasználat, eltérő tanulási normák
Diszkriminációs történet alanyai	Konkrét személyek helyett általános alanyokról való beszéd, saját élmények, közbe nem avatkozók, pozitív/negatív szereplők

A diszkrimináció módját tekintve számos különféle formával találkozhatunk, verbális/nem verbális, pszichés/társas és tárgyi/fizikai károkozásról is beszámoltak az alanyok különböző súlyossági szinten. A diszkrimináló verbális megnyilvánulások közül elsősorban a csúfolódás és a szidalmazás volt jellemző: „*Csúfolni szoktak.*”, „*Így a fülem mellé, mert azt hiszik, hogy nem értem.*”, „*Úristen, kínaiak! – így nagyon hangosan.*” A nem verbális megnyilvánulások közül a személyek észleltek olyan negatív, lenéző, megvető megnyilvánulásokat, amelyek a kisebbségi csoport dehumanizált mivoltát, másságát fejezték ki számukra: „*Olyan mintha valami szörnyeteggel találkoznának, jó nem félelmetes, hanem ilyen, olyan, mintha kicsit undorítóak vagyunk.*” A tárgyi/fizikai károkozás a pszichés-társas bántás céljával szintén előforduló minta volt: „*Például, emlékszem, volt egy fiú, aki a megmaradt ételét állandóan az iskolatáskámba szerette rakni, és összerágott papírgalacsinokat dobált rám.*” Sokan a részletek felfedése nélkül, csak magáról a diszkriminációs történevről számoltak be: „*Elítélték vagy nem tudom. Kiközösítették.*”

A történet körülményeinek (helyszínek, időpont) megnevezésekor időben és térben is kiterjedő mintázatra találhatunk. Az óvodáskortól kezdve megjelenő diszkriminációs élmények mind az iskolában, mind az iskolán kívül (hazafelé menet a járművön) előfordulnak: „*De az óvodában csúfoltak, meg bántottak.*”, „*Amikor kicsi voltam, és magyar általános iskolába jártam, azért, mert kínai vagyok, gyakran kinevettek, vagy kicsúfoltak.*”, „*Konfliktus az elég gyakran szokott lenni, hogy például buszmegállóban vannak, hogy nevetgélnek.*” A magyar, a kulturális sajátosságokra figyelmet nem fordító általános iskolák

ilyen szempontból több potenciális kihívást jelenthetnek a gyerekek számára, feltehetően a kínai gyerekek alacsony arányából kifolyólag, a látható kisebbségi helyzet révén: „*Volt már, amikor csak én voltam egyedül, meg a testvérem. Akkor sokat piszkáltak.*”

Összességében tehát a diszkrimináció helye igen kiterjedt, annak ellenére, hogy az iskola nyújthatna bizonyos védettséget, hiszen ismerős terep, illetve feltételezhetően tiltó szabályok vannak érvényben (Sík és Várhalmi, 2010). A helyzetet mégis nagymértékben befolyásolják az adott intézményben uralkodó társas normák, a kisebbségi gyerekek nyelvismerete, illetve a kisebbségi és többségi gyerekek aránya (Paveszka és Nyíri, 2006), ahogy ezt a fenti interjúrészletek is példázzák.

Ide kívánczik és egyben a diszkrimináció helyszínéhez, illetve a kisebbségi-többségi gyerekek arányához kapcsolódó tartalom az a kijelentés, amit a diszkrimináció hiányára vonatkozóan fogalmazott meg az egyik gyermek. Nevezetesen az, hogy a kisebbségi lét átmeneti felfüggesztődése a magyar–kínai iskolában védelmet jelent a diszkriminatív megnyilvánulásokkal szemben: „*Velem nem történt szerintem. De hallottam barátaimtól, hogy kicsúfolták vagy ilyesmi. Mindig ebbe az iskolába jártam, ezért [...] itt nem csúfolódnak annyira, mert többen vannak a kínaiak.*”

Érdekes módon a kutatási anyagban Kínára vonatkozóan is megjelenik a diszkrimináció jelensége: „*Rasszisták és beszédjükben diszkriminálnak. Ilyen mindkét országban van.*” A Kínában átélt diszkriminációs tapasztalat értelmezéséhez több kontextuális információra lenne szükség. Egy lehetséges feltételezés, hogy a vidéki-urbánus kategorizáció állhat a jelenség hátterében, amely igen erőteljes stigmatizációhoz vezet Kínában

(Guan és Liu, 2014). Egy másik, talán még plauzibilisabb magyarázat, hogy a gyermekek nem saját, Kínában tapasztalt diszkriminációs élményeiket elevenítik fel. Inkább a Magyarországon megélt élményeket bagatellizálják, felnagyítva azt a tényt, hogy jó és rossz emberek mindenhol vannak, negatív tapasztalatai mindenkinek lehetnek függetlenül a kulturális származástól.

A diszkriminatív cselekedetek észlelt okaként három tényezőt találhatunk meg a válaszokban. Ezek egyike, hogy egyszerűen nem szeretik a kínaiakat. Egy másik feltételezett ok a gyermekek szerint, hogy más nyelvet beszélnek. Ebben a vonatkozásban probléma lehet a nyelvtudás hiánya, az eltérő akcentus vagy éppen a kétnyelvűség is, ami egy etnocentrikus nézőpontból nehezen értelmezhető, furcsa lehet a többségi gyerekek egy részének. Ezek a problémák rendre megjelennek a kínaiakat vizsgáló szakirodalomban is: a látható idegenség (bőrszín) és a hallható idegenség (nyelvtudás hiánya, különbségei) jelentős diszkriminációs források, csakúgy, mint az idegen származás (Sík és Várhalmi, 2010; Simonovits, 2013). A válaszokban egy harmadik felbukkanó ok az a tény, hogy a tanár sokszor megdicséri a gyereket, akit később emiatt negatív megkülönböztetés ér a társai felől: „*A mostani osztályomban pedig van két fiú, akik mindig gúnyolnak, néhány lány pedig azért, mert a tanár mindig dicsér, nagyon visszautasító velem. Jaj!*”

A teljesítmény kapcsán mind a kínai gyermekek, mind a magyar pedagógusok diskurzusában megjelenik az erőteljes motiváltság, a magas ambíciók kérdése (Nyíri és Paveszka, 2006). Ez egyrészt valóban jellemző a kínai gyermekekre, hiszen a konfuciánus

értékek miatt ezen gyermekek szocializációjában nagy hangsúly kerül az erőfeszítésre, illetve a szorgalomra (Sebestyén, 2015). Másrészt azonban sokszor irreális elvárások forrásává válik, illetve sztereotípiáká alakul. Brit kínai migráns gyerekek nézetét vizsgáló kutatás rámutat arra, hogy az okos, szorgalmas, jól teljesítő, folyton csak tanuló (és akár unalmas) diák képével való azonosulás sok fiatal számára nem pozitív, inkább nyomasztó. Emellett meglegálya lehet a bullyingnak is, hiszen a csendes, passzív, stréber tanuló kiváló alanya a kortárs bántalmazásnak (Archer és Francis, 2005).

A diszkriminatív megnyilvánulásokat is tartalmazó interakcióban részt vevő szereplők leírása kapcsán jellemző volt, hogy a gyerekek nem nevezték meg a diszkrimináló személyeket konkrétan. Ha szerepelt a történetben bármilyen „elkövető” szereplő, akkor is csak általános jellemzők megadásával (életkor, nem, csoporttagság): „*Például, amikor az iskolából megyünk hazafelé, a buszon némelyik külföldi,⁴ ha meglát, lenéző pillantással néz ránk, van olyan is, aki szidalmazni kezd.*” A kérdőívben saját élményekről számoltak be a válaszadók a kérdésre válaszolva. Így csak az interjúban fordult elő egy-két esetben, hogy mások élményei is belekerültek az elbeszélésekbe: „*Igen, láttam. És akkor mondta, hogy ez nagyon rosszul esik, és ő meg pedig nem is tud magyarul, de tudja, hogy rosszat mond neki, róla.*” Ha az eset során mások is jelen vannak, az pozitív, illetve negatív irányba is befolyásolhatja az eseményeket. Így szerepelt a válaszok között az a forgatókönyv, amikor a jelenlévők nem csináltak semmit a pozitív végkifejlet érdekében: „*És a többiek ilyenkor mit csinálnak? Mit tapasztaltál?*

⁴ Vagyis nem kínai, hanem külső csoport tagja.

Semmit, szerintem.” Emellett megjelent az az opció is, hogy érdemes a tanárnak szólni egy ilyen helyzetben, vagyis egyes esetekben hangsúlyossá válik a társas (tanári) támogatás szerepe.

A diszkriminációs történésekre adott reakciók, megküzdési módok

A diszkriminációval kapcsolatos reakciók esetében azt lehet elmondani, hogy a kérdőívben a gyerekek többsége nem számolt be semmilyen reakcióról, nem feleltek erre a kérdésre. Az interjúban kevésbé volt jellemző a válasz hiánya. Mind a kérdőívekben, mind az interjúkban markánsan megjelent az elkerülés, figyelmen kívül hagyás mint az diszkriminációra adott válasz: *„De akkor ugyanúgy, mintha nem hallottam volna meg.”* A figyelmen kívül hagyásra különböző mögöttes motivációkat mondtak. Így például az egyik ilyen ok volt, hogy ismeretlen ember negatív véleményével nem kell foglalkozni, az nem is bántó: *„Semmit. Szerintem [...] nekem ez nem, nekem nem érdekel, hogy mit mond, aki nem ismer engem.”* Egy másik magyarázat szerint a figyelmen kívül hagyás azért a legjobb megoldás, mert ezzel el lehet kerülni egy esetleges vitát: *„Egyik fülön be, másikon ki. [...] Megkérdezem tőle, hogy miért csúfol vagy mi? De akkor már megint vitatkozom. Szerintem ez jó, ahogy én csináltam.”*

Megjelent az a fajta magyarázat is, amely szerint a hallgatás a másik perspektívájának megértéséből következik, és lefegyverző taktikaként alkalmazandó magatartás: *„Hogyha valakit csúfolnak vagy piszkálnak, és észreveszik rajta, hogy őt bántja vagy zavarja, akkor annál jobban. De ha úgy csinálom meg én is magamat, úgymond, minden, akkor abbahagyják nagyon gyorsan. Nem is érdekel, hogyha mondanak bármit.”*

Kisebbségi hangsúllyal, de megjelent a verbális vagy fizikai védekezés valamilyen formája is: *„visszaszóltam”, „egyszerű, ha ütni kell, hát ütök”.* Az aktív, a másik felé megnyilvánuló védekezés a személyiségbeli különbségekkel összefüggésben került elő. A jó verbális készségek segítséget jelenthetnek: *„Én mondtam neki, hogy beszéljen vissza. Aztán ő azt mondta nekem, hogy »én nem vagyok olyan, mint te, aki sokat tud beszélni.«”*

A helyzetben részt vevő személyek leírásánál említettük, hogy mások jelenléte befolyásolja az interakció lefutását. A reakciók szempontjából a saját csoporthoz tartozó kortársak jelenléte az erőviszonyok átalakulásához vezet, ami a kisebbségi csoport tagjainak nagyobb szabadságot jelenthet az aktív reakciók megéléséhez: *„Múltkor például voltam én, meg három barátom. Akkor az egyik barátomnak el volt törve a keze, biciklizni. Ott Ázsia Center mögött van egy ilyen erdő, egy ilyen kis ugráló erdő. Biciklivel voltunk ott négyen, és akkor is volt ott 3 lány és egy fiú. És akkor ott is elkezdtek ott nevetgélteni, minden, és mentek el, és akkor nekem, meg az egyik barátomnak, [...] És akkor odaszólt nekünk, tudod, ilyen csúnya származásunk miatt is, meg csak úgy is szólt oda, hogy ilyen nyomorékok, meg ilyen, és utána hátramentünk, szoltunk, és utána elkezdtek gyorsabban menni. Mi hátramentünk, és szóltunk a barátainknak, és aztán odamentünk hárman, és akkor ott beszélt vele a legnagyobb barátom, az beszélt vele, minden. És akkor meg azt mondta, hogy ő nem mondott semmit. Nem mernek ők semmit.”*

Hatékony reakció lehet a humor is, amely alkalmas védekezésre, illetve átfordíthatja a szituációt egy új kommunikációs stílusba, ahol lehetővé válik a közvetlenebb, és kevésbé ellenséges kapcsolódás a másik féllel: *„Ott*

2. táblázat. Diszkriminációs történetekre adott reakciók elemzési szempontjai

	Elkerülő	Aktív	Negatív
Diszkriminációra adott reakciók	Figyelman kívül hagyás, hallgatás	Humor	Másoknak való ártás
	Megszokás	Verbális vélemény-kifejezés	Önkritika

3. táblázat. A Kidcope-ban megjelenő különböző nehézségek aránya

Nehézségek az elmúlt 1–2 hétben	Gyakoriság (százalékban kifejezve)
Iskolai, tanulással kapcsolatos nehézségek	44%
Családi nehézségek	13%
Válaszhiány	31%
Nincs nehézség	9%
Van nehézsége, de nem tud beszámolni róla	2%

voltam, és akkor ott például nekem szoktak úgy viccelődni, meg én nem is veszem komolyan, hogyha odaszólnak, vagy valami. Mert engem is hívtak kamikázénak, [...], akkor harakirisimítcu, hajasimának, mindennek. Sokszor mondtak rám ilyeneket, de én csak nevettem rajtuk, és akkor én is hívtam őket, például Lacit hívtam Maci Lacinak, akkor Danit Dadusnak, mindenkit piszkáltam, de nem úgy piszkáltam, hanem viccből. Engem ez nem zavar.”

Az interjúalanyok által leírt pszichológiai reakciók némelyike a már említett elkerülő stratégiákra rímelt, egy-egy esetben azonban megmutatkoztak a negatív érzelmekkel együttjáró negatív megküzdési válaszok is: „Megszoktam.”, „Hát nem [...], nem baj.”, „A szívemre vettem és magamat hibáztattam”.

A nehézségek főbb területei: iskola és tanulás, család és lakóhely, kulturális másság

A diszkriminatív tapasztalatokon kívül a nehézségek csoportjai – a gyakoriság sorrendjét követve – az alábbiak szerint alakultak:

(1) az iskolával, tanulással, továbbtanulással kapcsolatos problémák; (2) a lakóhellyel és családdal kapcsolatos ambivalenciák, nehézségek; (3) a másságra, a különböző országok, illetve eltérő származású személyek közötti viszonyra vonatkozó kérdések, a kínaiság megítélése, ide kapcsolva a nyelvvel, nyelvtanulással összefüggő korlátokat.

Iskola és tanulás

A Kidcope kérdőívben feltett kérdésre, miszerint, milyen problémával találkoztak a gyermekek az elmúlt 1–2 hétben, a leggyakrabban (45%) valamilyen iskolai, tanulással kapcsolatos nehézség szerepelt a válaszban (dolgozat, vizsgák, házi feladatok nehézsége, kirúgás lehetősége).

Az interjúban is gyakran megjelennek az iskolával, tanulással összefüggő kérdések. De az egészen konkrét iskolai előmenetelre vonatkozó témák mellett az iskolai élet eseményeinek nehézségeire is fény derült. Mivel az interjúk többsége a Magyar–kínai

Két Tanítási Nyelvű Iskolába járó diákokkal készült, így az erre az iskolára jellemző sajátos problémák is megjelentek a beszélgetésekben. Nehézségként nevezték meg az osztálytársak magas fluktuációját, ami összefügg azzal a már említett jelenséggel, hogy a kínai bevándorló gyerekek sokszor mennek vissza Kínába nyelvet tanulni vagy családi okokból kifolyólag (Nyíri, 2006). Egy másik jellegzetes kihívást jelentő helyzet, és szintén az iskola rugalmasságával összefüggő jelenség, hogy több, az akkulturáció szempontjából eltérő szakaszban járó, nyelvtanulási szinten lévő gyermek tanul ugyanabban az osztályban, ami nehézséget okoz néhány gyermeknek. Leginkább a beilleszkedésük az, ami kihívást jelenthet minden fél számára. Még akkor is, ha esetleg hasonló kínai kulturális háttérrel rendelkeznek, mégis az anyaországhoz való viszony, az új bevándorló státus miatt más a helyzetük: *„Meg észrevettem, hogy akik Kínából jöttek, azok nem szeretnek barátkozni, nem szeretnek így beszélgetni. Ha például hozzá megyünk beszélgetni, hogy szia, ki vagyok, meg izé és aztán bólogat, valamit mond, és aztán megint néma csendben van, nem tudom, kicsit furcsa, kívülről, de azért vannak.”*

Az iskolai karrierhez kapcsolódó kérdéskör az iskolaváltás problematikája, ami szintén hordoz néhány sajátosságot, különösen a Magyar–kínai Két Tanítási Nyelvű Iskolába járók között. A diszkriminációs tapasztalatoknál láthattuk, hogy bár több kontextusban is megjelennek az ilyen jellegű tapasztalatok, a saját csoport tagjainak magasabb aránya visszaszorítja a diszkriminatív megnyilvánulásokat. Ez azzal is jár, hogy feltételezhetően a középiskolában – kilépve a biztonságot nyújtó elfogadó közegből – a gyerekek ismét

megtapasztalják a kisebbségi helyzetből fakadó nehézségeket.

Az interjúkban megjelenő nézetek alátámasztják ezt az elképzelést, mivel a gyerekek valóban megfogalmazzák az új iskolával kapcsolatos féltrejelzéseiket. De ezek elsősorban nem a diszkriminációhoz kapcsolódó negatív képekben jelennek meg, hanem inkább a barátkozás nehézségeire vonatkoznak. A magyar gyerekeket kevésbé ismerik, és emiatt még nem biztosak abban, hogy tudnak-e kapcsolódni az új gyerekekhez, egy kicsit tartanak az ismeretlentől. De olyan tanulók is vannak, akik várakozással tekintenek az új lehetőségekre: *„Nagyon kevés magyar barátom van. Nem is tudom, hogy jövőre hogy fogok barátkozni. Mert még nem szoktam meg a magyar barátokat, csak a Magyarországot.”*, *„Csak a többi magyar gyerekekkel még nem nagyon sokat barátkoztam, mert nem volt esély, de szerintem, de szerintem jó lesz.”* A válaszokban jól látszik az a distinktív különbség, amely Magyarországon és a magyar emberek között mutatkozik meg. Ahogyan az Örkény és Székelyi (2010a) bizalmi tőkét vizsgáló tanulmányában is megjelenik, a bizalmi tőke különböző elemei (pl. emberekbe, intézményekbe vetett bizalom) elkülönülhetnek, mintázatuk az adott csoport akkulturációs stratégiájától függ.

Az ismeretlentől való félelem megnyilvánul a régihez, a pozitívnak megélt környezethez, kapcsolatokhoz való ragaszkodásban és az ettől való elválás fájalmában is: *„Túl sok minden történt, meg túl sok idő volt, és már nagyon megszoktam, [...] És annyira rossz, hogy elmegyek.”*, *„Hát az új iskola sem lesz rossz szerintem, de nagyon rossz érzés. Jaj.”* A helyzet megoldására általában az a javaslat, hogy az ember majd megszokja. Néhányan korábbi iskolaváltási tapasztala-

lataikra hivatkoznak, amikor az ilyen nehézségeket már egyszer át kellett élniük, és akkor is meg tudták szokni, alkalmazkodni tudtak: „Nem lesz kínai. Nem baj. Szerintem megszokom [...] gyorsan szokok meg dolgokat, remélem. Ezt az iskolát is csak 1 év múlva, 2 év múlva szoktam meg teljesen.”

Család és lakóhely

A Kidcope kérdésére adott válaszokban az iskolai problémákat követik a családi nehézségek (13%), ezen belül a költözés, a betegség, a haláleset, a szülő munkanélkülisége, illetve a szülőkkel való konfliktus jelentek meg. Ez utóbbi konfliktus a szülők és a gyerek között a gyerek baráti kapcsolataival, illetve a tanulással volt összefüggésben. A baráti kapcsolatok helytelenítése mögött féltés vagy a szülő által a barátnak tulajdonított, nem helyes értékek (pl. tanulás értéke, szorgalom) állnak.

Hasonló mintázat az interjúkból is kitűnik, ahol szintén a baráti kapcsolatok szülői kontrollja jelenik meg a tanulással kapcsolatos értékek feltételezett hiánya miatt a következő példában: „Azt mondta, hogy valakivel ne barátkozzál inkább, mert akkor lerontja a jegyeidet, ha sokat beszélsz velük. [...] van köze, hogy magyarok, szerintem van, egy kis [...], mert hogy ők nem nagyon a tanulással foglalkoznak, inkább mással.” A tanulással összefüggésben a rossz eredmények okozzák elsősorban a családi konfliktust: „Ha jól emlékszem, akkor nem kiabált velem, hanem csak elég ideges volt és azt mondta, hogy javítanom kell. Aztán nemcsak az anyukám, hanem én se éreztem jól magam, én se szeretem a rossz jegyeket, senki se szereti.”

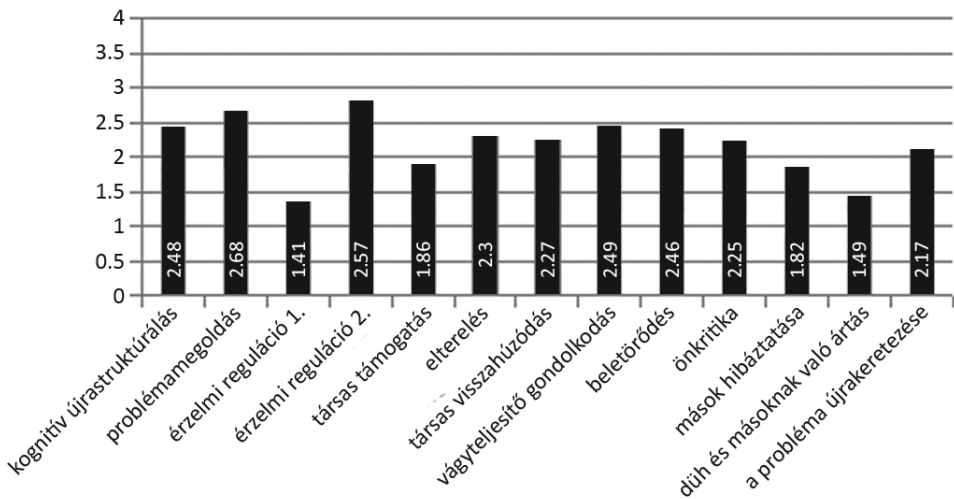
A család kapcsán spontán megjelenő problémák között volt még a család földrajzi széttagoltsága, a különböző családtagok

eltérő lakhelye és az ebből következő pszichológiai nehézségek is: „Szüleim elváltak, apukám most Kínában van. Van egy nővérem, ő már 24 éves. [...] És [...] hiányzik. Thaiföldön volt. És azután ment el Amerikába, de Thaiföldön is amerikai egyetemen és hát kicsit megszoktam, de mégis hiányzik.”

Másság megítélése, különböző kultúrák együttélése

A kulturális másság megítélésére vonatkozóan a Kidcope-ban nem kaptunk adatokat, a téma az interjúban jelent meg, néhol egymásnak ellentmondó véleményekben. Egyrészt a diszkriminációs tapasztalatoknál láthattuk, hogy a kínai származás miatt éri megkülönböztetés a gyerekeket, ha egyéni szinten ennek a mértéke különbözik is. Másrészt az az elképzelés is markánsan megjelent a szövegekben, hogy mindegy, hogy valaki kínai vagy magyar, a származás nem fontos és ez a szempont különösen jelentőségét veszti, ha barátról van szó: „És én nem szoktam nagyon figyelni a származásokra, szerintem nem fontos.” A származás kérdése a negatív megkülönböztetések, negatív társas viszonyulások szempontjából is mindegy lehet akár, ahogyan ezt az egyik interjúalany megfogalmazta: „Hát nem tudom, szerintem nagy különbség nincsen. Van olyan barátom, aki magyar és még így is utálják.”

Bár nehéz volt megragadniuk az interjúalanyoknak a kínaiak és magyarok közti különbségeket, a nyelv szerepét szinte minden esetben kiemelték. A kínai nyelv különbözősége, különleges státusza sokszor megjelent, azonban ez a nyelvi másság a gyerekek számára problémák forrásának is bizonyulhat. A nyelvtanulási nehézségek kihívás okoznak, különösen akkor, ha több-

1. ábra. A megküzdési stratégiák használatának mértéke

ször történik meg a kultúrák közötti váltás, ami a transznacionalitás miatt igen jellemző, ahogyan azt korábban láthattuk (Nyíri, 2006): „A magyar nyelvet tők, totál elfelejtettem, és csak kínaiul tudtam. És mikor kiskoromban idejöttem, megint csak már elfelejtettem a kínait, magyarul mondtam, és utána mentem oda, megint kínai, ide, megint magyar, és utána így ez a kettő után már 6 éves kortól van. Akkor már tudtam kínaiul tökéletesen, kettő nyelvvel, de itt is egy ilyen katasztrófa történt, hogy így elmentem Kínába, de mivel csak ott kínaiul beszéltem, ezért a magyart is elfelejtettem, és visszajöttem. Így jártam Márta nénihez, így az 1. osztály [...] tanultam, nyári szünetben.”

A megjelenő problémákon túl ki kell emelni, hogy a Kicope-ban az explicit problémák leírására felszólító instrukció ellenére is sokan üresen hagyták a válasz helyét (31%). Ez jelentheti azt, hogy nincs problémájuk, de az is elképzelhető, hogy nem akartak beszámolni róla. Volt olyan is, akinek volt problémája, de nem tudta leír-

ni (2%), illetve, aki egyértelműen kijelentette, hogy ő nem élt át problémát az elmúlt időszakban (9%). Az interjúkban is előfordult a nehézségekre vonatkozó kérdésekre adott válasz hiánya.

Megküzdés módok

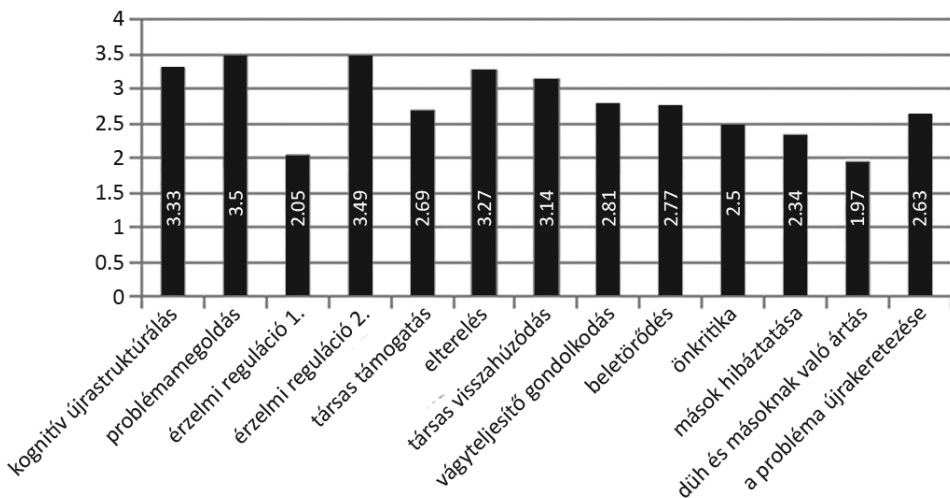
A különböző nehézségekkel való megküzdési módokat kérdőívesen is vizsgáltuk a Kidcope kérdőívvel. A különböző stratégiákat egy-egy tétel méri a kérdőívben, így összetett, több tételből álló indexekkel nem dolgoztunk az elemzés során. Az eltérő stratégiák gyakoriságait az 1. ábra szemlélteti, ahol a 4 fokú Likert-skálán az 1-es érték jelenti a „soha nem alkalmazom” választ, a 4-es érték pedig a „szinte mindig alkalmazom” választ. Bár a stratégiák között viszonylag kis eltérés mutatkozik, a leggyakoribb válasz a problémamegoldás stratégiája ($m = 2,68$, $SD = 0,66$), vagyis amikor a gyermek megoldási lehetőségeken gondolkodik, beszél másokkal, hogy többet megtudjon a problémáról, illetve megpróbálja megoldani a problémát.

A második legjellemzőbb válasz az érzelmi reguláció ($m = 2,57$, $SD = 0,8$) azon fajtája (érzelmi reguláció 2.), amikor a gyerek megpróbálja lecsillapítani, megnyugtatni magát azzal, hogy lazít valamilyen módon (például elmegy sétálni). A legkevésbé gyakori válasz az érzelmi reguláció másik fajtája (érzelmi reguláció 1.), az érzelmek szabad kifejezése ($m = 1,41$, $SD = 0,64$), amikor a gyerek elmondja, hogy hogyan érzi magát, és közben esetleg kiabál, csapkod. Szintén nem gyakran választott stratégia a düh és a másoknak való ártás vágya ($m = 1,49$, $SD = 0,81$).

A megküzdési módok észlelt hatékonyságát szintén vizsgáltuk, rákérdezve arra, hogy az adott stratégia mennyire segített a probléma megoldásában. Az eredményeket a 2. ábra szemlélteti, ahol szintén 4 fokú Likert skálán az 1-es érték jelenti az „egyáltalán nem segített” választ, a 4-es érték pedig a „nagymértékben segített” választ. Nem meglepő módon a gyakrabban használt megküzdési stratégiákat ítélték egyben

a leghatékonyabbnak is a gyerekek, azaz a problémamegoldást ($m = 3,5$, $SD = 1,18$) és az érzelmi regulációnak az érzelmek csillapításával ható változatát ($m = 3,49$, $SD = 1,19$). Az észlelt hatékonyság és a használat gyakorisága között mind a problémamegoldás ($r = 0,741$, $p < 0,01$), mind az érzelmi reguláció (2. típus) esetében ($r = 0,721$, $p < 0,01$) erős pozitív együttjárás áll fenn.

Hasonló módon, a legritkábban alkalmazott stratégiák voltak egyben a legkevésbé hasznosnak tartott megküzdési módok. Legkevésbé hasznosnak a dühöt és a másoknak való ártás vágyát ($m = 1,97$, $SD = 1,38$) gondolták a gyerekek, illetve az érzelmi regulációnak azt a formáját, amikor az érzelmeinket, így a negatív érzelmeket is, kontroll nélkül fejezzük ki ($m = 2,05$, $SD = 1,47$). Az együttjárás ezekben az esetekben is megjelent, azonban gyengébb mértékben, mint a kedvelt stratégiáknál (düh és a másoknak való ártás vágya esetében $r = 0,403$, $p < 0,05$; az érzelmi reguláció (1. típus) esetében $r = 0,358$, $p < 0,05$).

2. ábra. A megküzdési stratégiák észlelt hatékonysága

DISZKUSSZIÓ

A tanulmány egy feltáró, kvalitatív és kvantitatív módszertan is alkalmazó kutatást mutat be a Magyarországon élő kínai migráns gyermekek nehézségeire, illetve az ezekkel való megküzdésre vonatkozóan különös hangsúlyt fektetve a diszkriminációs tapasztalatokra. A vizsgált kérdéseket elsősorban az akkulturációs folyamat, illetve a megküzdés fogalmaira támaszkodva tettük fel. A megküzdés esetében főként az egyénre helyeztük a fókuszot, és kevésbé koncentráltunk a társas folyamatok, nagyobb társas egységek, a szociálpszichológiai folyamatok szerepére. A feltáró kutatás megvitatása során kitérünk a módszertani tanulságokra, illetve a feltárt nehézségekre, és ezek megoldási módjaira, megküzdési mintázatokra vonatkozó kérdésekre, dilemmákra is.

A kínai migráns gyerekek nehézségei

Az akkulturációs folyamat potenciális nehézségei (pl. Yeh és Inose, 2002) közül számossal találkozhattunk a beszámolóokban. A kérdőíves anyagban megjelenő nehézségek közül az iskolai problémák, tanulással összefüggő nehézségek, tehát a funkcionális stresszorok kiemelt helyre kerültek, összhangban mind a magyar (Nyíri, 2006), mind a külföldi szakirodalommal (Li et al, 2016). Az iskolai teljesítményhez kapcsolódó nehézségek mellett az iskolaváltás, illetve a társas jellegű problémák voltak hangsúlyosak (pl. barátkozás nehézségei). Az általunk vizsgált gyerekek számára is problémát jelentenek a nyelvi különbségek, a generációk közötti konfliktusok, értékkülönbségek, illetve a diszkriminációs tapasztalatok. Egyetlen jelenség (az egyébként gyakori) magány érzése hiányzott teljesen a gyerekek élményanyagából.

Bár számos, a szakirodalom által már korábban leírt nehézséget jelen kutatásban is sikerült feltárni, és az élményalapú leírások révén árnyalni, a nehézségek pontosabb behatárolása, kulturális sajátosságainak feltárása eltérő módszertant, komplexebb kutatást igényelne. Az akkulturációs helyzet önmagában is komplex jelenségkör, azonban a gyermek-, illetve serdülőkor tovább árnyalja a képet. Ilyenkor az akkulturációs nehézségek mellett ugyanis a fejlődéssel járó normatív kríziseket is meg kell tapasztalniuk az egyéneknek. Az akkulturációs nehézségek és a normatív krízisek kihívásainak elkülönítése sokszor nem egyszerű feladat a kutatók számára, mivel sokszor egyazon helyzet az akkulturáció, illetve a normatív, életkori változásokhoz kapcsolható nehézségek, krízisek terminusaiban is értelmezhető. A jelen kutatás esetében is megjelenik ez a dilemma, mivel a résztvevőknek feltett kérdések nem specifikusan a kultúra által meghatározott jelenségekre vonatkoztak, hanem a gyermekek saját maguk emelték ki az általuk nehéznek érzékelt situációkat. Így a kapott válaszok egy része nem egyértelműen kapcsolható a kínai kulturális szocializációhoz.

Diszkriminációs tapasztalatok – nehezen megosztható élmények?

A különböző témák kapcsán eltéréseket találunk az élmények mennyiségében függően a használt módszertől. A diszkriminációs tapasztalatokra vonatkozóan azt láthatjuk, hogy a papír-ceruza, tehát a nem személyes párbeszéd formájában zajló kérdésfeltevés során sokkal kevesebb anyagot sikerült összegyűjteni annak ellenére, hogy más témákról – különösen az iskolai nehézségekről – ilyen írásos formában is beszámol-

tak a gyerekek. A diszkriminációs, társas élmények ilyen értelemben feltehetően más élményanyagot jelentenek, és emiatt a személyes megosztással tudnak jobban megjelenni, ha egyáltalán megjelennek.

A diszkriminációs élmények kiemelt szerepét korábbi kutatások is alátámasztják. Így például Li és munkatársai (2016) kínai fiatalok problémáira vonatkozó tanulmányukban felhívják a figyelmet arra az érdekes mintázatra, miszerint a diákok sokféle otthoni és iskolai problémáról beszámolnak (nyelvi korlátok, kulturális konfliktusok az akkulturáció eltérő üteme miatt, fizikai nehézségek – szegénység, lakhatási körülmények stb. –, kulturális erőforrások hiánya, kulturális sztereotípiák, szülők és az iskola nem megfelelő kapcsolata, kulturális marginalizáció stb.), de az etnikai diszkriminációról szinte alig beszélnek, és a diszkriminációs helyzetekben is alig tudnak vele mit kezdeni. A szerzők szerint az adott diszkriminációs helyzetekben nem reagálnak a diszkriminációra, és később sem beszélnek róla. Különösen így van ez, ha tanár is involvált a folyamatban, mert a diákok nem akarnak „bajkeverők” lenni.

A diszkriminációs élmények kapcsán az anyagok részletgazdagsága, kidolgozottsága tekintetében azt láthatjuk – ha az önéletrajzi emlékezetkutatás fogalmaival írjuk le a helyzetet –, hogy még a személyes beszélgetés során kapott anyagokban is a tapasztalatok túlnyomó része általánosságokra vonatkozik. Nem konkrét, élményszerű, epizodikus emlékeket idéznek fel egy-egy kivételtől eltekintve, ami mögött többféle ok is lehetséges.

Elképzelhető egyrészt, hogy az élmények nem tudnak megjelenni a vizsgálati helyzet, illetve a vizsgálatvezető idegensége miatt. Ez a korlát bármely csoport esetében felmerülhet, ha negatív tapasztalatokra kérdezzünk

rá egy interjú helyzetben, hiszen ezek felvállalása érzelmileg megterhelő, szégyenteljes lehet. Ugyanakkor, ha a kulturális sajátosságokat is számba vesszük, akkor élhetünk azzal a feltevessel, hogy a kínai csoport esetében a bevezetőben leírt megküzdési sajátosságok miatt az élmények nyílt bemutatása még szorongatóbb alternatívának tűnhet, még inkább belső falakba ütközhet. Egy számos szempontból külső csoport tagjának negatív élményeket nyíltan feltárni a kínai kommunikációs sajátosságok szempontjából merőben szokatlan, és éppen emiatt ritkán megjelenő viselkedés (Cheng és mtsai, 2010). Harmadik alternatíva lehet, hogy valóban nem gyakoriak a konkrét, negatív élmények. Ez utóbbi lehetőséget részben alátámasztja az, hogy az élményszerű emlékek egy része a magyar iskolába járó gyerekektől származik. Feltételezhető, hogy a védett bikulturális környezet hiányában ők több negatív diszkriminációt tapasztalnak meg, nemcsak az iskolán kívül, hanem az iskolán belül is. Így ezek a tapasztalatok sokkal inkább a felszínen vannak, és ebből kifolyólag az interjúkban is könnyebben jelennek meg.

Megküzdési mintázatok

A diszkriminációval való megküzdés esetében, illetve más nehézségekre vonatkozó megküzdési válasz kapcsán is – a szakirodalommal összhangban – meglehetően vegyes képet kaptunk. Az interjúkban, főként a diszkriminációval való megküzdésnél jellemző volt az elkerülő stratégia (pl. figyelmen kívül hagyás), ami megfelel a kínai megküzdési stílusnak (Cheng és mtsai, 2010), ugyanakkor számos példát láthattunk a környezet direkt befolyásolására irányuló, elsődleges kontrollt alkalmazó megoldásokra is, akár fizikai, akár verbális eszközök bevetése révén.

A diszkriminációval történő megküzdési stratégiák kapcsán felmerülhet egy fontos kérdés: vajon a diszkriminációs tapasztalatok elkerüléssel való megoldása mennyiben adaptív a kínai gyerekek számára? Egy olyan megküzdési módot tükröz vajon, amely a kínai sajátosságokra alapozva egy (kulturálisan) jól bejáratott, és hasznos stratégia? Vagy pedig arról van szó, hogy az elkerülés az egyetlen, gyermekek számára észlelt út, amellyel az ilyen jellegű problémák megoldhatóak, annak ellenére, hogy valójában lehetne és kellene más utakat is használni? Hogyan alakulnak át, jelennek meg új mintázatok egy bikulturális térben, ezek elsajátítása milyen folyamatok mentén történik? Az ilyen irányú vizsgálódások a további kutatások lehetséges témái. A kulturális aspektusok mellett olyan fogalmakat is érdemes bevonni a vizsgálódások körébe, amelyek kifejezetten a társas identitás fenyegetettségével (pl. Breakwell, 1986), a diszkriminációs helyzet különböző attribúciós folyamataival (Major és Sawyer, 2009) foglalkoznak.

A kérdőíves válaszokban a problémafókuszú megküzdést a gyermekek első helyen említik, emellett az érzelmek szabályozása is jelentős szerepet kap. Csak az elkerülő stratégiák néhány formája (pl. társas visszahúzó-dás, elterelés) sorolódnak jelentősen hátrébb. A kérdőívekben főként a tanulási és iskolai nehézségek jelentek meg a spontán válaszokban mint éppen aktuálisan előforduló problémák. Ezért az eredmények kapcsán megfogalmazható egy olyan hipotézis, hogy ezen a területen, tehát a tanulással kapcsolatos kérdésekben jellemzőbb a problémafókuszú, illetve az érzelmi fókuszú megküzdés. Más problémák, pl. társas nehézségek esetében viszont az elkerülő stratégiák lehetnek hatékonyabbak. Ez az összefüggés további empirikus alátámasztást igényelne, későbbi

bi nagyobb elemszámmal dolgozó kutatások tárgyát képezheti.

Kitekintés, limitációk

Az alábbiakban a kínai mintán történő kutatás módszertani dilemmáival kapcsolatos fontosabb tapasztalatokat részletezzük. A kutatás során fellépő kezdeti problémák a kínai populációval folytatott nyelvi-módszertani nehézségekre világítottak rá. A kutatás eredetileg nagyobb súlyt helyezett volna az interjú módszerre, azonban ez a módszer nyelvi akadályokba ütközött. A migráns személyekkel folytatott kutatások esetében a nyelvválasztást számos tényező befolyásolja. A konkrét praktikus kérdések mellett a gondolkodási keret, identitás, akkulturációs stratégia szempontjából is jelentős következményei lehetnek a nyelvválasztásnak (Borsfay és mtsai, 2014).

A jelen kutatást azzal az elképzeléssel kezdtük el, hogy bikulturális személyekkel magyar nyelven készítünk majd interjút, annak érdekében, hogy olyan személyek tapasztalatait vizsgálhassuk meg, akik mindkét kulturális kontextusban viszonylag otthonosan mozognak. Azonban azzal kellett szembesülnünk, hogy a kétnyelvű kontextus ellenére több interjúalany számára a magyar nyelv riasztóan hatott, a kutatásban való részvételi szándékot csökkentette. Érthető módon, a hétköznapi szituációkban esetleg jól boldoguló személy is kevésbé tudott (volna) helyt állni egy magyar nyelvű interjú helyzetben.

A probléma megoldását végül kérdőívek alkalmazásával oldotta meg ez a kutatás. Azonban más eredményeket hozhat a tolmácsok vagy anyanyelvi interjúztatók bevonása, azzal együtt, hogy ezek a megoldások is további problémák forrásai lehetnek. Például tolmács esetén a kérdező és

az interjúalany közötti kapcsolat sérülése, anyanyelvi kérdező esetén az interjúkészítő háttértudásának, felkészültségének lehetséges hiányosságai stb.

További módszertani problémaként merült fel a kínai mintába tartozó személyek elérése. A jelen kutatás ilyen szempontból sikeres volt, azonban a minta torzított, hiszen többségében a Magyar–kínai Két Tanítási Nyelvű Iskola diákjaiból állt. A téma további kutatása során mindenképpen fontos lenne más iskolai–társas kontextusban élő gyermekeket is nagyobb számban bevonni a vizsgálatba, mivel elsősorban a diszkriminációs tapasztalatokra vonatkozó beszámolókból látható, hogy a Magyar–kínai Két Tanítási Nyelvű Iskola védeltséget jelent. Érdemes lenne azon gyerekek tapasztalatait, megküzdő mechanizmusait is részletesebben elemezni, akik ezt a védeltséget nem kapják meg. Az alanyok eltérő akkulturációs stratégiája – amely összefüggésben van az iskolaválasztással is (Nyíri, 2006) – szintén nagymértékben befolyásolja a gyermekek lehetséges tapasztalatait, illetve ezek értelmezését. Így a minta ezen szempont figyelembevételével is tovább bővíthető.

Ahogy korábban írtuk, a megküzdési módok esetében jelen kutatás elsősorban az egyéni folyamatokra fókuszált, annak ellenére, hogy a kínai szocializáció során az alapvető társas egység a család, nem pedig az egyén (Ward és Lin, 2010). Így a már említett szempontokon túl a megküzdés különböző társas

szintjeinek vizsgálata és elemzése is további érdekes kibővítése lehet a kutatásnak.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összefoglalóan elmondható, hogy a kutatás – a korábbi kutatásokat kiegészítve, azokat megerősítve – egy részletesebb, árnyaltabb képet rajzolt a magyarországi kínai migráns gyermekek nehézségeiről, különös tekintettel az iskolai, illetve társas, diszkriminációval összefüggő nehézségekre, amelyek nagy súllyal jelentek meg a gyermekek beszámolóiban. A nehézségekkel való megküzdés kapcsán saját kutatási adataink azt a kutatási irányt erősítették meg, amely szerint a kínai kulturális háttérrel rendelkező személyekre is jellemzőek lehetnek az aktív megküzdési stratégiák. A kérdőíves válaszokban a problémafókuszú megküzdést a gyermekek ugyanis első helyen említették. Emellett az érzelmi reguláció is jelentős megküzdési módként szerepelt válaszaikban. Így összességében valószínűsíthető, hogy a problémák megoldásában egy rugalmas, több különböző megküzdési módot is alkalmazó stratégiát feltételezhetünk. A kérdés összetettségét mutatja, hogy a diszkriminációs történetekkel kapcsolatban inkább az elkerülő megküzdési mód volt a jellemző, ami szintén a rugalmas, helyzethez alkalmazkodó stratégiákra utal.

SUMMARY

COPING WITH THE CHALLENGES OF BEING (A) MIGRANT

EXPLORING ACCULTURATION EXPERIENCES OF CHINESE CHILDREN LIVING IN HUNGARY

Background and aims: The study examines difficulties of Chinese migrant children living in Hungary and the way they cope with these difficulties. Different areas are mapped, such as school

difficulties, social and personal problems. The research puts special focus on discrimination and negative experiences related to minority status and cultural background.

Methods: The research was carried out with 47 Chinese pupils living in Hungary. Both qualitative and quantitative methods were used. As for the qualitative methods, semi-structured interviews were conducted and thematic open questions were asked in a questionnaire to examine various aspects of children's lives, including the perceived difficulties and coping methods. The research also utilized quantitative methods such as the Kidcope questionnaire (Spirito et al., 1988) for exploring different coping styles of children.

Results: Research has placed particular emphasis on discrimination experiences; therefore, a detailed picture could be drawn on several aspects (the way of discrimination, circumstances, cause and subjects of the event). In addition to the experiences of discrimination, three main groups of difficulties have emerged: (1) problems related to school, learning and further education; (2) ambivalences and difficulties related to home and family; (3) difficulties related to the judgments of otherness and being Chinese. Results also showed a fairly mixed pattern of coping related to various difficulties. In line with the Chinese coping style, coping with discrimination was characterized by avoidance, while on other areas (e.g. school difficulties) problem-focused and emotion-focused coping strategies were also salient.

Discussion: Results have confirmed previous research claiming that people with Chinese cultural background may show problem-focused coping strategies for certain problems. However, predominance of avoidance strategies related to discrimination experiences suggests that a flexible, multi-faceted strategy should be hypothesized.

Keywords: Chinese migrants in Hungary, coping strategies, learning and school difficulties, social and personal difficulties, discrimination, acculturation

IRODALOM

- ARCHER, L., FRANCIS, B. (2005): Constructions of racism by British Chinese pupils and parents. *Race, Ethnicity and Education*, 8(4). 387–407.
- BARNA, M., NGUYEN LUU, L. A., VÁRHALMI, Z. (2012): *Az én házam egy keleti ház a nyugati világban. Nemi szerepek és beilleszkedés a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból származó bevándorlók körében*. ICCR Budapest Alapítvány, Budapest.
- BERRY, J. W. (2005): Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6). 697–712.
- BORSFAY, K., MIKES, H., TÖRÖK, L. (2014): Bábeli útvesztő. Nyelvi kérdések a kvantitatív és kvalitatív kutatás során. In Kováts, A., Várhalmi, Z. (szerk.): *A válaszhányok kezelésétől a résztvevő megfigyelésig. Módszertani problémák a migrációkutatásban*. ICCR Budapest Alapítvány, Budapest. 72–111.
- BREAKWELL, G. M. (1986): *Coping with Threatened Identities*. Methuen, London – New York.
- BRUNER, J. (2004): Life as Narrative. *Social Research*, 71(3). 691–710.
- CHAN, D. W. (1994): The Chinese Ways of Coping Questionnaire. Assessing Coping in Secondary School Teachers and Students in Hong Kong. *Psychological Assessment*, 6(2). 108–116.

- CHENG, C., LO, B. C. Y., CHIO, J. H. M. (2010): The Tao (way) of Chinese coping. In Bond, M. H. (ed.): *The Oxford Handbook of Chinese Psychology*, Oxford University Press, New York. 399–419.
- CHENG, S.-T., CHAN, A. C. M. (2003): Factorial Structure of the Kidcope in Hong Kong Adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*, 164(3). 261–266.
- DION, K. L. (2002): The Social Psychology of Perceived Prejudice and Discrimination. *Canadian Psychology*, (43)1. 1–10.
- DION, K. K. (2010): Understanding Immigrants' Experiences: Reflections on Ken Dion's Research Contributions. *Journal of Social Issues*, (66)4. 648–652.
- FLETCHER, D., SARKAR, M. (2013): Psychological Resilience. A Review and Critique of Definitions, Concepts, and Theory. *European Psychologist*, 18(1). 12–23.
- GUAN, J., LIU, L. (2014): Recasting Stigma as a Dialogical Concept. A Case Study of Rural-to-Urban Migrants in China. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 24(2). 75–85.
- INMAN, A. G., YEH, C. J. (2007): Asian American Stress and Coping. In Leong, F. T. L., Inman, A. G., Ebreo, A., Yang, L. H., Kinoshita, L., Fu, M. (eds): *Handbook of Asian American Psychology*. Sage Publication, Thousand Oaks – London – New Delhi. 323–339.
- IRIMIÁS A. (2009): Az új kínai migráció. A Budapesten élő kínai közösség. *Statisztikai Szemle*, 87(7–8). 828–847.
- JOSE, P. E., HUNTSINGER, C. S. (2005): Moderation and Mediation Effects of Coping by Chinese American and European American Adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*, 166(1). 16–43.
- KIM, J. E., ZANE, N. (2016): Help-Seeking Intentions Among Asian American and White American Students in Psychological Distress. Application of the Health Belief Model. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 22(3). 311–321.
- KSH (2018): *Táblák (STADAT). Időszoros éves adatok. Népeség, népmozgalom*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn001b.html (Letöltés ideje: 2018. július 20.)
- LÁSZLÓ, J., EHMANN, B., PÉLEY, B., PÓLYA, T. (2000): A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 20(4). 367–390.
- LAZARUS, R. S., FOLKMAN, S. (1984): *Stress, Appraisal and Coping*. Springer, New York.
- LI, C., LI, H., NIU, J. (2016): Intercultural Stressors of Chinese Immigrant Students. Voices of Chinese American Mental Health Professionals. *Asian American Journal of Psychology*, 7(1). 64–73.
- MAJOR, B., SAWYER, P. J. (2009): Attributions to Discrimination. Antecedents and Consequences. In Nelson, T. D. (ed.): *Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. Psychology Press, New York. 89–110.
- MAJOR, B., VICK, S. B. (2005): The psychological impact of prejudice. In Dovidio, J. E., Glick, P., Rudman, L. A. (eds): *On the nature of prejudice. Fifty years after Allport*. Blackwell, Malden, MA. 139–155.
- NGUYEN LUU, L. A., FÜLÖP, M., GOODWIN, R., GÖBEL, K., MARTIN-ROJO, L., GRAD, H., BERKICS, M. (2009): Kínai bevándorló családok gyerekeinek integrációja és szociális támogatottsága. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(1). 139–156.

- NYÍRI, P. (2006): Kínaiak és afgánok Magyarországon. Két migráns csoport érvényesülési stratégiái. In Feischmidt, M., Nyíri, P. (szerk.): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. MTA ENKI, Budapest. 39–74.
- NYÍRI, P., PAVESZKA, D. (2006): Migráns gyermekek az iskoláról és a magyarokról. In Feischmidt, M., Nyíri, P. (szerk.): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. MTA ENKI, Budapest. 75–95.
- OLÁH A. (2005): *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény: belső világunk megismerésének módszerei*. Trefort Kiadó, Budapest.
- ÖRKÉNY, A., SZÉKELYI, M. (2010a): A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában. In Örkény, A., Székelyi, M. (szerk.): *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. MTA ENKI – Eötvös Kiadó, Budapest. 123–168.
- ÖRKÉNY, A., SZÉKELYI, M. (2010b): Hat migráns csoport összehasonlító elemzése. In Örkény, A., Székelyi, M. (szerk.): *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. MTA ENKI – Eötvös Kiadó, Budapest. 49–95.
- PAVESZKA, D., NYÍRI, P. (2006): Oktatási stratégiák és a migráns tanulók iskolai integrációja. In Feischmidt, M., Nyíri, P. (szerk.): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. MTA ENKI, Budapest. 129–171.
- PÓLYA, T. (1999): Személykonstrukció a narratívumban. A narratív perspektíva funkciója. In Kónya, A., Király I., Bodor, P., Pléh, Cs. (szerk.): *Kollektív, társas, társadalmi*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 171–180.
- RUDDIN, F. (2009): Constructs, measurements and models of acculturation and acculturative stress. *International Journal of Intercultural Relations*, 33(2). 106–123.
- SEBESTYÉN, N. (2011): Magyarországon tanuló kínai általános iskolás diákok kapcsolatháló jellemzői. Előadás a XI. Országos Neveléstudományi Konferencián, Budapest.
- SEBESTYÉN, N. (2015): A versengés és a tanulás kulturális beágyazottsága és a migráció hatása a konceptualizációra. Doktori disszertáció, ELTE PPK, Budapest.
- SEBESTYÉN, N., FÜLÖP, M. (2015): A versengés, győzelem és vesztes szubjektív jelentése magyar, kínai és Magyarországon tanuló kínai diákok körében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70(1). 143–158.
- SÍK, E., VÁRHALMI, Z. (2010): A diszkriminációs tapasztalat forrásai. In Örkény, A., Székelyi, M. (szerk.): *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. Eötvös Kiadó, Budapest. 97–122.
- SIMONOVITS, B. (2013): Bevándorlók diszkriminációja többségi szemmel. In Kovács A. (szerk.): *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok*. MTAKI, Budapest. 157–171.
- SPIRITO, A., STARK, L. J., WILLIAMS, C. A. (1988): Development of a brief checklist to assess coping in pediatric patients. *Journal of Pediatric Psychology*, 13(4). 555–574.
- SZILASSY, E. (2006): „Én nem vagyok rasszista, csak utálok a kínaiakat meg a négerket.” A külföldiekhez való viszony magyar serdülők beszédében. In Feischmidt, M., Nyíri, P. (szerk.): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. MTA ENKI, Budapest. 97–128.

- SZOKOLSZKY, Á., KOMLÓSI, V. A. (2015): A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése. Ökológiai és pszichológiai megközelítések. *Alkalmazott Pszichológia*, 15(1). 11–26.
- THOMPSON, T. L., KIANG, L., WITKOW, M. R. (2016): “You’re Asian; You’re Supposed to Be Smart”. Adolescents’ Experiences with the Model Minority Stereotype and Longitudinal Links With Identity. *Asian American Journal of Psychology*, 7(2). 108–119.
- UBA, L. (1994): Stress. In Uba, L.: *Asian Americans. Personality Patterns, Identity, and Mental Health*. The Guildford Press, New York – London. 119–134.
- VÁMOS, Á. (2006): A Magyar–kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola első tanéve. *Iskolakultúra*, 16(3). 77–89.
- VÁMOS, Á. (2013): The Hungarian–Chinese Bilingual School. Its Characteristics & Students Fluctuation. *Pedacta*, 3(1). 1–16.
- VEDDER, P., VAN DE VIJVER, F., LIEBKIND, K. (2006): Predicting immigrant youth’s adaptation across countries and ethnocultural groups. In Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., Vedder, P. (eds): *Immigrant youth in cultural transition. Acculturation, identity and adaptation across national contexts*. Lawrence Erlbaum, London. 143–165.
- YEH C. J., INOSE, M. (2002): Difficulties and coping strategies of Chinese, Japanese, and Korean immigrant students. *Adolescence*, 37(145). 69–82.
- YING, Y-W., HAN, M. (2006): The contribution of personality, acculturative stressors, and social affiliation to adjustment. A longitudinal study of Taiwanese students in the United States. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(5). 623–635.
- WARD, C., LIN, E-Y. (2010): There are homes at the four corners of the seas. Acculturation and adaptation of overseas Chinese. In Bond, M. H. (ed.): *The Oxford Handbook of Chinese Psychology*, Oxford University Press, New York. 657–677.
- WARD, C., BOCHNER, S., FURNHAM, A. (2001): Intercultural contact. Processes and outcomes. In Ward, C., Bochner, S., Furnham, A. (eds): *The Psychology of Culture Shock*. Routledge, New York. 19–46.

ELŐÍTÉLET-CSÖKKENTÉS ÉS MOBILIZÁCIÓ A ROMÁK ÉRDEKÉBEN.¹ A TOLLFOSZTÁS-WORKSHOP HATÁSVIZSGÁLATA

LANTOS Nóra Anna
ELTE PPK Szociálpszichológia Tanszék
lantos.nora@ppk.elte.hu

MACHER Judit
ELTE PPK Szociálpszichológia Tanszék

KENDE Anna
ELTE PPK Szociálpszichológia Tanszék

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A romák marginalizált társadalmi helyzetének megváltoztatásához egyaránt fontos az előítéletek csökkentése és a többségi társadalom csoportközi helyzet megváltoztatására irányuló szándéka. E kettős cél akkor valósítható meg, ha egyfelől sor kerül a roma és nem roma magyarok közötti pozitív csoportközi kontaktusra, másfelől a többségi társadalom tagjai felismerik az igazságtalan csoportközi viszonyt. Így megteremtődnek a kollektív cselekvést támogató társadalmi normák. A *Tollfosztás* című társadalmi érzékenyítő program egy kontaktusalapú intervenció, amely mindkét célt (előítélet-csökkentés és kollektív cselekvés) és mindkét eszközt (kontaktus és tudatosítás) magában foglalja. E workshop hatékonyságát teszteltük az előítélet-csökkentésben és a kollektív cselekvés növelésében.

Módszer: 3 (kísérleti feltétel) × 3 (idői feltétel) kvázikísérleti elrendezést használtunk. Kísérleti személyeink egy budapesti gimnázium 14–16 év közötti diákjai voltak (N = 106). Az előítélet-fókuszú feltétel a romákkal kapcsolatos negatív attitűdökre, míg az akciófókuszú feltétel a kollektív cselekvés lehetőségeire koncentrált. A kontrollfeltételben semmilyen intervencióban nem vettek részt. Az előtesztet egy héttel az intervenció előtt, az utótesztet egy héttel és másfél hónappal az intervenció után vettük fel.

Eredmények: Az akciófókuszú feltételben nőtt a romák iránti rokonszenv és a romák érdekében való kollektív cselekvési szándék, azonban ez a hatás a második utótesztben eltűnt.

¹ A kutatás az NKFI támogatásával valósult meg. A pályázat száma: K-119433.

Az előítélet-fókuszú feltételben csökkent a romák iránti rokonszenv, míg a kontrollcsoportban nőtt a romák meg nem érdemelt előnyeivel kapcsolatos hiedelem.

Következtetések: A cselekvés lehetőségeivel expliciten foglalkozó csoportmunka elősegítette a kisebbségi csoport érdekében történő mobilizációt és rokonszenvet. Ugyanakkor a hatás nem volt tartós időben, továbbá reaktanciahatást is tapasztaltunk, amelyet az intervenció és a társadalom normái között lévő ellentéttel magyarázunk.²

Kulcsszavak: romaellenesség, előítélet-csökkentés, kollektív cselekvés, hatásvizsgálat

BEVEZETÉS

Romaellenes előítéletek és cselekvés a romák érdekében Magyarországon

A romák Kelet-Európa, illetve Magyarország legnagyobb és legsérülékenyebb kisebbségi csoportja (Worldbank, 2015). Mind gazdasági, mind emberi jogi értelemben súlyosan hátrányos helyzetű csoport (Council of Europe, 2012), amelyet nagymértékben sújt a szegénység, a munkanélküliség és a szegregáció (Fraser, 1995). Ezzel párhuzamosan a romaellenes előítéletek széles körben elterjedtek és elfogadottak a társadalomban. Ezt mutatja például, hogy egy nemzetközi felmérésben a magyarok 34%-a értett egyet azzal az állítással, hogy bizonyos etnikai csoportok kevésbé intelligensnek születnek, mint mások (Zick és mtsai, 2011). A többségi társadalom jelentős része hajlamos egyetérteni a nyíltan rasszista, sztereotipizáló állításokkal, például azzal, hogy a bűnözés a romák vérében van (Székelyi és mtsai, 2001). Ezen túl elterjedtek azok az általános vélekedések is, hogy a romák maguk felelősek az alacsony társadalmi státuszukért, illetve több támogatást kapnak a többségtől, mint amit megérdemelnének. Nem csak az attitűdök, de a viselkedés szintjén is mérhető az ellenségesség a romák felé, például abban, hogy a többség ellen-

zi romák betelepülését az országba (Gerő és mtsai, 2015), illetve nagyon magas a romákat érintő diszkrimináció mértéke (Feischmidt és mtsai, 2013). A diszkrimináció pedig fenn tartja és tovább mélyíti a romák marginalizációját (Farkas, 2014).

Kérdés, hogy miként érhető el egy olyan társadalmi változás, amely képes megállítani vagy akár vissza is fordítani a felforrt negatív folyamatokat, mind az attitűdök, mind a cselekvés változásával. Kollektív cselekvésnek nevezzük az olyan tevékenységet, amelyet valaki egy csoport (legyen az saját vagy külső csoport) helyzetének javítása érdekében tesz (van Zomeren és Iyer, 2009). A politikai aktivizmus és véleménynyilvánítás bármely formája idesorolható egy petíció aláírásától az utcai tüntetéseikig. A történelem során a társadalmi változásokat a hátrányt elszenvedő kisebbségi csoport indítja el valamilyen kollektív cselekvés útján (van Zomeren és mtsai, 2008), gondolkunk akár a szüfrassetmozgalmakra vagy az amerikai feketék emberi jogi mozgalmára. A kisebbség fokozatosan nyeri meg magának a többség támogatását, akik szövetségként csatlakozhatnak e mozgalmakhoz (Thomas és mtsai, 2009, 2016).

A romák önszerveződése és aktivizmusa a rendszerváltás óta jelen van a politikában. Ám ezek a mozgalmak alapvetően kis érde-

² Etikai engedély száma: Eötvös Loránd Tudományegyetem, PPK, Pszichológia Intézet: 2015/1.

kérvényesítő erejük, a többségi társadalom számára kevésbé láthatóak (Kóczé és Rövid, 2012). A többségi társadalom tagjai szövetségként leginkább civil kezdeményezésekben vállalnak szerepet, és a romák társadalmi integrációján dolgoznak (Trehan és Kóczé, 2009). Kevés azonban az olyan program, amely kifejezetten a többségi társadalom előítéleteinek csökkentésére irányul, holott az előítéleteknek nagy szerepe van a problémák fenntartásában (Kende és mtsai, 2018).

A csoportközi kontaktus szerepe az előítélet-csökkentésben és a mobilizációban

Az előítéletek csökkentésének leginkább elismert és empirikusan igazolt módszere a pozitív csoportközi kontaktus. A kontaktushipotézis több évtizedes vizsgálata arra jutott, hogy optimális feltételek – egyenlő státusz, közös cél, együttműködő interakció és támogató intézményes normák – mellett ez az a módszer, amely a leginkább hatékonyan csökkenti az előítéleteket (Allport, 1954; Pettigrew és Tropp, 2006). Allport (1954) még főként az ismeretlen csoportról szerzett információval magyarázta hatást. Az újabb kutatások viszont arra mutattak rá, hogy bár számítanak a szerzett információk, a kontaktus főként a csoportközi szorongás csökkenésével, és a külső csoporttag iránti empátia növekedésével fejt ki hatását. Végül soron ez vezet a csoport egésze iránti véleményváltozáshoz (Pettigrew és Tropp, 2008). Ebből az is következik, hogy a kontaktus elsődlegesen a csoportközi érzelmekre gyakorol hatást. A másik csoporttal kapcsolatos hiedelmek, sztereotípiák azonban ellenállóbbak a változásnak (Tropp és Pettigrew, 2005).

Érdekes paradoxon, hogy amíg a kisebbség kollektív cselekvésére negatívan hat

a kontaktus (lásd demobilizáló vagy szedatív hatás pl. Dixon és mtsai, 2010; Saguy és mtsai, 2009; Wright és Lubensky, 2009), addig a többségi csoport tagjainál a kontaktus növeli a kollektív cselekvési szándékot. A többségi csoporttagokban a találkozás hatására fokozódik a kiállás a kisebbségi csoport érdekeiért (Reimer és mtsai, 2017; Selvanathan és mtsai, 2017; Turoy-Smith és mtsai, 2013). Ez azzal magyarázható, hogy a többségi csoport tagjai a csoportközi találkozás során nagyobb valószínűséggel észlelik a saját maguk és a másik csoport között lévő státuszkülönbségeket, és ennek igazságtalanságát (Reimer és mtsai, 2017).

A csoportközi igazságtalansággal kapcsolatos tudatosság szerepe a kollektív cselekvési hajlandóságban

A magasabb státuszú többségi csoport tagjai pusztán a csoporttagságból fakadóan rendelkeznek bizonyos kiváltságokkal, amelyek számukra gyakran láthatatlanok maradnak (McIntosh, 1988, 2012). Ennek oka, hogy a többségi identitás nem kiugró a tagok számára, ahogy a hozzá kapcsolódó kiváltságok is természetesek nekik (Leach és mtsai, 2002). Ők tehát a csoportközi összehasonlításra alapvetően nem motiváltak, ha azonban mégis szembesülnek az igazságtalan csoportközi helyzettel, az fenyegetést jelenthet a státuszukra nézve. Így a magasabb státuszú csoport tagjai alapvetően arra motiváltak, hogy igazolják kiváltságaik jogosultságát, és tagadják a hátrányos helyzetű csoport hátrányos helyzetének illegitimitását (Leach és mtsai, 2002). Ezért a többségi csoport tagjai igyekeznek tudomást sem venni a csoportközi konfliktus tényéről (Livingstone és mtsai, 2015). A romák esetében, bár a konfliktus súlyosságát álta-

lában elismerik a többségi résztvevők, az erős romaellenes előítéletek következtében gyakori az a vélekedés, hogy erről csak a romák tehetnek. Például: „A romák gondjai megoldódnának, ha végre elkezdenének dolgozni” (Székelyi és mtsai, 2001).

Ha azonban az a cél, hogy a többségi társadalom tagjait megnyerjük egy kisebbségi ügy számára, vagyis elősegítsük a szövetséges cselekvési szándékot, akkor ezeket a folyamatokat vissza kell fordítani. Vagyis csökkenteni kell az előítéleteket, és rá kell világítani a magasabb státuszú csoport kiváltságaira, és az illegitim státuszkülönbségekre a csoportok között (Case, 2007; Case és mtsai, 2012). A kiváltságokkal kapcsolatos tudatosság korábbi kutatások szerint már önmagában is együttjár a szövetséges aktivizmussal (Montgomery és Stewart, 2012), különösen ha ez a csoport iránti előítélet-mentességgel párosul (Fingerhut, 2011). Vagyis egyszerre van szükség előítélet-csökkentésre és a tudatosság növelésére, ráadásul ez a két folyamat erősíti is egymás hatását.

Egy intervenció során például növelték a kiváltsággal kapcsolatos tudatosságot, ami az előítélet csökkenéséhez vezetett: a férfiak saját kiváltságainak elismerése csökkentette a modern szexizmus mértékét nők körében (Case és mtsai, 2014). A csoportközi viszonyok igazságtalanságára vonatkozó információ tehát fontos eleme mind az előítélet-csökkentésnek, mind a szövetséges kollektív cselekvés növelésének. Éppen ezért az intervenciók tervezésénél fontos erre a két jelenségre egyszerre odafigyelni (Ditlmann és mtsai, 2017).

Előítélet-csökkentő terepkísérletek eltérő kontextusokban

Egy, az Egyesült Államokban végzett összefoglaló tanulmány szerint az előítélet-csök-

kentést célzó terepkutatásoknak csak egy része kontaktusalapú. Jelentős számban vannak az olyan vizsgálatok is, amelyekben az előítéletekkel és igazságtalan csoportközi viszonyokkal kapcsolatos tudatosságot igyekeznek növelni, illetve a célcsoportok iránti előítélet-mentesség normáját teremtik meg, gyakran csoportos megbeszélés, vita formájában (Paluck és Green, 2009). Több vizsgálat is arra mutatott rá, hogy adott ügy támogatói közötti csoportos interakció képes véleményváltozást elérni a tagokban. Ennek magyarázata, hogy a csoportos megbeszélés során a tagok közös normákat hoznak létre az adott ügygel kapcsolatban, ami képes a témával kapcsolatos attitűdjeiket egy irányba elmozdítani (Reicher és mtsai, 2006). Ez a módszer hatékonynak bizonyult a hátrányos helyzetű csoport iránti előítéletek csökkentésében és a proszociális cselekvési szándék növelésében (McGarty és mtsai, 2007).

Egy kísérletben azok a résztvevők, akik csoportos ötletgyűjtésben vettek részt a fejlődő országokban tapasztalható vízhiány problémájának enyhítésével kapcsolatban, az ötletgyűjtés után elkötelezettebben támogatták a vízhiány felszámolására vonatkozó mozgalmat, mint azok, akik nem vettek részt közös megbeszélésen, csak olvastak a problémáról (Thomas és McGarty, 2009). E különbséget a szerzők a csoportpolarizáció jelenségével magyarázták, amely megerősítette a csoport által addig is képviselt támogató normákat. Vagyis a kiscsoportos intervenciók hatékonyak lehetnek a normák megerősítésében és formálásában. Kérdés marad ugyanakkor, hogy mennyire hatékonyak ezek a nyugati társadalmakban tesztelt, egalitáriánus normákra építő módszerek olyan közegben, ahol az előítélet-mentességet támogató normák kevésbé hangsúlyosak.

Magyarországon kevés olyan program működik, amely a többség előítéleteinek csökkentését helyezi előtérbe (Kende és mtsai, 2018). A társadalomban nem adott az előítélet-mentességet támogató intézményes és társas környezet, az előítéletek kifejezése normatívnak számít (Keresztes-Takács és mtsai, 2016). A csoportközi kontaktus optimális, allporti feltételei – mint az egyenlő státusz, a kooperáció és támogató intézményes normák – a legritkább esetben adottak. Így a kontaktus akár még tovább növelheti is az előítéleteket (Kende és mtsai, 2016). Ebben a kontextusban kihívást jelent az Egyesült Államokban, illetve Nyugat-Európában használt előítélet-csökkentő módszerek eredményes alkalmazása.

Erre történt kísérlet az Aron és kollégái (1997) „fast friends” (gyors barátkozás) módszerének hatásvizsgálatával (Kende és mtsai 2016; Kende és Lantos, 2016). A kontaktus-alapú intervenció során roma és nem roma egyetemisták találkoztak, és egy kérdés-sor mentén beszélgettek egymással párban. Ez lehetővé tette a kölcsönös önfeltárást, és ennek nyomán a személyes, intim beszélgetést a felek között. Az intervenció sikeres volt az előítéletek csökkentésében, ugyanakkor a hatást nem önmagában a kontaktus élménye, hanem az észlelt normák közvetítették. A résztvevők érzékelték az eseményt szervező egyetem előítélet-mentességet támogató normáit, szemben a társadalomban tapasztalt hosztilitással a romák felé.

Az intervenció során azonban a romaellenes hiedelmeket és a romák érdekében való kollektív cselekvési szándékot nem sikerült megváltoztatni, csupán a romák iránti rokonszenv és a velük való későbbi kontaktus szándéka nőtt. Ez összhangban van azokkal az eredményekkel, miszerint a kontaktus és a csoportközi barátság

inkább az előítélet érzelmi komponenseire hat, és kevésbé a kognitív aspektusra, a sztereotípiákra (Tropp és Pettigrew, 2005).

Egy másik kontaktus-alapú módszer, az Iskolai Élő Könyvtár program tesztelése azt mutatta, hogy egy „roma könyvvel” – vagyis egy roma aktivistával – való kiscsoportos interakció hatására a középiskolás diákok pozitívabb érzelmi viszonyulásról, és a romák társadalmi helyzetével kapcsolatos fokozott tudatosságról számoltak be (Orosz és mtsai, 2016). Ez utóbbi annak is köszönhető, hogy ezek a beszélgetések lehetőséget adtak arra, hogy a diákok jobban megismerjék a romák mint csoport által megélt hátrányokat és diszkriminációt.

Összességében elmondható, hogy ezeknek a csoportközi kontaktuson és interakción alapú intervencióknak közös eleme volt, hogy elfogadó normákat közvetítettek a résztvevők felé a tágabb előítéletes kontextussal szemben. És ezek – ha bizonyos korlátokkal is –, de sikeresnek bizonyultak az előítéletek csökkentésében. A cselekvési szándék növelésének célja viszont nem jelent meg bennük expliciten. Ahhoz, hogy egy intervenció sikeres legyen mind az előítélet-csökkentés, mind a mobilizáció terén, fontos, hogy akár a pozitív csoportközi interakció, akár a többségi csoporton belüli interakció nyomán olyan normát alakítson ki, amely a csoportközi konfliktus megoldására és a közös cselekvésre is motivál (Droogendyk és mtsai, 2016; Russell és Bohan, 2016).

Kutatási kérdésünk az volt, hogy mennyire hatékony a romákkal kapcsolatos előítélet-csökkentésben, illetve a cselekvési szándék növelésében egy olyan intervenció, amely egyrészt a tudatosság növelésére, másrészt a szövetséges cselekvést támogató normák megteremtésére épít egy romákkal szembeni előítélet-mentességet nem támogató társadalmi kontextusban.

VIZSGÁLAT

A Tollfosztás-workshop hatásvizsgálata

A Független Színház civil szervezet kezdeményezése, a Tollfosztás-workshop a Badur Alapítvány támogatásával éppen ezt a kettős célt igyekszik megvalósítani. A szervezetben roma és nem roma emberek dolgoznak közösen. Előadásaikban és workshopjaikon társadalmi problémákkal foglalkoznak. Workshopjaikon az utóbbi években áthelyeződött a hangsúly az érzékenyítésről a közös cselekvés lehetőségeire. A kétszer 180 perces intervenció interaktív csoportfoglalkozást jelent, amelyet két kortárs tréner tart középiskolai, illetve egyetemi csoportoknak. A csoportvezetők közül az egyikük roma származású, erre a tényre fel is hívják a figyelmet a foglalkozás elején, annak érdekében, hogy ne legyen ez tabu a workshop során. Vagyis az intervencióban a csoportközi kontaktus is szerephez jut, bár a tréning nem erre épít elsősorban.

Az intervenció névadója és kiindulópontja a *Tollfosztás* című film (Balogh és mtsai, 2013), amely hátrányos helyzetű roma és nem roma fiatalokat érintő társadalmi problémákat mutat be valós, személyes történeteken keresztül. A filmnézést megelőzi egy felvezető, ráhangoló rész, és egy megbeszélés követi, amely során közösen feldolgozzák a romákat érintő előítélet és diszkrimináció témáit. Az intervenció második alkalmával pedig arra instruálják a résztvevőket, hogy kiscsoportban dolgozzanak ki cselekvési lehetőségeket a társadalmi változás érdekében. Ezeket az ötleteket végül egymásnak prezentálják. A leglelkesebb csoportoknak lehetőséget biztosítanak az akció megvalósítására is.

Az intervencióban több hatótényező is megjelenik: ilyen a roma vezetővel való kontaktus, a romaellenesség és a romákat érintő hátrányok témáinak kiscsoportos feldolgozása, ezáltal az előítélet-mentesség normáinak kialakítása és a tudatosság növelése a csoportban. Végül a cselekvési tervek kidolgozásával az aktivitás és a közös cselekvés fontosságának normáját igyekeznek a trénernek megteremtteni a csoportban.

Mivel a Független Színház tréneri gyakorlatok mind a romák iránti érzékenyítés, mind az akciófókuszú tréning vezetése terén, együttműködésre kértük őket, hogy a két típusú intervenció előítéletekre és a cselekvési szándéokra gyakorolt hatását mérni tudjuk egy kvázikísérlet keretében. Ezért felkértük őket egy előítélet-fókuszú tréning és egy akciófókuszú tréning vezetésére, amelynek eredményességét egy kontrollcsoporttal hasonlítottuk össze. A kontrollcsoport tagjai semmilyen intervencióban nem vettek részt.

Hipotézisek

Feltételeztük, hogy az előítélet-fókuszú intervenció képes hatni a romákkal szembeni előítéletekre (az érzelmi viszonyulásra, a nyílt sztereotipizálásra, és a romák társadalmi helyzetével kapcsolatos tudatosságra is), azonban a cselekvési hajlandóságra nem. Ezzel szemben az akciófókuszú intervenciótól azt vártuk, hogy egyszerre érinti a romák iránti előítéletek csökkenését, és a romák melletti kollektív cselekvési szándék növelését is, hiszen itt explicitté válik a cselekvés normája. A két időpontban történő hatásméréssel pedig azt ellenőriztük, hogy az intervenció után egy héttel mért változások fennmaradnak-e az intervenció után másfél hónappal is. Ennek

értelmében az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg.

1. Mind az előítélet-fókuszú, mind az akció-fókuszú tréningben résztvevő csoporttagok körében csökkennek a romák iránti előítéletek a kontrollcsoporthoz képest, vagyis nő a romák iránti rokonszenv, csökken a nyílt sztereotipizálás és csökken a romák meg nem érdemelt előnyeivel kapcsolatos hiedelem.
2. Csak az akciófókuszú tréning résztvevői körében nő a kollektív cselekvési szándék a kontrollcsoporthoz és az előítélet-fókuszú csoporthoz képest.
3. A hatások (előítélet-csökkentés és a kollektív cselekvés növelése) hosszú távon fennmaradnak, és a második utótesztben is mérhetőek lesznek.

Módszerek

Minta és eljárás

A kutatást az Anonim Egyetem etikai engedélyének birtokában végeztük 2016 tavaszán. 3 (kísérleti feltétel) $\times$ 3 (idői feltétel) kvázikísérleti elrendezést használtunk. Kísérleti személyeink egy budapesti gimnázium négy osztályából kerültek ki, egy kilencedikes, két tizedikes és egy tizenegyedikes osztályból. Így 14–17 év közötti diákok adták a mintát (az egyes válaszadók életkorát külön nem kértük, csupán annyi információnk volt, hogy hányadik osztályba jártak). A tanulók önkéntesen és anonim módon, személyes kódok megadásával vettek részt a vizsgálatban. A szülőkhöz passzív beleegyezési nyilatkozatot juttattunk el. Mivel diákokat nem volt lehetőségünk randomizáltan beosztani a különböző feltételekbe, csupán az osztályok kerültek véletlenszerűen a három feltétel egyikebe, ezért nem valós terepkísérletről, hanem kvázikísérletről beszélhetünk. Egy-egy osz-

tály vett részt a kontroll- és az előítélet-fókuszú csoportban, és két osztály vett részt az akciófókuszú intervencióban. Az intervenciók csoportvezetői nem voltak vakok a feltételekre, hiszen a két kísérleti csoportnak deklaráltan eltérő célja volt, azonban nem ismerték a kutatás hipotéziseit a tréning idején.

Az első alkalom mindkét feltételben azonos volt. A bemutatkozás és a keretek tisztázása után a témára hangoló bemelegítő gyakorlat következett. Különböző, laikusok körében gyakran előforduló állítások kapcsán kérték a diákoktól, hogy osszák meg véleményüket, illetve vitatkozzanak egymással, például „A hátrányos helyzetű gyerekeknek is jobb, ha külön tanítják őket.” Ez után a résztvevők együtt nézték meg a *Tollfosztás* című filmet, melyet a film közös megvitatása követett. Ennek során a csoportvezetők ismertették azokat a valós eseteket, amelyek a film egyes jeleneteit ihlették. Segítették a film értelmezését, ugyanakkor biztatták a résztvevőket a saját véleményük és élményeik megosztására.

A második alkalom eltérő tematika szerint zajlott a két kísérleti feltételben. Az előítélet-fókuszú feltételben a romákkal kapcsolatos negatív attitűdökkel foglalkoztak. Ennek során a résztvevők szerepjátékokon keresztül vették át a romák nézőpontját. Elsősorban azt próbálhatták ki, hogy milyen lehet romaként valamilyen nyílt előítélet vagy diszkrimináció áldozatának lenni. Az akciófókuszú feltételben az első alkalom témáinak felelevenítése után arra kérték a résztvevőket, hogy gyűjtsenek közösen ötleteket, milyen kezdeményezéseket indíthatnának egy jobb és igazságosabb társadalom érdekében, romák és nem romák számára. Itt tehát nem csak az előítélet, a romák csoportjához való viszony állt a középpontban, hanem a problémamegoldás lehetősége, a cselekvés formái is.

1. táblázat. Elemszámok az egyes feltételekben

	Előteszt	Utóteszt 1	Utóteszt 2
Kontroll	27	22	15
Előítélet-fókusz	24	20	20
Akciófókusz	55	49	42
Összesen	106	91	77

Az intervenció hatásvizsgálatához három időpontban gyűjtöttünk adatot: az előtesztet egy héttel az intervenció előtt, az első utótesztet egy héttel az intervenció után, a második utótesztet pedig másfél hónappal az intervenció után vettük fel.

Az előtesztben 106 résztvevő adatát elemeztük, az első utótesztben 91, a második utótesztben 77 résztvevő adatát tudtuk illeszteni az előzetes adatokhoz, vagyis 27%-os lemorzsolódás volt. Az előtesztben összesen 49 fiú és 50 lány (hét főnél hiányzik ez az adat), az első utótesztben 41 fiú és 50 lány, míg a második utótesztben 36 fiú és 41 lány vett részt. Az előtesztben a nemi eloszlások kiegyenlítettek voltak a kontroll (15 fiú és 11 lány) és az akciófókuszú (27 fiú és 28 lány) feltételben, az előítélet-fókuszú feltételben viszont kétszer annyi lány vett részt, mint fiú (8 fiú és 16 lány). A résztvevők pontos eloszlását a feltételek között az 1. táblázat szemlélteti.

Mérőeszközök

A romákhoz való érzelmi viszonyulás mérésére rokonszenvmérőt használtunk. (*“Kérlek, jelöld egy kilencfokú skálán, hogy mennyire tartod rokonszenvesnek az alábbi csoportok tagjait!”*). A többi változót is Likert-skála segítségével mértük, de ezek mind ötfokozatúak voltak, ahol 1 az “Egyáltalán nem”, 5 a “Teljes mértékben” opciót jelentette. Egy közelmúltban fejlesztett romaellenesség mérőeszköz, az ATRS (*Attitudes*

Toward Roma Scale) két alszáláját használtuk (Kende és mtsai, 2017a). Az egyik a nyílt romaellenes sztereotípiákkal való egyetértést mérte, ez volt a Nyílt sztereotipizálás alszála ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,87$; $\alpha_{\text{utóteszt1}} = 0,85$; $\alpha_{\text{utóteszt2}} = 0,83$). Ennek egy háromteteles, rövidített változatát használtuk, az alábbi állításokkal:

„A romák több bűncselekményt követnek el, mint más emberek.”

„Nagyon kevés a rendes vagy értelmes roma ember.”

„A romáknak nem jó a munkához való viszonya, lusták.”

A másik alszála a „Meg nem érdemelt előnyök” elnevezést kapta, vagyis azt a hiedelmet mérte, hogy a romák többet kapnak a társadalomban, mint amit megérdemelnek ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,73$; $\alpha_{\text{utóteszt1}} = 0,73$; $\alpha_{\text{utóteszt2}} = 0,65$). Ide az alábbi állítások tartoznak:

„A romák több segítséget kapnak a kormánytól, mint amennyit kellene.”

„A valós kárt azok a szervezetek okozzák, akik jogosulatlan előnyhöz próbálják juttatni a roma embereket.”

„Úgy gondolom ebben az országban a romák bizonyos szempontból a többségnél kedvezőbb bánásmódban részesülnek.”

Ez a mérőeszköz a modern rasszizmusnak megfelelő előítéletet mérte, ami a külső csoport hátrányos társadalmi helyzetének

tagadásában nyilvánul meg (McConahay, 1983).

A kollektív cselekvési szándékot az alábbi öt tétellel mértük, amelyeket előzetes kutatások mérőeszközei nyomán válogattunk össze (ld. van Zomeren és mtsai, 2004) ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,88$; $\alpha_{\text{utóteszt1}} = 0,91$; $\alpha_{\text{utóteszt2}} = 0,90$). Az alábbi tételekkel dolgoztunk:

„Csatlakoznék mások kezdeményezéséhez (pl. petíció aláírása) a romák érdekében.”

„Támogatnék egy, a romák érdekvédelmével kapcsolatos alapítványt pénzzel vagy más formában.”

„Támogatnék egy online kampányt a romák mellett (like-kal, megosztással).”

„Részt vennék egy megmozduláson (pl. utcai demonstráció) a romák mellett.”

„Részt vennék kisebbségi csoportok érdekvédelmével kapcsolatos fórumon (pl. kerekasztal-beszélgetés, előadás).”

Manipuláció-ellenőrző kérdéseket használtunk az első utótesztben arra vonatkozóan, hogy a résztvevők mennyire érzékelték szándékunknak megfelelően az intervenció célját. Az előítélet-fókuszú csoportban feltételeztük, hogy inkább egyetértene azzal, hogy az intervenció a csoportok harmonikus együttélésének lehetőségeiről szól, mint az akciófókuszú feltételben. Ennek mérésére a következő két állítást használtuk:

„A workshopon főleg azon volt a hangsúly, hogy mik a közös pontok romák és nem-romák között.”

„Úgy gondolom, a workshop főként a pozitív viszonyulást segíti, vagyis az előítéletek csökkenését a romák felé.”

Mivel a kettő között nem találtunk szignifikáns együttjárást ($r = 0,14$, $n = 67$, $p =$

$0,245$), ezért a tételeket külön-külön vizsgáltuk. Ezzel szemben az akciófókuszú feltételben az olyan állításokkal feltételeztünk nagyobb egyetértést, ami szerint az intervenció társadalmi problémaként közelíti meg a témát:

„A workshopon főleg azon volt a hangsúly, milyen problémákkal kell megküzdeniük a romáknak.”

„Úgy gondolom, a workshop főként a romákat érintő társadalmi problémák megértését és megoldását segíti.”

„A workshop főként azt segíti, hogy aktívan fel tudjunk lépni társadalmi-közösségi ügyek kapcsán.”

Mivel ezek az állítások skálaként nem használhatók az alacsony reliabilitás miatt ($\alpha_{\text{utóteszt1}} = 0,53$), ezért ezeket az állításokat is külön-külön vizsgáltuk. Végül nyitott kérdésben adtunk lehetőséget megjegyzést megosztani a kutatással kapcsolatban.

Eredmények

Leíró statisztika

Összehasonlítottuk a három feltételt az előtesztekben, hogy ellenőrizzük, volt-e különbség a kiindulópontban a csoportok előítéletességében. Nem mutatkozott szignifikáns különbség a rokonszenvmérőben ($F(2, 97) = 0,77$, $p = 0,47$), a meg nem érdemelt előnyök skálán ($F(2, 98) = 1,92$, $p = 0,15$), és a kollektív cselekvés skálán ($F(2, 98) = 0,91$, $p = 0,41$). Enyhe különbséget találtunk viszont a nyílt sztereotipizálásban ($F(2, 99) = 3,27$, $p = 0,042$). A *post-hoc* teszt szerint a kiindulópontban a kontrollcsoport értett egyet legkevésbé a nyíltan sztereotipizáló állításokkal ($M_{\text{kontroll}} = 2,59$, $SD_{\text{kontroll}} = 1,00$), és az előítélet-fókuszú csoport

2. táblázat. A változók átlagai és szórásai feltételenként a három mérési időpontban

	Előteszt	Utóteszt 1	Utóteszt 2
	$M (SD)$	$M (SD)$	$M (SD)$
Rokonszenvmérő			
Kontroll	4,75 (1,94)	4,52 (1,75)	4,60 (2,13)
Előítélet-fókusz	4,14 (1,88)	4,05 (2,24)	4,45 (2,06)
Akciófókusz	4,31(1,62)	4,98 (1,73)	4,86 (1,92)
Nyílt sztereotipizálás			
Kontroll	2,59 (1,00)	2,68 (1,25)	3,00 (0,95)
Előítélet-fókusz	3,24 (1,06)	3,01 (1,13)	2,85 (1,07)
Akciófókusz	3,15 (0,99)	2,89 (0,96)	2,78 (1,02)
Meg nem érdemelt előnyök			
Kontroll	2,11 (0,96)	2,59(1,06)	3,14 (0,57)
Előítélet-fókusz	2,51 (1,08)	2,60 (1,09)	2,65 (0,92)
Akciófókusz	2,56 (0,91)	2,45 (0,81)	2,53 (0,80)
Kollektív cselekvési szándék			
Kontroll	2,93 (0,89)	2,62 (0,97)	2,48 (0,95)
Előítélet-fókusz	2,56 (1,13)	2,58 (1,04)	2,75 (1,22)
Akciófókusz	2,75 (0,86)	2,93 (1,03)	2,81 (0,97)

a leginkább $M_{előítélet} = 3,24$, $SD_{előítélet} = 1,06$; $p = 0,03$, 95% CI[-1,24, -0,06]). A kontrollcsoporttól az akciófókuszú csoport is szignifikánsan eltért, és előítéletesebbnek mutatkozott ($M_{akció} = 3,15$, $SD_{akció} = 0,99$; $p = 0,02$, 95% CI[0,08, 1,03]). Ez a különbség indokolta, hogy az előtesztek eredményeit kontrolláljuk a további elemzések során.

Az előteszt eredményei alapján a rokonszenvmérő és a nyílt sztereotipizálás változókon a résztvevők átlagosan a középértéket jelölték. A romák meg nem érdemelt előnyeivel való egyetértés és a kollektív cselekvési hajlandóság enyhén a középérték alatt helyezkedett el. Az átlagokat és szórásokat feltételenként az 2. táblázat szemlélteti.

Manipuláció-ellenőrzés

Független mintás T-próbával ellenőriztük, hogy a workshop tartalmát mennyire érté-

kelték különbözőnek az előítélet-fókuszú és az akciófókuszú feltételben. A harmonikus együttélésről szóló tételekkel való egyetértés nem különbözött a két kísérleti csoportban, a középérték körül mozgott. „*A workshopen főleg azon volt a hangsúly, hogy mik a közös pontok romák és nem-romák között.*” ($M_{akció} = 2,63$, $SD_{akció} = 0,91$, $M_{előítélet} = 2,63$, $SD_{előítélet} = 0,83$; $t(65) = -0,27$, $p = 0,978$). „*Úgy gondolom, a workshop főként a pozitív viszonyulást segíti, vagyis az előítéletek csökkenését a romák felé.*” ($M_{akció} = 3,83$, $SD_{akció} = 0,98$, $M_{előítélet} = 3,32$, $SD_{előítélet} = 1,29$; $t(65) = 1,78$, $p = 0,08$).

Ezzel szemben az akciófeltételben jobban egyetértettek a résztvevők azokkal a tételekkel, amelyek szerint a romákat érintő társadalmi problémákkal foglalkozott a workshop, mint az előítélet-fókuszú csoportban: „*A workshopen főleg azon volt a hang-*

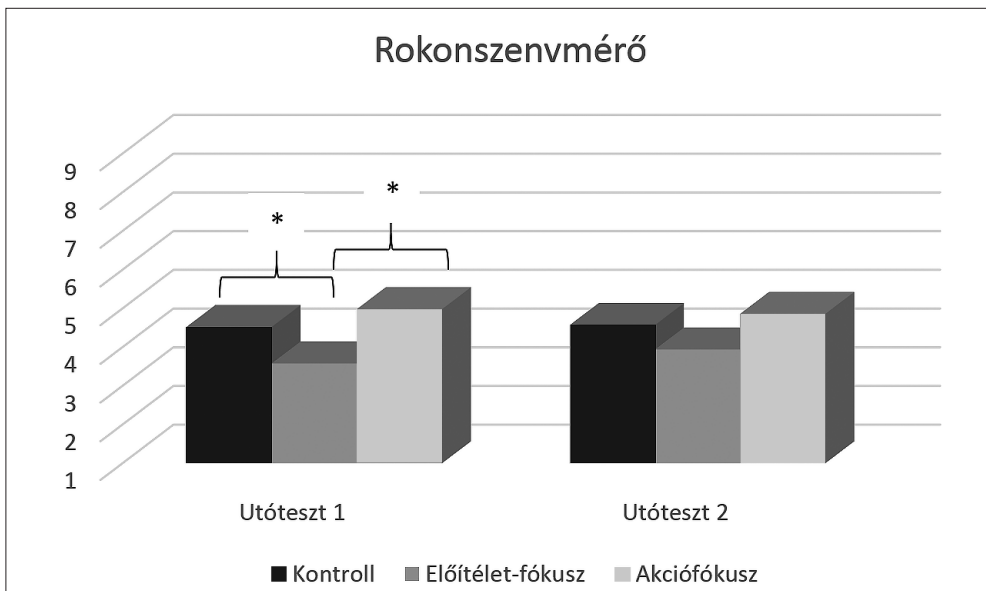
súly, milyen problémákkal kell megküzdeniük a romáknak.” ($M_{\text{akció}} = 3,9$, $SD_{\text{akció}} = 0,81$, $M_{\text{előítélet}} = 3,21$, $SD_{\text{előítélet}} = 1,03$; $t(65) = 2,89$, $p = 0,005$), „Úgy gondolom, a workshop főként a romákat érintő társadalmi problémák megértését és megoldását segíti.” ($M_{\text{akció}} = 3,69$, $SD_{\text{akció}} = 0,95$, $M_{\text{előítélet}} = 3,00$, $SD_{\text{előítélet}} = 1,05$; $t(65) = 2,59$, $p = 0,012$), „A workshop főként azt segíti, hogy aktívan fel tudjunk lépni társadalmi-közösségi ügyek kapcsán.” ($M_{\text{akció}} = 3,38$, $SD_{\text{akció}} = 1,06$, $M_{\text{előítélet}} = 2,79$, $SD_{\text{előítélet}} = 1,18$, $t(65) = 1,97$, $p = 0,053$).

A nyitott kérdésre adott válaszok alapján további információt szerezünk arról, hogyan reagáltak a kitöltők a kutatásra a három feltételben, a három időpontban. Ez azért is fontos, mert ugyanannak a kérdőívnek a kitöltésére kértük őket viszonylag rövid időn belül háromszor, ami ellenállást válthat ki. Ennek megelőzésére igyekeztünk hangsúlyozni a kérdőív elején szereplő beleegyező nyilatkozatban, hogy nagyon fontosak számunk-

ra a válaszaik, és tudjuk, hogy ez számukra ez többszöri energiabefektetést jelent, de ez szükséges a kutatási céljaink miatt. A kontrollcsoportban a második utótesztben huszonhét főből tizenhat kitöltő adott szöveges választ, ebből heten jelezték a kérdőívben megjegyzésként, hogy unják már a kérdőívet (az összes kitöltő 25,9%-a) (pl. „elcsépelt már ez a téma”, „már megint ez a kérdőív, pedig lenne fontosabb dolog”). Ezzel szemben az akciófeltételben negyvenhárom szöveges válaszból csak hárman jeleztek ellenállást hasonló módon a második utótesztben, ami az összes, ötvenöt kitöltő 5%-a. Az előítélet-fókuszú csoportban pedig húsz válaszból ketten mutattak ellenállást szövegesen, ami az összes, huszonnégy kitöltő 8%-a.

Rokonszenzmérő

Többváltozós ANOVA-val hasonlítottuk össze az utótesztek eredményét a három feltételben úgy, hogy az előtesztek ered-

1. ábra. A rokonszenzmérőben kapott átlagok összehasonlítása az 1. és 2. utótesztben.

Megjegyzés. * $p < 0,05$.

ményét kovariánsként kontrolláltuk. Külön elemzéseket végeztünk az első és a második utótesztre. A feltételek szignifikáns hatását találtuk a rokonszenvmérőben, az előtesztben mért rokonszenvmérő kontrollálásával ($F(2, 87) = 6,29, p = 0,003, \text{parciális } \eta^2 = 0,13$). A *post-hoc* vizsgálatok azt mutatják, hogy az akciófókuszú feltételben a résztvevők magasabb rokonszenvet mutattak a romák iránt a kontrollcsoport-hoz képest ($M_{\text{akció}} = 5,04, SD_{\text{akció}} = 0,21; M_{\text{kontroll}} = 4,21, SD_{\text{kontroll}} = 0,32; p = 0,089, 95\% \text{ CI}[-1,76, 0,09]$), ugyanakkor az előítélet-fókuszú csoport és a kontrollcsoport között is különbség volt ($M_{\text{előítélet}} = 3,77, SD_{\text{előítélet}} = 0,33; p = 0,005, 95\% \text{ CI}[0,33, 2,22]$, ahol a kísérleti feltételben mutattak kisebb rokonszenvet a kontrollcsoport-hoz képest. Végül összehasonlítottuk a feltételeket a második utótesztben, itt azonban nem találtunk szignifikáns különbsé-

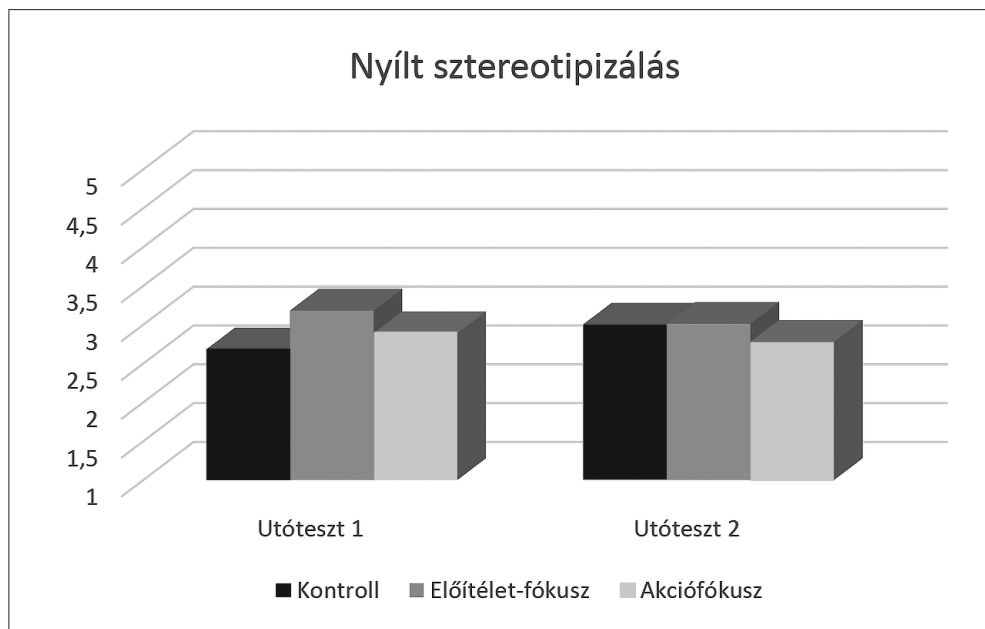
get a csoportok között ($F(2, 71) = 1,21, p = 0,305, \text{parciális } \eta^2 = 0,034$).

Nyílt sztereotipizálás

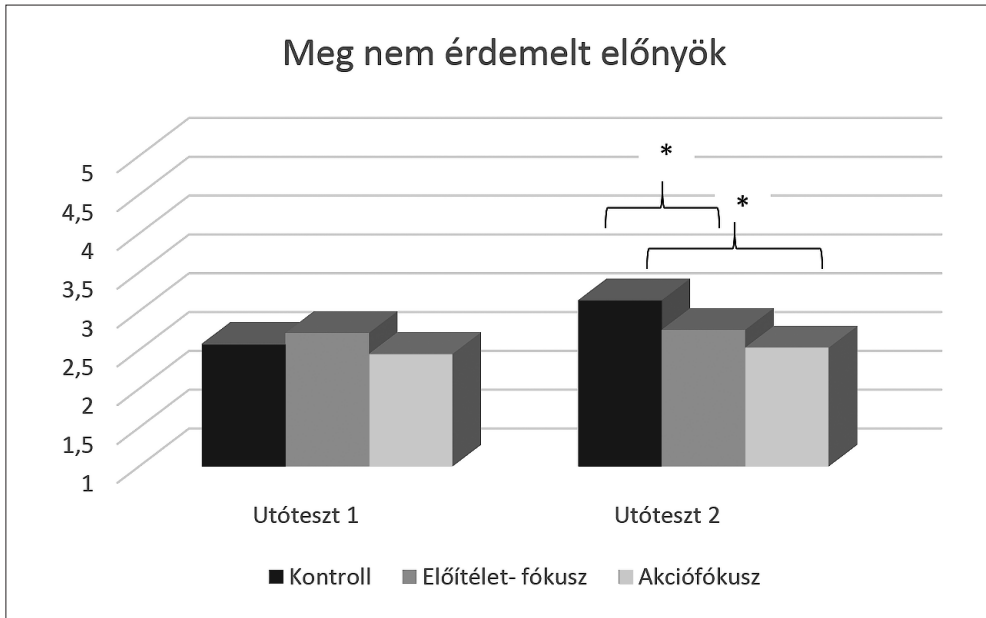
A feltételek között nem találtunk szignifikáns különbséget az első utótesztben mért nyílt sztereotipizálásban úgy, hogy az előteszt értékeit kontrolláltuk ($F(2, 89) = 1,15, p = 0,322, \text{parciális } \eta^2 = 0,026$). A második utótesztben ugyancsak nem volt különbség ($F(2, 75) = 0,62, p = 0,542, \text{parciális } \eta^2 = 0,017$).

Meg nem érdemelt előnyök

Nem találtunk szignifikáns különbséget a csoportok között az első utótesztben aszerint, hogy mennyire hisznek abban, hogy a romák meg nem érdemelt előnyöket élveznek ($F(2, 89) = 2,45, p = 0,112, \text{parciális } \eta^2 = 0,049$). Érdekes módon a második utótesztben viszont találtunk különbséget a feltéte-

2. ábra. A nyílt sztereotipizálásban kapott átlagok összehasonlítása az 1. és 2. utótesztben.
Nincs szignifikáns különbség a csoportok között.

3. ábra. A meg nem érdemelt előnyökkel való egyetértés összehasonlítása az 1. és 2. utótesztben.

Megjegyzés: * $p < 0,05$.

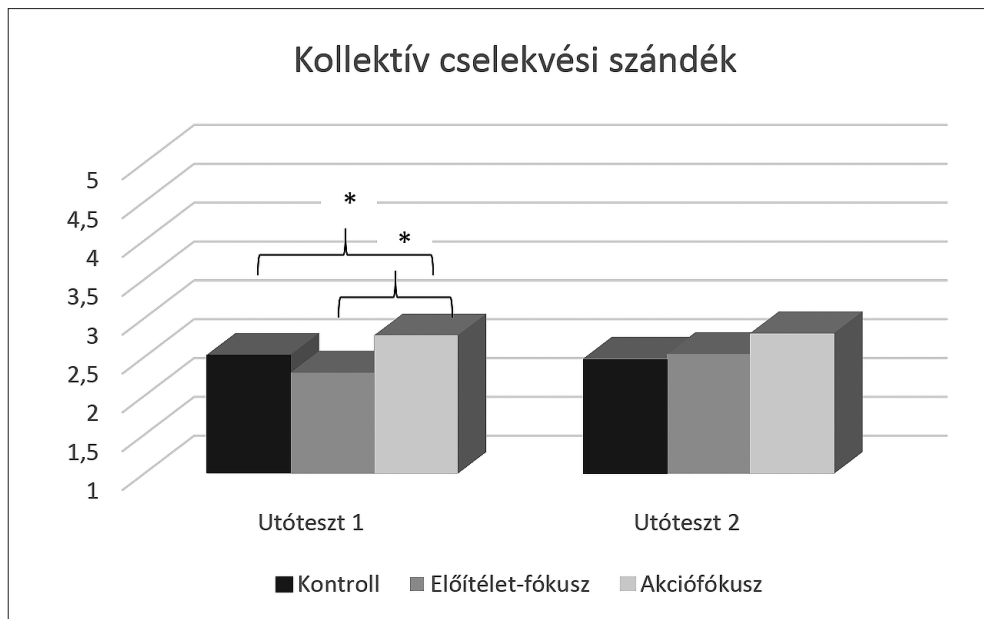
lek között ($F(2, 74) = 4,39, p = 0,016$, *parciális* $\eta^2 = 0,109$). A kontrollcsoport mindkét kísérleti feltételhez képest inkább hitt a meg nem érdemelt előnyökben a második utótesztben, ez a különbség nagyobb volt az akciófókuszú csoporttal való összehasonlításban ($M_{akció} = 2,53, SD_{akció} = 0,81$; $M_{kontroll} = 3,14, SD_{kontroll} = 0,59$; $M_{előítélet} = 2,76, SD_{előítélet} = 0,91$; kontroll–akció: $p = 0,004$, 95% CI[-0,97, -0,19]; kontroll–előítélet: $p = 0,094$, 95% CI[-0,85, 0,07].

Kollektív cselekvési szándék

Az elemzés a feltételek szignifikáns hatását mutatta a kollektív cselekvési szándékban az első utótesztben, az előtesztben mért cselekvési hajlandóság kontrollálásával ($F(2, 89) = 3,96, p = 0,023$, *parciális* $\eta^2 = 0,083$). A *post-hoc* teszt szerint az akciófeltételben részt vevők inkább voltak hajlandók részt venni kollektív cselekvésben,

mint a másik két feltételben lévők ($M_{akció} = 2,78, SD_{akció} = 1,07$; $M_{előítélet} = 2,30, SD_{előítélet} = 0,93$; $M_{kontroll} = 2,53, SD_{kontroll} = 0,99$; kontroll–akció: $p = 0,016$, 95% CI[-0,79, -0,08]; akció–előítélet: $p = 0,044$, 95% CI[0,01, 0,73]. A második utótesztben a különbség már nem volt szignifikáns ($F(2, 75) = 0,63, p = 0,537$, *parciális* $\eta^2 = 0,017$).

Az első utótesztben kapott korrelációs összefüggések azt mutatják, hogy a cselekvési hajlandóság legerősebben a rokonszenvmérővel függ össze ($r = 0,75, p < 0,001$), de szignifikáns negatív összefüggés látható a nyílt szereotipizálással ($r = -0,67, p < 0,001$) és a meg nem érdemelt előnyök skálával is ($r = -0,45, p < 0,001$). Ellenőriztük, hogy a rokonszenvmérő mediálja-e az akció kísérleti feltétel hatását a kollektív cselekvési szándéokra. Ám a mediátor általi indirekt hatás nem volt szignifikáns ($b = 0,06, SE = 0,07, 95\% \text{ CI}[-0,02, 0,23]$).

4. ábra. A meg nem érdemelt előnyökkel való egyetértés összehasonlítása az 1. és 2. utótesztben.

Megjegyzés: * $p < 0,05$.

MEGVITATÁS

Az első utótesztben a romákhoz való érzelmi viszonyulásban és a kollektív cselekvési szándékban az akciófókuszú feltétel résztvevői mutattak magasabb értéket a kontrollcsoportéhoz képest. A nyílt sztereotipizálásra és a meg nem érdemelt előnyökkel való egyetértésre nem volt hatása egyik kísérleti feltételnek sem. Az a feltételezésünk, hogy az előítélet különböző aspektusait (érzelmi viszonyulás, sztereotípiák és modern előítélet) hatékonyan csökkentik mindkét intervenció, nem igazolódott be. Kizárólag az érzelmi viszonyulás változott az intervenció hatására, de ebben is csak az akciófókuszú feltétel bizonyult sikeresnek. Az előítélet-fókuszú feltételben ráadásul ez romlott a kontrollcsoportéhoz képest. Így felmerül, hogy ebben a csoportban egyfajta reaktanciahatás érvényesült, és az előítéle-

tekkel való foglalkozás fokozta az ellenérzések nyíltabb kifejezését.

A hipotézisünk, miszerint egyedül az akciófókuszú feltétel növeli a cselekvési szándékot, alátámasztást nyert. A cselekvési szándék viszont nem a meg nem érdemelt előnyök skálán adott válasszal mutatott legerősebb összefüggést, hanem a romák iránti rokonszenvvel. Vagyis nem a csoportközi viszonyokkal kapcsolatos tudatosság magyarázta a cselekvési szándékban bekövetkezett változást, hanem a romákhoz kapcsolódó érzelmi viszonyulás.

Az első utótesztben kapott különbségek azonban a második utóteszt idejére már nem voltak kimutathatóak. Vagyis ekkor már nem volt különbség a feltételek között sem a rokonszenvmérőben, sem a kollektív cselekvési szándékban. Meg kell jegyezni azonban, hogy a meg nem érdemelt előnyök skálán szignifikánsan magasabb

értéket ért el a kontrollcsoport a második utótesztben a két kísérleti feltételhez képest. Úgy gondoljuk, hogy ennek is a reaktancia lehet az egyik kézenfekvő magyarázata, hiszen ebben a csoportban fogalmazták meg a legtöbb kritikus megjegyzést a kérdőívvel kapcsolatban. Feltételezhető, hogy a többszöri tesztkitöltés is ellenállást válthatott ki a kontrollcsoport tagjaiban, ami a kérdőív által sugallt előítéletmentes normákkal szembeni véleménykifejezést erősítette. Ezzel szemben jobban megértették a többszöri tesztkitöltésnek és maguknak az intervencióknak a fontosságát azok, akik valamelyik intervenció csoportban vettek részt.

Összességében úgy tűnik, vannak a romaellenes előítéletnek olyan aspektusai, amelyekre sem az előítélet-fókuszú, sem az akciófókuszú intervenció nem tudott hatni. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy az előítélet kognitív vetületei, a sztereotípiák sokkal ellenállóbbak a változásnak, mint az érzelmi vetületei (Tropp és Pettigrew, 2005). Ezt a feltételezést erősíti meg annak az intervenció vizsgálatnak eredménye is, amelyben szintén a rokonszenvmérésben és más érzelmi tényezőkben történt változás, a sztereotipizálásban viszont nem (Kende és mtsai, 2016).

Feltételezéseinkkel egybehangzóan a cselekvési hajlandóság növelhető, azonban csak abban az esetben, ha ez egyértelműen megjelenik az intervenció céljai között, ezáltal pedig a cselekvésre vonatkozó normát megerősíti. A manipuláció-ellenőrző kérdések azt mutatták, hogy a résztvevők észleltek különbséget a kísérleti feltételek között: az akciófókuszú intervenció inkább volt szerintük problémaközpontú és cselekvésre irányuló, mint az előítélet-fókuszú feltétel. Mivel egyedül az akciófókuszú feltétel hatott az érzelmi viszonyulásra, a vizsgálatunk arra

is rávilágított, hogy a problémamegoldásra irányított figyelem sikeresebb lehet mindkét cél, az előítélet-csökkentés és mobilizálás szempontjából is, mint az, ha csak a hátrányra és a harmonikus együttélés feltételeire koncentrálnunk.

Ugyanakkor óvatosságra int az az eredmény, hogy a pozitív változások hosszabb távon nem maradtak fent. Fontos tanulság ez a pszichológiai terepkísérletekre és az intervenciókra nézve általában is. A legtöbb kutatás ugyanis megelégszik a közvetlenül kiváltott hatás ellenőrzésével, akár a manipulációt követően azonnal vagy csak kevés idő elteltével (Paluck és Green, 2009). Így azonban nem lehetünk biztosak abban, hogy a mért hatások fenntarthatóak-e.

Nem találtunk példát arra, ahol a longitudinális mérés rámutat erre a problémára a kollektív cselekvéssel kapcsolatos intervencióban. Viszont más témájú intervencióban, ami a pozitív kisebbségi identitás erősítésére irányult, hasonló problémával szembesültek – vagyis a korábban mérhető hatás a második mérésnél eltűnt (Riggle és mtsai, 2014). Felmerül, hogy a közvetlen hatás csupán annak tudható be, hogy a résztvevők érzékelik az intervenció által sugallt új normát, amihez átmenetileg alkalmazkodnak is, azonban a tágabb társadalmi kontextusban az egyszeri beavatkozás hatása nem tud elég tartós lenni. Ám önmagában a normák által kiváltott hatás is biztató, hiszen az új normákkal való azonosulás fontos eszköze a változásnak. Így várható, hogy az intervenció fokozása hosszú távon mérhető hatást is képes lehet elérni. Hasonló következtetésekre juthatunk a jelen intervenció kapcsán is: az intervenció időben behatárolt és egyszeri volt, mégis sikerült a változást elérni bizonyos változókban.

Módszertani problémaként merül fel, hogy a kvázikísérleti elrendezésből fakadó

torzításokat, és az alacsony elemszámból fakadó problémákat nem tudtuk kiküszöbölni. Így például nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni abból, hogy az előítélet-fókuszú csoport nem volt sikeres, hiszen ebben csak egyetlen osztály vett részt. A második utóteszt eredményében a lemorzsolódás is közrejátszhatott, hiszen az amúgy sem magas elemszám itt még tovább csökkent, csökkentve ezzel az eredmények megbízhatóságát.

A kutatási eredményeket továbbá azért is némi fenntartással kell kezelnünk, mert nehezen hasonlítható össze a két eltérő tematikájú tréningcsoport. Bár a film feldolgozása, amely egyszerre volt informatív és érzelmileg bevonó, azonos alapot jelentett a két tréningtípusnak, az előítélet-fókuszú csoport a második alkalommal inkább érzelmi bevonódást igénylő feladatban (pl. szerepjáték) vett részt, míg az akciófókuszú csoport inkább az ötletgyűjtésre, problémamegoldásra koncentrált. Ugyanakkor paradox módon épp azért is vártunk hatékonyságot az akciófókuszú csoportban, mert ez egy optimista, jövőorientált megközelítést képviselt, amely akár könnyebben is befogadható, mint a pusztán problémafókuszú megközelítés. Azonban a jelen vizsgálatban a hatás mechanizmusára nincs rálátásunk. Így további kutatásnak kell felderítenie, hogy az akciófókuszú intervenció pontosan milyen pszichológiai folyamatokon keresztül fejti ki a hatását.

A romaellenesség csökkentése a magyar kontextusban kiemelten nehéz, hiszen a társadalom normáiban, az intézmények és közbeszéd szintjén alapvetően támogató az előítéletes nézetekkel kapcsolatban (Keresztes-Takács és mtsai, 2016). Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az intervenciókat alapvetően a társadalmi normák ellenében kell megtervezni. Ebben a kontextusban az intervenció könnyen fordítva is elsülhet, ahogy láthattuk

a vizsgálatunk előítélet-fókuszú feltételében, ahol a rokonszenv éppen csökkent a kontrollfeltételhez képest. Sokkal pozitívabban reagáltak a résztvevők az akciófókuszú feltételben, ahol az intervenció továbblépett a probléma felvetésén, és azt is sugallta, hogy a cselekvés a résztvevők kezében van.

Az eredmények alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a kontaktus önmagában nem jósolja be a változást, hiszen kontaktus mindkét kísérleti feltételben adott volt, ahogy a film által kínált problémafelvetés és a közös megvitatás is. Hasonló kutatásokra támaszkodva vélhető, hogy az akciófókuszú feltételben elérhetővé vált a közös cselekvés normája, és ez a keretezés önmagában segítheti a pozitív érzelmi viszonyulást, a rokonszenvet a csoport felé. Ennek a mechanizmusnak a tesztelésére további vizsgálatok szükségesek.

Kutatásunk jelentősége abban áll, hogy túlléptünk az előítéletek csökkentésének harmóniát hangsúlyozó módszerein, és azt vizsgáltuk meg, hogy milyen hatás váltható ki akkor, ha az előítélet csökkentésével és a mobilizációval egyszerre foglalkozunk. Bár a korábbi kutatások megerősítették az összefüggést az előítélet-mentesség és a csoportközi kollektív cselekvés között (Fingerhut, 2011), azonban ez a kettős szempont korábban hiányzott az intervenciókat tesztelő vizsgálatokból (Ditlman és mtsai, 2017). Mindezt ráadásul nem egy mesterkélt laborhelyzetben végeztük, hanem egy terepkísérletben, ahol lehetőségünk volt egy már működő intervenciót longitudinálisan tesztelni.

Az eredményeink arra világítottak rá, hogy ez a kettős fókusz hatékonyabb lehet, nem csak a szövetséges kollektív cselekvés motiválása, hanem az előítélet-csökkentés szempontjából is. Ugyanakkor jelentős korlátokkal is szembesültünk: az érzelmi viszonyulás és a kollektív cselekvési szán-

dék változtatásának lehetőségét első lépésnek kell tekintenünk az átfogó változáshoz vezető úton, ahol a cél az előítéletek szélesebb megnyilvánulásainak, és a romák

társadalmi státuszának megváltoztatása. Ehhez nem szabad lemondanunk a többség nézőpontját célzó intervenciók minél szélesebb körű alkalmazásáról és teszteléséről.

SUMMARY

PREJUDICE-REDUCTION AND MOBILIZATION ON BEHALF OF THE ROMA. ASSESSMENT OF THE “FEATHER PICKING” INTERVENTION

Background and aims: Prejudice reduction and mobilization for ally collective action among majority members are both key factors in bringing about change of the social status of Roma people. This double goal can be reached by positive contact between the Roma and Non-Roma, and awareness raising about the unjust status relations. *Tollfosztás* (feather picking) is a contact-based intervention that addresses both goals (prejudice reduction and mobilization) involving both methods (contact and awareness raising). The intervention was assessed to see whether it is an efficient tool of reaching these goals.

Method: A 3 (condition) $\times$ 3 (time) quasi experimental design was used. Participants were 14–16-year-old high school students from Budapest (N = 106). The prejudice-focused condition dealt with hostility toward the Roma, while the action-focused training had the aim to raise collective action intentions. Participants in the control condition attended no intervention. The pre-test was conducted one week before the intervention, and the two post-tests were conducted one week and 1,5 month after the intervention, respectively.

Results: Positive feelings toward the Roma and collective action intentions increased in the action-focused condition compared to the others in the first post-test, but the effect vanished in the second post-test. Positive feelings toward the Roma decreased in the prejudice-focused condition, while the belief in the undeserved benefits of the Roma increased in the control condition.

Conclusion: Positive feeling for and action intentions on behalf of the Roma were facilitated by groupwork that explicitly addressed the possible forms of action majority people can do for the Roma. However, the effect was not maintained on the long term, and a reactance effect occurred. We argue that this was based on the contradiction between the perceived norms of the intervention and society.

Keywords: anti-Roma prejudice, prejudice-reduction, collective action, intervention assessment

IRODALOM

- ALLPORT, G. W. (1954): *On the nature of prejudice*. Addison-Wesley, Boston, MA.
- ARON, A., MELINAT, E., ARON, E. N., VALLONE, R. D., BATOR, R. J. (1997): The experimental generation of interpersonal closeness. A procedure and some preliminary findings. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(4). 363–377.

- BALOGH, R., ILLÉS, M., MALY, R. (rendezők). (2013). *Tollfosztás* (film). Független Színház, Budapest.
- CASE, K. A. (2007): Raising male privilege awareness and reducing sexism. An evaluation of diversity courses. *Psychology of Women Quarterly*, 31(4). 426–435.
- CASE, K. A., HENSLEY, R., ANDERSON, A. (2014): Reflecting on heterosexual and male privilege. Interventions to raise awareness. *The Journal of Social Issues*, 70(4). 722–740.
- CASE, K. A., IUZZINI, J., HOPKINS, M. (2012): Systems of privilege. Intersections, awareness, and applications. *The Journal of Social Issues*, 68(1). 1–10.
- COUNCIL OF EUROPE (2012): *Human rights of Roma and Travellers in Europe*. Council of Europe Publications, Strasbourg.
- DITLMANN, R. K., SAMII, C., ZEITZOFF, T. (2017): Addressing Violent Intergroup Conflict from the Bottom Up? *Social Issues and Policy Review*, 11(1). 38–77.
- DIXON, J., TROPP, L. R., DURRHEIM, K., TREDoux, C. (2010): “Let Them Eat Harmony”. Prejudice-reduction strategies and attitudes of historically disadvantaged groups. *Current Directions in Psychological Science*, 19(2). 76–80.
- DROOGENDYK, L., WRIGHT, S. C., LUBENSKY, M., LOUIS, W. R. (2016): Acting in solidarity. Cross-group contact between disadvantaged group members and advantaged group allies. *Journal of Social Issues*, 72(2). 315–334.
- FARKAS, L. (2014): *Report on discrimination of Roma children in education*. European Commission, Brussels.
- FEISCHMIDT, M., SZOMBATI, K., SZUHAY, P. (2013): *Collective criminalization of Roma in Central and Eastern Europe. Social causes, circumstances and consequences*. In Body-Gendrot, S., Hough, M., Kerezi, K., Levy, R., Snacken, S. (eds): *The Routledge Handbook of European Criminology*. Routledge, London. 168–187.
- FINGERHUT, A. W. (2011): Straight allies. What predicts heterosexuals’ alliance with the LGBT community? *Journal of Applied Social Psychology*, 41(9). 2230–2248.
- FRASER, A. (1995): *The Gypsies*. Blackwell, Oxford.
- GERŐ M., MESSING V., SÁGVÁRI B. (2015): Migrációval kapcsolatos attitűdök nemzetközi összehasonlításban. Előadás a „Globális migrációs folyamatok és Magyarország – Kihívások és válaszok” című konferencián, Budapest, 2015. november 17. http://ess.tk.mta.hu/wp-content/uploads/2013/04/Gero_Messing_Sagvari_FINAL.pdf (Letöltés ideje: 2018. augusztus 28.)
- KENDE, A., LANTOS, N. A. (2016): A kontaktus-alapú előítélet-csökkentés lehetőségei és korlátai. Egy intervenció tapasztalatai. Különszám Neményi Mária köszöntésére. *Socio.hu, Társadalomtudományi Szemle*, (6)2. 38–60. https://socio.hu/uploads/files/2016_2/kende.pdf (Letöltés ideje: 2018. augusztus 28.)
- KENDE, A., TROPP, L., LANTOS, N. A. (2016): Testing a contact intervention based on intergroup friendship between Roma and non-Roma Hungarians: reducing bias through institutional support in a non-supportive societal context. *Journal of Applied Social Psychology*, 47(1). 47–55.
- KENDE, A., HADARICS, M., LÁŠTICOVÁ, B. (2017): Anti-Roma attitudes as expressions of dominant social norms in Eastern Europe. *International Journal of Intercultural Relations*, 60. 12–27.

- KENDE, A., NYÚL, B., HADARICS, M., WESSENAUER, V., HUNYADI B. (2018): Antigypsyism and Antisemitism in Hungary. Report based on international research analysis, meta-analysis of empirical studies, experimental survey and intervention assessment. *Combating Diverse Expressions of Antisemitism and Antigypsyism by Effective Psychological Interventions in Intergroup Relations*. EVZ Funding Programme Facing Antisemitism and Antigypsyism, Budapest.
- KERESZTES-TAKÁCS, O., LENDVAI, L., KENDE, A. (2016): Romaellenes előítéletek Magyarországon. Politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változóktól független nyílt elutasítás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4). 609–627.
- KÓCZÉ, A., RÖVID, M. (2012): Pro-Roma Global Civil Society. Acting for, with or instead of Roma? In Kaldor, M., Moore, H. L., Selchow, S.(eds): *Global Civil Society 2012*. Palgrave Macmillan, London. 110–122.
- LEACH, C.W., SNIDER, S., IYER, A. (2002): “Poisoning the consciences of the fortunate”. The experience of relative advantage and support for social equality. In Walker, I., Smith, H. J. (eds.): *Relative Deprivation. Specification, Development, and Integration*. Cambridge University Press, New York, NY. 136–163.
- LIVINGSTONE, A. G., SWEETMAN, J., BRACHT, E. M., HASLAM, S. A. (2015): “We have no quarrel with you”. Effects of group status on characterizations of “conflict” with an outgroup. *European Journal of Social Psychology*, 45(1). 16–26.
- MCCONAHAY, J. B. (1983): Modern racism and modern discrimination the effects of race, racial attitudes, and context on simulated hiring decisions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9(4). 551–558.
- MCGARTY, C., KHALAF, A., BLINK, C., GEE, A., STONE, K. (2007): Using group-based interaction to boost commitment to oppose prejudice. Unpublished manuscript. The Australian National University, Canberra.
- MCINTOSH, P. (1988): *White privilege and male privilege. A personal account of coming to see correspondences through work in women's studies*. Wellesley Centers for Women, Wellesley, MA.
- MCINTOSH, P. (2012): Reflections and future directions for Privilege Studies. *Journal of Social Issues*, 68(1). 194–206.
- MONTGOMERY, S. A., STEWART, A. J. (2012): Privileged allies in lesbian and gay rights activism. Gender, generation, and resistance to heteronormativity. *Journal of Social Issues*, 68(1). 162–177.
- OROSZ, G., BÁNKI, E., BÓTHE, B., TÓTH-KIRÁLY, I., TROPP, L. R. (2016): Don't judge a living book by its cover. Effectiveness of the living library intervention in reducing prejudice toward Roma and LGBT people. *Journal of Applied Social Psychology*, 46(9). 495–553.
- PALUCK, E. L., GREEN, D. P. (2009): Prejudice reduction. What works? A review and assessment of research and practice. *Annual Review of Psychology*, 60. 339–367.
- PETTIGREW, T. F., TROPP, L. R. (2006): A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5). 751–783.
- PETTIGREW, T. F., TROPP, L. R. (2008): How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6). 922–934.

- REICHER, S., CASSIDY, C., WOLPERT, I., HOPKINS, N., LEVINE, M. (2006): Saving Bulgaria's Jews. An analysis of social identity and the mobilisation of social solidarity. *European Journal of Social Psychology*, 36(1). 49–72.
- REIMER, N. K., BECKER, J. C., BENZ, A., CHRIST, O., DHONT, K., KLOCKE, U., NEJI, S., RYCHOWSKA, M., SCHMID, K., HEWSTONE, M. (2017): Intergroup contact and social change. Implications of negative and positive contact for collective action in advantaged and disadvantaged groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(1). 121–136.
- RIGGLE, E. D. B., GONZALEZ, A., ROSTOSKY, S. S., BLACK, W. W. (2014): Cultivating positive LGBTQA identities. An intervention study with college students. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 8(3). 264–281.
- RUSSELL, G. M., BOHAN, J. S. (2016): Institutional allyship for LGBT equality. Underlying processes and potentials for change. *Journal of Social Issues*, 72(2). 335–354.
- SAGUY, T., TAUSCH, N., DOVIDIO, J.F., PRATTO, F. (2009): The irony of harmony: intergroup contact can produce false expectations for equality. *Psychological Science*, 20(1). 114–121.
- SELVANATHAN, H. P., TECHAKESARI, P., TROPP, L. R., BARLOW, F. K. (2017): Whites for racial justice. How contact with Black Americans predicts support for collective action among White Americans. *Group Processes & Intergroup Relations*, 21(6). 893–912.
- SZÉKELYI, M., CSEPELI, Gy., ÖRKÉNY, A. (2001): Attitudes and stereotypes of Hungarian police toward Gypsies. In Phalet, K., Örkény, A. (eds): *Ethnic minorities and interethnic relations in context. A Dutch-Hungarian comparison*. Routledge, London. 217–228.
- THOMAS, E. F., MCGARTY, C. A. (2009): The role of efficacy and moral outrage norms in creating the potential for international development activism through group-based interaction. *British Journal of Social Psychology*, 48(1). 115–134.
- THOMAS, E. F., MCGARTY, C., MAVOR, K. I. (2009): Transforming “apathy into movement”: The role of pro-social emotions in motivating action for social change. *Personality and Social Psychology Review*, 13(4). 310–333.
- THOMAS, E. F., MCGARTY, C., REESE, G., BERNDSEN, M., BLIUC, A. M. (2016): Where there is a (collective) will, there are (effective) ways. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(12). 1678–1692.
- TREHAN, N., KÓCZÉ, A. (2009): Racism, (neo-)colonialism and social justice. The struggle for the soul of the Romani movement in post-socialist Europe. In Huggan, G., Law, I. (eds): *Racism, Postcolonialism, Europe*. Liverpool Scholarship Online, Liverpool. 50–73.
- TROPP, L. R., PETTIGREW, T. F. (2005): Differential relationships between intergroup contact and affective and cognitive dimensions of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(8). 1145–1158.
- TUROY-SMITH, K. M., KANE, R., PEDERSEN, A. (2013): The willingness of a society to act on behalf of Indigenous Australians and refugees. The role of contact, intergroup anxiety, prejudice, and support for legislative change. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(S2). 179–195.
- VAN ZOMEREN, M., IYER, A. (2009): Introduction to the social and psychological dynamics of collective action. *Journal of Social Issues*, 65(4). 645–660.

- VAN ZOMEREN, M., POSTMES, T., SPEARS, R. (2008): Toward an integrative social identity model of collective action. A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4). 504–535.
- VAN ZOMEREN, M., SPEARS, R., FISCHER, A. H., LEACH, C. W. (2004): Put your money where your mouth is! Explaining collective action tendencies through group-based anger and group efficacy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(5). 649–664.
- WRIGHT, S. C., LUBENSKY, M. E. (2009): The struggle for social equality. Collective action versus prejudice reduction. In Demoulin, S., Leyens, J., Dovidio, J. (eds): *Intergroup misunderstandings. Impact of divergent social realities*. Psychology Press, New York, NY. 291–310.
- WORLDBANK (2015, February 24): *Roma. Brief: 2015*. <http://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/roma> (Letöltés ideje: 2018. augusztus 28.)
- ZICK, A., KÜPPER, B., HÖVERMANN, A. (2011): *Intolerance, Prejudice and Discrimination. A European Report*. Friedrich Ebert Stiftung, Bonn. <https://library.fes.de/pdf-files/do/07908-20110311.pdf> (Letöltés ideje: 2018. augusztus 28.)

MÓDSZERTAN

A GYALOGOS VISELKEDÉS SKÁLA MAGYAR NYELVŰ ADAPTÁCIÓJA

HÖGYE-NAGY Ágnes
Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézete
hogye-nagy.agnes@arts.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Jelen tanulmány célja a Gyalogos viselkedés skála hazai adaptációjának, valamint a gyalogos közlekedés legfontosabb magyarországi jellemzőinek bemutatása. *Módszer:* A teljes vizsgálatban 526 fő vett részt. A 324 fővel végzett feltáró faktorelemzés, majd a 238 fővel végzett megerősítő faktorelemzés alapján a skála eredeti négy faktorra (vétségek, mulasztás, agresszív, illetve pozitív viselkedés) használható a magyar nyelvű rövid verzióban is.

Eredmények: A magyar nyelvű, rövid változat 18 itemet és 3 ún. filteritemet tartalmaz. Az egyes faktorok belső megbízhatósága, illetve a válaszkonzisztenciája megfelelőnek bizonyult.

Következtetések: A skála használatával lehetőség nyílik a hazai közlekedépszichológiai vizsgálatokban is egy széles körben használható mérési eljárás alkalmazására, amely segíti a gyalogosan közlekedők nagyobb kockázatnak kitett csoportjainak azonosítását, vizsgálatát.

Kulcsszavak: gyalogos közlekedés, adaptáció, faktoranalízis

BEVEZETÉS

A közlekedés komplex rendszerének mindannyian részei, tagjai vagyunk. Napi szinten tapasztalhatjuk a magas fokú mobilitás előnyeit és – sajnálatos módon – a hátrányait is. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) rendszeresen követi a közúti balesetek alakulását. Kiadott jelentésük alapján évente mintegy 1,25 millió ember szenved halálos közúti balesetet, és 20–50 millió közé tehető a nem halálos kimenetelű közúti sérülések száma. A halálesetek közel fele kerékpárosokat, motorkerékpá-

rosokat és gyalogosokat érint. Az úthasználók között a gyalogosok a legvédtelenebbek és a legsérülékenyebbek. Világszinten a közúti halálesetek 22%-át, Európában 26%-át gyalogosok szenvedik el (WHO, 2013, 2015). Magyarországon ez az arány 24,5%; évente mintegy 2500 gyalogoselülés történik, ebből kb. 600 halálos kimenetelű (KSH, 2015).

A gyalogosbalesetek csökkentésének alapja lehet, hogy megfelelő ismerettel rendelkezünk a viselkedésükről, attitűdjeikről. A gyalogos közlekedést jóval kevesebb előírás szabályozza, szemben például

a gépjárművezetéssel, mégis számottevő a szabálytalankodó gyalogosok aránya (King és mtsai, 2009). Ezek a szabályszegő viselkedések elsődlegesen az úttesten való átkeléshez köthetők, amelyek bár kis részét teszik ki a gyalogos tevékenységnek, mégis ez a legveszélyesebb része, hiszen a motorizált gépjárműforgalmat keresztezi (Yannis és mtsai, 2007). Ezen viselkedések vizsgálata történhet megfigyeléssel (pl. Holló és mtsai, 1996; Zeedyk és Kelly, 2003), de Granié és munkatársai (2013) kidolgoztak egy skálát, amely átfogó módon méri a gyalogos közlekedési magatartást. Jelen tanulmány célja, hogy ennek a mérőeszköznek a magyar nyelvű adaptációját részletesen bemutassa. Ily módon lehetőség nyílik a hazai közlekedépszichológiai vizsgálatokban is egy széles körben, nagy mintán használható mérési eljárás alkalmazására.

A gyalogos közlekedési viselkedés jellemzői

A gyalogosok viselkedését számos tényező befolyásolja. Harrel (1991) ezek között említi a nemet, az időjárást, a közlekedési jellemzőket és a gyalogos forgalom jellemzőit is. Diaz (2002) eredményei szerint a férfi gyalogosok nagyobb valószínűséggel szenvednek balesetet, mivel gyakrabban szegik meg a közlekedési szabályokat, és megengedőbb attitűdöt mutatnak a biztonságos közlekedés iránt. A férfiak gyakoribb szabálytalan viselkedését több más vizsgálat is megerősítette (például: Harrel, 1991; Rosenbloom, 2009; Tom és Granié, 2011; Yagil, 2000).

Az életkor hatását tekintve, az idősek jellemzőbben használják a gyalogosok számára kialakított átkelőket, utakat, szemben a fiatalokkal (Bernhof és Carstensen, 2008). Továbbá az idősek jobban törekednek

a közlekedési szabályok betartására, valamint jobban zavarja őket a szabálytalankodás. Megfigyeléses vizsgálatok is megerősítik ezeket az eredményeket. Főként a fiatal férfiakra jellemző a szabálytalan átkelés (Rosenbloom és mtsai, 2004). Az idősebbek viszont gyakran nem hagynak maguknak elég időt az átkeléshez, és nagyon rövid idő alatt próbálnak átjutni a kereszteződés túloldalára (Koh és Wong, 2014). Ez lehet az oka annak, hogy az idősek is viszonylag gyakran szenvednek gyalogosként balesetet (Dommes és mtsai, 2015).

Holland és Hill (2010) szerint a gépjárművezetési tapasztalatnak is szerepe lehet a gyalogos közlekedés biztonságosságában. Elősegítheti a kevésbé kockázatos döntéseket, amit elsődlegesen a gépjárművezetés hatására elsajátított jobb vizuális keresési, illetve áttekintő képességnek, valamint a közlekedési helyzetekben szerzett szélesebb körű jártasságnak, tapasztalatnak tulajdonítanak. Ez a hatás főként nők esetén jelentkezik, férfiaknál épp az ellenkezője volt megfigyelhető.

A gépjárművezetők mellett érdemes kitérni a kerékpáros közlekedésre is. Jóllehet költséghatékony, környezetkímélő és egészséges közlekedési mód, az európai lakosságnak mintegy fele nem használja (European Commission, 2013). Az okok között szerepel a nem megfelelő infrastruktúra, a kerékpárutak helyzete és hiánya is. A kerékpárosoknak nagyfokú kockázatot jelent, ha motorizált gépjárművel megosztott utakon kell közlekedniük. Ugyanilyen fontos tényező a gyalogok és kerékpárosok közös útvonalhasználata. A városi közlekedésben a gépjárművezetők (illetve motorizált járművek vezetői), kerékpárosok és gyalogosok közötti interakciók fontos elemei a közlekedésbiztonságnak. A köztük fellépő konflikt-

tusokat kutatva Paschalidis és munkatársai (2016) megállapították, hogy a kerékpárosok a kialakult konfliktusokért hajlamosabban hibáztatják a gyalogosokat, illetve szigorúbban ítélik meg a gyalogosok felelősségét a közlekedési helyzetekben, amennyiben gépjárművel is közlekednek. Ezt annak tulajdonították, hogy a kerékpárosok autóban ülve is szembesülnek konfliktusra okot adó gyalogos viselkedéssel, vagyis szélesebb körű tapasztalattal rendelkeznek más úthasználók viselkedését illetően (beleértve a hibákat és szabálytalankodást is).

A nagyobb gyaloglási – esetlegesen negatív – tapasztalat is hatással lehet a gyalogos viselkedésre (Diaz, 2002). A korábbi (5 éven belüli) közlekedési balesetek a gyalogosok figyelmére fejtenek ki hatást: sokkal jobban tudnak a közlekedési helyzetre koncentrálni, szemben azokkal, akiknek nem volt közlekedési balesete a közelmúltban (Granié és mtsai, 2013).

Ezek mellett a gyaloglás gyakoriságának, időtartamának is van befolyásoló hatása. Aki többet, gyakrabban közlekedik gyalogosan, több hibát, szabályszegést követ el. A leggyakoribb szabálysértések a nem kijelölt helyen, illetve a piros jelzőlámpa ellenére történő átkelés (King és mtsai, 2009). A gyalogosbalesetek nagyobb számban fordulhatnak elő parkoló autók esetén. Tom és Granié (2010) vizsgálatában felnőtt gyalogosok figyelmesebben, óvatosabban közlekedtek, ha nem voltak parkoló autók a közelben. Magyarországon Holló és munkatársai (1995) idős személyek úttesten való átkelési szokásait vizsgálta. 376 személyt figyeltek meg, s eredményeik szerint a megfigyelt személyek 35%-a egyáltalán nem nézett szét, mielőtt átkelt az úttesten. Férfiaknál ez az arány 44%, nők esetén pedig 29% százalék volt. A legtöbb

gyalogos pedig nem jut át az úttest túloldalára a szabad jelzés ideje alatt.

A gyalogosbiztonság iránti attitűd is szerepet játszik a közlekedési viselkedésben, csökkenti a kockázatos viselkedések előfordulását (Nordfjærn és Şimşekoğlu, 2013). Granié és mtsai (2013) igazolták, hogy aki szeret gyalogolni, az kevesebb hibát és figyelmetlenséget, mulasztást követ el gyaloglás közben, ugyanakkor több pozitív viselkedést mutat, mint aki azért gyalogol, mert nincs más választása.

A Gyalogos viselkedés skálájának bemutatása

A Gyalogos viselkedés skála egy önbevallós mérőeszköz, amelyet Granié és mtsai (2013) azzal a céllal dolgoztak ki, hogy vizsgálni lehessen a közlekedési szabályszegéseket, hibákat, mulasztásokat, valamint az agresszív és a pozitív viselkedési módokat a gyalogos közlekedés területén. Munkájuk a Reason és munkatársai által (1990) kidolgozott, gépjárművezetés vizsgálatában igen elterjedt „Vezetői viselkedés kérdőív”-et vette alapul, amely három faktort mért: szabálysértések, hibák és mulasztások. A szabálysértés (*violation*) úgy határozható meg, mint a biztonságosnak tartott vezetési gyakorlattól történő szándékos eltérés (pl. sebességhatárkövetés figyelmen kívül hagyása). A hibák (*error*) az észlelés hibájából származnak, és potenciálisan másokat veszélyeztetnek (pl. nem néz a visszapillantóba sávváltáskor). Hiba lehet egy rosszul kivitelezett tervezett viselkedés is (pl. valaki túl hirtelen fékez a jeges úton). A mulasztások (*lapse*) szórakozott viselkedés következményei, és általában nem jelentenek másokra veszélyt (pl. hármassávsávban próbál elindulni).

Granié és munkatársai (2013) elsőként egy 40 itemes, majd ez alapján egy 20 itemes

kérdőívváltozatot dolgoztak ki, amelynek 4 faktora van. Ez a négy faktor a vétségek, a mulasztások, az agresszív viselkedés és a pozitív viselkedés. A vétségek faktort a szabályszegések és a hibák itemei alkotják. Mindkettő veszélyes viselkedési mód, akár szándékosan idézik elő, akaratlanul megsejtve a közlekedés szabályait (szabályszegések), például „akkor is átkелеk az útesten, ha a gyalogos közlekedési lámpa pirosat mutat”; akár téves vagy gondatlan döntés eredményeképpen jönnek létre (hibák), például „átkелеk a közlekedési dugóban álló járművek között”. A mulasztások faktor itemei figyelmetlenségre utalnak, amelyek nem szándékos veszélyes viselkedésnek tekinthetők, vagy a figyelem máshová irányított fókuszra is előidézheti őket, például „körültekintés nélkül átkелеk az útesten, követve a többi átkelő személyt”. Az agresszív viselkedés faktorban a negatív érzelmek kifejezésére irányuló itemek jelennek meg, amelyek más úthasználókra irányulnak, például „dühös leszek egy másik közlekedőre és sértegetem”. Míg a pozitív viselkedés faktor itemei előzékenységre, más úthasználókra irányuló facilitáló jellegű viselkedéseket fogalmaznak meg, például „megállok, hogy elengedjek egy másik gyalogost”.

Emellett 7 filteritem is szerepel a 40 itemes skálában, a 20 itemes változatban pedig 3. Ezek az itemek egyrészt arra irányulnak, hogy a válaszadó döntően kényszerből sétál vagy azért, mert szeret; egyedül vagy társaságban sétál inkább; fedett helyen (például bevásárlóközpontok) vagy szabadban; illetve hogy utazik-e tömegközlekedéssel. A rövid változatban csak a muszájból sétálás, a sétálás szeretete és a tömegközlekedésre vonatkozó 3 item maradt bent.

A skála megbízhatósági mutatói is megfelelőnek bizonyultak (Nagybányai, 2006).

A vétségek esetén 0,89, a mulasztások esetén 0,83, az agresszív viselkedés esetén 0,7, míg a pozitív viselkedés esetén 0,53 volt az eredeti skála Cronbach-alfa mutatója (Granié és mtsai, 2013).

VIZSGÁLAT

A vizsgálat elsődleges célja, hogy a Gyalogos viselkedés skála magyar nyelvű adaptációját és pszichometriai jellemzőit bemutassa. Továbbá az eredeti skála 47 itemes verzióját alapul véve, egy rövidebb verzió kialakítása, ahogyan azt a skála eredeti változatában is elkészítették a szerzők. A rövidebb skála elkészítése széles körű alkalmazhatóságot tenne lehetővé a hazai közlekedépszichológiai kutatások területén. Ezen felül a skála adatait felhasználva áttekintést kaphatunk a magyarországi gyalogos közlekedés jellemzőiről, alapvető demográfiai és egyéb közlekedési szokásokról, jellemzők mentén.

Mindezen vizsgálatok két, egymásra épülő lépésben történtek. Elsőként egy hosszabb kérdőív segítségével részletesebb adatgyűjtés történt, hogy a skála alapvető pszichometriai jellemzőit fel lehessen tární hazai viszonylatban. Ugyanakkor egy rövidebb skála kialakítása is fontos célkitűzés volt, amely külön, az eredeti kérdőív rövidített változatának segítségével történt, hogy a részletesebb megkérdezésből származó eredmények ellenőrzése lehetővé váljon.

Minta és eljárás

A vizsgálat fő célja tehát a Gyalogos viselkedés skála magyar nyelvű fordításának és alkalmazhatóságának vizsgálata. A vizsgálat az Egyesített Pszichológiai Kutatás- és Bizottság engedélyével történt.

A megkérdezés online felületen, a Google Form kérdőívszerkesztő segítségével zajlott. A megkérdezésben 18 éve feletti személyek vettek részt. A kitöltők tájékoztatást kaptak arról, hogy a kérdőív a magyarországi gyalogos közlekedési szokásokat és viselkedést, illetve a gyalogos és egyéb közlekedési módok közötti összefüggéseket vizsgálja. A kérdőív kitöltése kb. 15 percet vett igénybe. A vizsgálatban történő részvétel önkéntes volt, az adatokat névtelenül rögzítettük, azok személyi beazonosításra teljesen alkalmatlanok, amiről szintén tájékoztatást kaptak a válaszadók.

A mintavétel két lépésben történt. Az első, részletesebb megkérdezésben a skála itemei mellett demográfiai adatokat (nem, életkor, iskolai végzettség, foglalkozás, lakhely, ingázás) is rögzítettünk, illetve a közlekedési szokásokra, esetleges korábbi balesetekre is rákérdezett a kérdőív. A második, rövidebb megkérdezésben viszont a skála itemei mellett csupán a demográfiai adatok szerepeltek.

A teljes megkérdezésben összesen 526 fő vett részt. A teljes kérdőívet 324, a rövidített 238 fő töltötte ki. A teljes kérdőívet 201 nő és 123 férfi töltötte ki, átlagéletkoruk 35,58 év ($SD = 13,48$). A minta főbb jellemzőit a következő felsorolás mutatja:

- 154 fő felsőfokú végzettséggel, 93 fő érettségivel rendelkezik, 44 fő szakközépiskolát/szakgimnáziumot végzett. 22 fő szakiskolai, 5 fő általános iskolai végzettséggel rendelkezik, technikum, illetve PhD végzettsége pedig 3–3 főnek van.
- Foglalkozásukat tekintve 136 fő beosztottként dolgozik, 93 fő még tanul, 27 fő vezető beosztásban, 19 pedig vállalkozóként dolgozik; 17 fő nyugdíjas; 15 fő GYES/GYED miatt nem dolgozik, 8 fő nem dolgozott a megkérdezés időpontjában; 9 fő pedig egyéb kategóriát jelölt meg.

- 148 fő városban, 98 megyeszékhelyen, 31 fő fővárosban, 28 fő községben, 19 pedig faluban lakik.
- Összesen 166 fő ingázik más településre.

A rövidített kérdőívet 170 nő és 68 férfi töltötte ki. Átlagéletkoruk 25,82 év ($SD = 9,5$). A minta további fontosabb jellemzőit a következő felsorolás mutatja:

- Közülük 103 fő érettségivel, 99 fő felsőfokú végzettséggel rendelkezik, 19 fő szakközépiskolát/szakgimnáziumot, 7 fő szakiskolát, 9 fő pedig általános iskolát végzett.
- 148 fő még tanul; 65 fő beosztottként, 9 fő vállalkozóként, 4 fő pedig vezetőként dolgozik; 4 fő GYES/GYED miatt, 4 fő pedig egyéb okokból nem dolgozik; 1 fő nyugdíjas.
- 135 fő városban, 57 megyeszékhelyen, 35 fő fővárosban, 3 fő községben, 7 pedig faluban lakik.
- Összesen 136 fő ingázik más településre.

Módszer

A megkérdezésben a Közlekedési viselkedés skála itemei mellett demográfiai kérdések, illetve egyéb, közlekedési viselkedésre vonatkozó kérdések szerepeltek. A demográfiai kérdések a minta bemutatása során megjelentek. Az egyéb, közlekedési viselkedések, szokások feltárására vonatkozó kérdések csak a teljes kérdőívben szerepeltek. Itt olyan témák jelentek meg mint a gyaloglásra vonatkozó szokások; gépjárművel, kerékpárral, illetve tömegközlekedéssel történő közlekedés; illetve korábbi, esetleges balesetek az elmúlt 5 év során.

A Közlekedési viselkedés skála itemeinek magyar nyelvre történő fordítása a skála

angol nyelvű publikációja alapján történt (Granié és mtsai, 2013). Az itemeket egy másik személy fordította vissza angolra, amelyet egy angol anyanyelvű, de magyarul is kiválóan beszélő személy vetett össze. Az eltérések egyeztetése, megbeszélése után elkészült az itemek végleges magyar nyelvű fordítása. A skála részletes leírásáról korábban volt szó, a teljes itemsor megtekinthető a mellékletben.

Eredmények

A megkérdezés során kapott válaszok elemzése az RStudio program segítségével történt. A 17-es („*Akkor is átkelek az útesten, ha a gyalogos közlekedési lámpa*

pirosat mutat.”) és a 25-ös item („*Akkor is átkelek az útesten, ha a gépjárműveknek még zöldet mutat a lámpa.*”) összevetésével ellenőriztük a válaszok konzisztenciáját. A két item korrelációs együtthatója $\rho = 0,507$ ($p < 0,001$), amely alapján megfelelő a konzisztencia.

A Gyalogos viselkedés skála magyar változatának kialakítása

Az elsődleges cél a Közlekedési viselkedés skála itemeinek adaptálása, egy rövidebb verzió kialakítása volt. Így első lépésben egy feltáró jellegű faktorelemzés történt. Az elemzésben a teljes skálával történő adatfelvétellel kapott válaszok szerepeltek, a filteritemek viszont nem kerültek bele.

1. táblázat. Feltáró faktorelemzés által kapott factorszerkezet (a 0,3-nál alacsonyabb súlyú itemek nem szerepelnek a táblázatban)

item	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
9. Elkezek átkelni egy zebrán, de végül átlósan lerövidítem az utat, hogy hamarabb átérjek.	0,822			
37. Átlósan kelek át az útesten, hogy hamarabb átérjek.	0,786			
35. Átkelek a parkoló autók között.	0,772			
17. Akkor is átkelek az útesten, ha a gyalogos közlekedési lámpa pirosat mutat.	0,73			
16. Az útesten sétálok, hogy a barátaim mellett lehessenek, vagy azért, hogy megelőzzek valakit, aki nálam lassabban halad.	0,528			
6. Átkelek a közlekedési dugóban álló járművek között.	0,521			
40. Nem a kijelölt gyalogos-átkelőhelyen megyek át az útesten, még akkor sem, ha 50 méteren belül van egy.	0,509			
3. Akkor is átkelek, ha parkoló autó, épület, fa, hulladék-tároló vagy bármilyen akadályozza a láthatóságomat.	0,496			
18. Figyelem a gépjárművek közötti közlekedési lámpáját, és átkelek, amint pirosra vált.	0,486			
13. Telefonálok, vagy fülhallgatóval zenét hallgatok, miközben átkelek az útesten.	0,459			
43. Ott közlekedem, ahol gyalogosoknak tilos lenne, hogy gyorsabban haladjak.	0,419			

item	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
25. Akkor is átkелеk az úttesten, ha a gépjárműveknek még zöldet mutat a lámpa.	0,399			
12. A járdaszegélyen sétálok.	0,359			
1. Akkor is átkелеk, ha valamilyen jármű közeledik, mert szerintem megállnak majd.	0,357			
42. Nem használom a gyalogosok számára készült hidat vagy aluljárót még akkor sem, ha van egy a közelben.	0,303			
36. Elfelejték körültekinteni, mielőtt átkелеk, mert valami más jár a fejemben.		0,844		
39. Elfelejték körültekinteni, mielőtt átkелеk, mert szeretnék utolérni valakit, aki a túloldali járdán halad.		0,752		
38. Körültekintés nélkül átkелеk az úttesten, követve a többi átkelő személyt.		0,72		
22. Rájövök, hogy több úttesten és kereszteződésen átkeltem anélkül, hogy a figyeltem volna a forgalmat.		0,655		
4. Körültekintés nélkül átkелеk az úttesten, mert beszélgetek valakivel.		0,649		
10. Átfutok az úttesten anélkül, hogy körültekintnék, mert sietek.		0,451		
31. Beleütközök egy gyalogosba, vagy valamilyen akadályba, mert nem figyelek.		0,437		
41. Rossz irányba megyek, mert annyira elgondolkodom valamin.		0,425		
28. Dühös leszek egy másik közlekedőre (gyalogos, vezető, kerékpáros), és bemutatok neki.			0,758	
23. Dühös leszek egy másik közlekedőre, és sértegetem.			0,752	
11. Dühös leszek egy másik közlekedőre (gyalogos, vezető, kerékpáros), és kiabálok rá.			0,645	
26. Úgy sétálok, hogy a többi gyalogos kénytelen legyen elengedni.			0,346	
5. A járda jobb oldalán közlekedem, hogy ne zavarjam a többi gyalogost.				0,645
21. Megálllok, hogy elengedjek egy másik gyalogost.				0,593
46. Ha más gyalogosokkal együtt megyek, akkor keskenyebb járdán a másik mögött haladok, hogy ne zavarjam a többi gyalogost.				0,524
34. Hiába van elsőbbségem, elengedek egy autót, ha nincs másik jármű mögöttem.				0,458
29. Megköszönöm a gépjárművezetőnek, hogy átengedett az úttesten.				0.391

Elsőként a változók eloszlásának a vizsgálata történt, a 15-ös („*Dühös leszek a sofőrre és megütöm a járművét.*”) és a 20-as itemek („*A buszsávban sétálok, amikor van járda is.*”) kikerültek a vizsgálatból, mivel a válaszok nem mutattak megfelelő variabilitást. A faktorelemzés a *lavaan* tesztcsomag segítségével történt (*promax* forgatás, *minres* eljárás). Az eredmények képet adnak a magyar verziójú skála belső szerkezetéről.

A feltáró faktorelemzés során egy négyfaktoros modell bizonyult a leginkább elfogadhatónak. A négyfaktoros modell KMO értéke 0,839, amely megfelelőnek tekinthető (Yong és Pearce, 2013). Mivel ebben a lépésben az egyes faktorok, illetve az azokban szereplő legerősebb súlyú itemek azonosítása a legfontosabb, így az 1. táblázatban az áttekinthetőség és a könnyebb érthetőség kedvéért, az alacsony súlyú itemek nem szerepelnek. Az első faktor a szándékos közlekedési szabályszegéseket és a hibákat tartalmazza, a 2. faktor a feledékenység/szórakozottság itemeit, a 3. faktorban az agresszív viselkedés jegyei, míg a 4. faktorban a pozitív viselkedés jegyei szerepelnek. A kapott szerkezet megegyezik a szerzők által leírt faktorstruktúrával (Granié és mtsai, 2013).

Egy rövidebb változathoz az egyes faktorok legerősebb, legnagyobb súlyú itemeit érdemes kiválasztani. Mivel az első faktor két dimenziót is magában foglal, így ott (ahogyan az eredeti változatban is történt) mindkét dimenziónak megfelelően kell az itemeket kiválasztani. Az eredeti skála kialakításának megfelelően itt is összesen 20 item szerepel kiindulásként. Az ily módon kiválasztott itemek a 2. táblázatban látható módon alakultak.

A kevesebb kérdést tartalmazó, kisebb mintás megkérdezés adatai alapján történt

a skála faktorainak további elemzése. Megerősítő faktorelemzés segítségével teszteltük az előzőekben kialakított 20 item illeszkedését. A modell illesztése szintén az RStudio *lavaan* (Rosseel, 2012) tesztcsomagja segítségével történt.

A 20 itemes faktorszerkezet illeszkedési mutatói nem bizonyultak megfelelőnek (Münnich és Hidegkuti, 2012 alapján). Ezért a feltáró faktorelemzés faktorsúlyait figyelembe véve, az alacsony faktorsúlyú itemek eltávolítása következett, lépésről lépésre. Elsőként a 26-os item került ki a modellből. Ekkor jelentős javulást mutattak az illeszkedésmutatók. Majd a 34-es item eltávolításával a 18 itemes modell már megfelelőnek bizonyult. A megerősítő faktorelemzés egyes lépéseiben kapott illeszkedésmutatókat a 3. táblázat mutatja. A CFI- (Bentler, 1990) és TLI-értékek 0,9 felett mutatnak jó illeszkedést (Marsh és mtsai, 2004). A TLI-mutató valamivel 0,9 alatt van a 3. modell esetében is, de a többi mutató megfelelőse miatt elfogadtuk a 0,896-os értéket. Az RMSEA-érték 0,06 alatt már elfogadható, az SRMR pedig 0,08 alatt megfelelő (Hu és Bentler, 1999).

A végleges itemek tehát a következőképpen alakulnak: a szabályszegés változói a 17, 18, 37 és 40-es itemek; a hibák változói a 6, 9, 16 és 35-ös itemek (ez a nyolc item alkotja az ún. vétség faktort); a szórakozottság/feledékenység faktor változói a 22, 36, 38, 39-es itemek; az agresszív viselkedés változói a 11, 23, 28-as itemek; a pozitív viselkedéshez pedig az 5, 21 és 46-os itemek tartoznak. A 2. táblázatban döltsel szerepelnek ezek az itemek.

Cronbach-alfa mutatóval vizsgálva az egyes faktorok belső megbízhatóságát, az értékek megfelelőnek mutatkoznak. A vétség faktor itemei esetén 0,807, az agresszió

2. táblázat. A Közlekedési viselkedés skála rövid változatához kiválasztott itemek faktoronként, illetve dimenzióként. A számok az eredeti, 40 itemes skálabeli sorszámot mutatják.

A dőlttel jelölt itemek kerültek bele a végső verzióba.

szabályszegés (1. faktor)
37. Átlósan kelek át az útesten, hogy hamarabb átérjek.
17. Akkor is átkelek az útesten, ha a gyalogos közlekedési lámpa pirosat mutat.
40. Nem a kijelölt gyalogos-átkelőhelyen megyek át az útesten, még akkor sem, ha 50 méteren belül van egy.
18. Figyelem a gépjárművek közúti közlekedési lámpáját, és átkelek, amint pirosra vált.
hibák (1. faktor)
9. Elkezdlek átkelni egy zebrán, de végül átlósan lerövidítem az utat, hogy hamarabb átérjek.
35. Átkelek a parkoló autók között.
16. Az útesten sétálok, hogy a barátaim mellett lehessek, vagy azért, hogy megelőzzek valakit, aki nálam lassabban halad.
6. Átkelek a közlekedési dugóban álló járművek között.
mulasztás (2. faktor)
36. Elfelejték körültekinteni, mielőtt átkelek, mert valami más jár a fejemben.
39. Elfelejték körültekinteni, mielőtt átkelek, mert szeretnék utolérni valakit, aki a túloldali járdán halad.
38. Körültekintés nélkül átkelek az útesten, követve a többi átkelő személyt.
22. Rájövök, hogy több útesten és kereszteződésen átkeltem anélkül, hogy a figyeltem volna a forgalmat.
agresszív viselkedés (3 faktor)
28. Dühös leszek egy másik közlekedőre (gyalogos, vezető, kerékpáros), és bemutatok neki.
23. Dühös leszek egy másik közlekedőre, és sértegetem.
11. Dühös leszek egy másik közlekedőre (gyalogos, vezető, kerékpáros), és kiabálok rá.
26. Úgy sétálok, hogy a többi gyalogos kénytelen legyen elengedni.
pozitív viselkedés (4. faktor)
5. A járda jobb oldalán közlekedem, hogy ne zavarjam a többi gyalogost.
21. Megállok, hogy elengedjek egy másik gyalogost.
46. Ha más gyalogosokkal együtt megyek, akkor keskenyebb járdán a másik mögött haladok, hogy ne zavarjam a többi gyalogost.
34. Hiába van előbbiségem, elengedek egy autót, ha nincs másik jármű mögöttem.
filteritemek
7. Azért sétálok, mert szeretek sétálni.
19. Azért sétálok, mert nincs más választásom.
32. Tömegközlekedéssel utazom (pl. busz, metró, villamos).

3. táblázat. A megerősítő faktorelemzés főbb mutatói a három vizsgált modell esetén

	χ^2	df	χ^2/df	CFI	TLI	RMSEA	SRMR
1. modell (20 item)	354,18	164	2,159	0,857	0,834	0,07	0,095
2. modell (19 item)	266,655	146	1,82	0,903	0,887	0,059	0,075
3. modell (18 item)	235,955	129	1,829	0,912	0,896	0,059	0,064

itemeinél 0,636, a pozitív viselkedés faktórának itemei esetén 0,635, míg a feledékenységi faktor itemeinél 0,771 az alfa értéke. Az agresszió és a pozitív viselkedés faktórának alfája alacsonyabb, mint az általánosságban elfogadott 0,7-es érték (Nagybányai, 2006). Ugyanakkor ezen két faktor 3–3 itemből áll, vagyis kevesebb mint a többi faktor, így elfogadhatónak tekinthető.

Ily módon elkészült egy skála, amely lehetővé teszi a gyalogos közlekedés viselkedési szintű mérését magyar nyelven is. A vizsgálat során kialakított faktoroknak megfelelő módon számított összegzett változók segítségével, jelen tanulmányban is áttekintést kaphatunk a hazai gyalogos közlekedés alapvető összefüggéseiről.

A gyalogos viselkedés kapcsolata

demográfiai és közlekedési jellemzőkkel

Az összegzett változók normalitásvizsgálata alapján nemparaméteres eljárások használata mutatkozott megfelelőnek. A férfiak és nők közötti különbséget Mann–Whitney-eljárással vizsgálva megállapítha-

tó, hogy a férfiakra jellemzőbb a gyalogos közlekedésben a vétség ($W = 9047$, $p < 0,001$). Mind hibázások számában ($W = 8260,5$, $p < 0,001$), mind szabályszegések számában ($W = 10615,5$, $p = 0,042$) magasabb értékeket mutattak a nőkkel szemben. Továbbá az agresszív viselkedés is inkább a férfiakra jellemző a középértékek alapján (4. táblázat).

Életkor szerint vizsgálva megállapítható, hogy a szabályszegések és a hibák az életkorral csökkenő tendenciát mutatnak a Kruskal–Wallis-teszt alapján ($\chi^2 = 14,7693$, $df = 4$, $p = 0,005$ és ($\chi^2 = 41,5454$, $df = 4$, $p < 0,001$). Jóllehet a *post-hoc* teszt a szabályszegések tekintetében az 56 év felettiak és a 36–45, illetve 46–55 év közöttiek esetén mutatott tényleges különbséget (5. táblázat), vagyis a Nemenyi-féle eljárás alapján csak ezen csoportok összevetésénél adott szignifikáns értéket ($p < 0,05$). Hibák esetén pedig tényleges különbség mutatkozott az 56 év felettiak, a 25 év alattiak és a 26–35 év közöttiek között; továbbá a 25 év alattiak, a 36–45, illetve 46–55 év közöttieknek.

4. táblázat. A szabályszegés, hiba és agresszió középértékei, nők és férfiak esetén

	szabályszegés		hiba		agresszió	
	medián	átlag	medián	átlag	medián	átlag
nők	7	7,78	8	8,8	3	4,02
férfiak	8	8,78	10	10,89	4	4,45

5. táblázat. A szabályszegés és a hiba dimenziók középértékei, különböző életkor-kategóriák esetén

	szabályszegés		hiba	
	medián	átlag	medián	átlag
25 év alattiak	8	8,87	11	11,23
26–35 év	8	8,51	10	9,71
36–45 év	7	7,74	8	8,68
46–55 év	7	7,68	8	8,16
56 év felettiak	6	6,6	7	7,62

6. táblázat. A pozitív viselkedés középértékei, a gyaloglás iránti attitűd függvényében

	pozitív viselkedés	
	medián	átlag
szeret sétálni	13	12,59
kevésbé szeret sétálni	12	11,83

7. táblázat. A szabályszegés és a hiba középértékei, a gyaloglás iránti attitűd függvényében

	szabályszegés		hiba	
	medián	átlag	medián	átlag
azért sétál, mert nincs más választása	11	10,78	9	9,37
nem azért sétál, mert nincs más választása	9	9,14	7	7,71

Akik saját bevallásuk szerint szeretnek gyalogolni, több pozitív viselkedésről számoltak be ($W = 10469$, $p = 0,024$), míg akik csupán jellemzően kényszerből gyalognak, több hibát ($W = 7852,5$, $p = 0,002$) és szabályszegést követnek el a gyalogos közlekedésben ($W = 7509$, $p < 0,001$), vagyis összességében több vétséget ($W = 7440,5$, $p < 0,001$) (6–7. táblázat).

A vezetői engedély csökkenteni látszik a gyalogosként elkövetett hibákat és szabályszegéseket, ugyanis a jogosítvány megszerzése óta eltelt idő negatívan korrelál a hibafaktorral ($S = 2372304$, $p < 0,001$,

$\rho = -0,319$), és bár csekély mértékben, de a szabályszegés faktorról is ($S = 2114659$, $p = 0,031$, $\rho = -0,144$). Ellenben aki hosszabb távokat vezet, hajlamosabb az agresszív viselkedésekre gyalogosként ($S = 200437$, $p = 0,002$, $\rho = 0,192$). Az agresszív viselkedés összefüggést mutat a korábbi gépjárműbalesetekkel ($W = 2863,5$, $p = 0,023$) (8. táblázat).

A kerékpárhasználat a gépjárművezetéshez hasonló tendenciát mutat. Ugyanis aki kerékpározik, kevesebb szabályszegésről ($W = 11196$, $p = 0,013$) és hibáról ($W = 11412$, $p = 0,002$) számolt be (9. táblázat).

8. táblázat. Az agresszió dimenziójának középértékei, a korábbi balesetek függvényében

	agresszió	
	medián	átlag
nem volt balesete	3	4,13
volt balesete	4	4,81

9. táblázat. A szabályszegés és a hiba dimenziójának középértékei, a kerékpározás függvényében

	szabályszegés		hiba	
	medián	átlag	medián	átlag
nem kerékpározik	8	8,67	10	10,3
kerékpározik	7	7,57	8	8,9

10. táblázat. A szabályszegés, a hiba és az agresszió dimenziójának középértékei, a tömegközlekedés használata függvényében

	szabályszegés		hiba		agresszió	
	medián	átlag	medián	átlag	medián	átlag
ritkán használja a tömegközlekedést	7	7,58	8	8,91	3	4,32
gyakran használja a tömegközlekedést	9	9,02	11	10,6	3	3,98

Akik gyakrabban utaznak tömegközlekedési eszközön, több szabályszegésről ($W = 15523$, $p < 0,001$ és hibáról ($W = 15892$, $p < 0,001$) számoltak be. Az agresszív viselkedések gyakorisága viszont alacsonyabb volt ($W = 10996$, $p = 0,039$) (10. táblázat).

MEGBESZÉLÉS

Jelen tanulmány célja a Granié és mtsai (2013) által kidolgozott gyalogos közlekedési skála magyar nyelvű adaptációjának, illetve erre alapozva a hazai közlekedési viselkedés alapvető jellemzőinek, összefüggéseinek a bemutatása.

A skála itemeinek fordítása a szokásos módon történt. A magyar változatot egy független személy fordította vissza angolra, majd egy angol anyanyelvű, de magyarul is jól beszélő személy összevetette az eredeti és a visszafordított változatot. Az eltéréseket pedig megbeszéltük, módosítottuk. Ezt követően első lépésben feltáró faktorelemzés történt, amely alapján egy négyfaktoros modell bizonyult a leginkább elfogadhatónak. Ez az eredeti szerzők által leírt faktorszerkezettel megegyezett: a szándékos közlekedési szabályszegések és hibák /vétségek, feledékenység/szórakozottság, agresszív és pozitív viselkedés. Az egyes faktorok belső megbízhatósága, illetve a válaszok konzisztenciája megfelelőnek bizonyult.

A rövid változat kialakítását a könnyebb használhatóság motiválta. A skála rövid változatát a magasabb faktorsúlyú itemek alapján, megerősítő faktorelemzés használatával alakítottuk ki. Egy 18 itemes változat illeszkedése bizonyult a legmegfelelőbbnek, amelyek mellé három filteritem is kapcsolódik.

A skála rövid változatát megvizsgáltuk demográfiai, illetve közlekedési jellemzők mentén. A férfiak több szabályszegésről, hibákról és agresszióról számoltak be, megerősítve a korábbi szakirodalmi adatokat (például: Diaz, 2002; Harrel, 1991; Rosenbloom, 2009; Tom és Granié, 2011; Yagil, 2000). Az életkort tekintve a fiatalabbak nagyobb szabályszegési és hibázási tendenciáját igazolták az adatok (például: Rosenbloom és mtsai, 2004).

A gyaloglás iránti attitűd vizsgálatában a pozitív attitűd több pozitív viselkedést, míg a „kényszerből” történő gyaloglás több szabályszegést és hibát eredményezett. Szintén megerősítést nyert a gépjármű-vezetési tapasztalat hatása, ahogyan az Holland és Hill (2010) eredményeiben is szerepelt: aki vezet, az kevesebb szabályszegést és hibát követ el gyalogosan. Ugyanez vonatkozik a kerékpározásra is: csökkenti a hibák és szabályszegések előfordulását. Ellenben a tömegközlekedés használata növelte a vétségek, ugyanakkor csökkentette az agresszív viselkedések előfordulását.

Ez megfelel azoknak az elképzelésnek, eredményeknek, amelyeket Holland és

tó az agresszív viselkedés magasabb szintje. Az agresszió balesetekkel történő kapcsolátát számos a vezetésre vonatkozó kutatások igazolta (például: Matthews és mtsai, 1997; Olteal és Rundmo, 2006).

A vizsgálat egyik korlátja, hogy a mintában eltolódás figyelhető meg a nők, illetve a magasabb végzettségűek és a nagyobb településen (főváros, város, megyeszékhely) lakók irányába. Továbbá a jelenlegi magyar változat kidolgozása kizárólag 18 év feletti mintán készült. A fiatalabb korosztályon történő használhatóság újabb kutatást igényel.

A nagyobb távokon történő gépjárművezetés már agresszív megnyilvánulásokkal jár együtt, ugyanígy a korábbi balesetek esetén is magasabb szintű agresszív viselkedési pontszám mutatkozott. A vezetési tapasztalat feltehetően nagyobb fokú önbizalmat ad gyalogosként, ezzel magyarázha-

Össességében, az empirikus adatok alapján a bemutatott skála megfelelő önbeveláson alapuló mérési eljárásnak, amellyel a gyalogos közlekedési viselkedés jellemzői vizsgálhatók. Az ezt követő vizsgálatok pedig elősegíthetik ezen viselkedések alaposabb megértését, s erre alapozva akár a megelőző, tudatosító közlekedési programok kidolgozását is.

HUNGARIAN ADAPTATION OF PEDESTRIAN BEHAVIOR SCALE

Methods: 526 participants took part in the whole study. An exploratory factor analysis with 324 participants and a confirmatory factor analysis with 238 participants showed that the 4 factors (transgression, lapses, aggression, positive behaviors) used in the original scale are acceptable in the Hungarian version, as well.

Results: The final version contains 18 items and 3 filter items. The internal reliability of the factors and the consistency of the answers were acceptable.

Discussion: The application of the questionnaire enables a wide-range of possibilities in the fields of traffic psychology, in order to identify and study the high-risk groups of pedestrians.

Keywords: pedestrian behavior, adaptation, factor analysis

IRODALOM

- BENTLER, PM. (1990): Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107(2). 238–246.
- BERNHOF, I. M., CARSTENSEN, G. (2008): Preferences and behaviour of pedestrians and cyclists by age and gender. *Transportation Research Part F*, 11(2). 83–95.
- DIAZ, E. M. (2002): Theory of planned behavior and pedestrians' intentions to violate traffic regulations. *Transportation Research Part F*, 5(3). 169–175.
- DOMMES, A., GRANIÉ, M-A., CLOUTIER, M. S., COQUELET, C. HUGUENIN-RICHARD, F. (2015): Red light violations by adult pedestrians and other safety-related behaviors at signalized crosswalks. *Accident Analysis & Prevention*, 80. 67–75.
- EUROPEAN COMMISSION (2013): *Attitudes of Europeans towards urban mobility. Special Eurobarometer 406/Wave EB79.4*. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_419_400_en.htm (Letöltés ideje: 2018. szeptember 14.)
- GRANIÉ, M-A., PANNETIER, M., GUÉHO, L. (2013): Developing a self-reporting method to measure pedestrian behaviors at all ages. *Accident Analysis & Prevention*, 50. 830–839.
- HARREL, W. A. (1991): Factors influencing pedestrian cautiousness in crossing streets. *Journal of Social Psychology*, 131(3). 367–372.
- HOLLAND, C. A., HILL, R. (2010): Gender differences in factors predicting unsafe crossing decisions in adult pedestrians across the lifespan. A simulation study. *Accident Analysis & Prevention* 42(4). 1097–1106.
- HOLLÓ, P., PAPP, I., SISKÁ, T. (1995): Observation of Elderly Pedestrians on Signalized Crossings and of Jaywalkers in the Vicinity of Pedestrian Subways. In: *Safety of Urban Transport with Focus on Pedestrian Problems*. Proceedings of the 8th Workshop, International Cooperation on Theories and Concepts in Traffic Safety, Paris. 1–11.
- HU, L.T., BENTLER, P. M. (1999): Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1). 1–55.
- KING, M. J., SOOLE, D., GHAFOURIAN, A. (2009): Illegal pedestrian crossing at signalised intersections. Incidence and relative risk. *Accident Analysis & Prevention*, 41(3). 485–490.
- KOH, P. P., WONG, Y. D. (2014): Gap acceptance of violators at signalised pedestrian crossings. *Accident Analysis & Prevention*, 62. 178–185.
- KSH (2015): *Közlekedési baleseti statisztikai évkönyv, 2015*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

- MACHIN, M. A., SANKEY, K. S. (2008): Relationships between young drivers' personality characteristics, risk perceptions, and driving behaviour. *Accident Analysis and Prevention*, 40(2). 541–547.
- MARSH, H. W., HAU, K.T., WEN, Z. (2004): In search of golden rules. Comment on hypothesis-testing approaches to setting cutoff values for fit indexes and dangers in overgeneralizing Hu and Bentler's findings. *Structural Equation Modeling*, 11(3). 320–341.
- MATTHEWS, G., DESMOND, P. A. JOYNER, L., CARCARY, B., GILLILAND, K. (1997): A comprehensive questionnaire measure of driver stress and affect. In Rothengatter, T., Vaya, E. C. (eds): *Traffic and transport psychology*. Elsevier, Oxford. 317–324.
- MÜNNICH Á., HIDEGKUTI I. (2012): Strukturális egyenletek modelljei. Oksági viszonyok és komplex elméletek vizsgálata pszichológiai kutatásokban. *Alkalmazott Pszichológia*, 14(1). 77–102.
- NAGYBÁNYAI N. O. (2006): A pszichológiai tesztek reliabilitása. In Rózsa S., Nagybányai N. O., Oláh A. (szerk.): *A pszichológiai mérés alapjai*. Bölcsész Konzorcium, Budapest. 104–115.
- NORDEFJERN, T., ŞİMŞEKOĞLU, Ö. (2013): The role of cultural factors and attitudes for pedestrian behaviour in an urban Turkish sample. *Transportation Research Part F*, 21. 181–193.
- OLTEDAL, S., RUNDMO, T. (2006): The effects of personality and gender on risky driving behaviour and accident involvement. *Safety Science*, 44(7). 621–628.
- PASCHALIDIS, E., BASBAS, S., POLITIS, I., PRODRIMOU, M. (2016): "Put the blame on... others!": The battle of cyclists against pedestrians and car drivers at the urban environment. A cyclists' perception study. *Transportation Research Part F*, 41. 243–260.
- REASON, J., MANSTEAD, A., STRADLING, S., BAXTER, J., CAMPBELL, K. (1990): Errors and violations on the roads. A real distinction? *Ergonomics*, 33(10–11). 1315–1332.
- ROSENBLOOM, T. (2009): Crossing at a red light. Behaviour of individuals and groups. *Transportation Research Part F*, 12(5). 389–394.
- ROSENBLOOM, T., NEMRODOV, D., BARKAN, H. (2004): For heaven's sake follow the rules. Pedestrians' behavior in an ultra-orthodox and a non-orthodox city. *Transportation Research Part F*, 7(6). 395–404.
- ROSSEEL, Y. (2012): lavaan. An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2). 1–36.
- TOM, A., GRANIÉ, M-A. (2011): Gender differences in pedestrian rule compliance and visual search at signalized and unsignalized crossroads. *Accident Analysis & Prevention*, 43(5). 1794–1801.
- WHO (2013): *Global status report on road safety 2013*. https://www.iru.org/cms-filessystem-action/policies/sustainable_development/road_safety/gsrss_en.pdf (Letöltés ideje: 2014. február 20.)
- WHO (2015): *Global status report on road safety 2015*. http://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2015/en/ (Letöltés ideje: 2014. február 20.)
- YAGIL, D. (2000): Beliefs, motives and situational factors related to pedestrians' self-reported behavior at signal-controlled crossings. *Transportation Research Part F*, 3(1). 1–13.

- YANNIS, G., GOLIAS, J., PAPADIMITRIOU, E. (2007): Modeling crossing behavior and accident risk of pedestrians. *Journal of Transportation Engineering*, 133(11). 634–644.
- YONG, A. G., PEARCE, S. (2013): A beginner's guide to factor analysis. Focusing on exploratory factor analysis. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 9(2). 79–94.
- ZEEDYK, M. S., KELLY, L. (2003): Behavioral observations of adult-child pairs at pedestrian crossings. *Accident Analysis & Prevention*, 35(5). 771–776.

MELLÉKLET

1. melléklet. A Gyalogos viselkedés skála vizsgálatban használt, teljes itemsora

Gyalogosként milyen gyakran fordulnak elő az alább esetek önnel?	soha nagyon gyakran					
Akkor is átkелеk, ha valamilyen jármű közeledik, mert szerintem megállnak majd.	1	2	3	4	5	6
Másokkal együtt sétálok.	1	2	3	4	5	6
Akkor is átkелеk, ha parkoló autó, épület, fa, hulladék-tároló vagy bármi más akadályozza a láthatóságot.	1	2	3	4	5	6
Körültekintés nélkül átkелеk az úttesten, mert beszélgetek valakivel.	1	2	3	4	5	6
A járda jobb oldalán közlekedem, hogy ne zavarjam a többi gyalogost.	1	2	3	4	5	6
Átkелеk a közlekedési dugóban álló járművek között.	1	2	3	4	5	6
Azért sétálok, mert szeretek sétálni.	1	2	3	4	5	6
Rájövök, hogy nem emlékszem, milyen úton jöttem.	1	2	3	4	5	6
Elkezdlek átkelni egy zebrán, de végül átlósan lerövidítem az utat, hogy hamarabb átérjek.	1	2	3	4	5	6
Átfutok az úttesten anélkül, hogy körültekintnék, mert sietek.	1	2	3	4	5	6
Dühös leszek egy másik közlekedőre (gyalogos, vezető, kerékpáros) és kiabálok rá.	1	2	3	4	5	6
A járdaszegélyen sétálok.	1	2	3	4	5	6
Telefonálok vagy fülhallgatóval zenét hallgatok, miközben átkелеk az úttesten.	1	2	3	4	5	6
Nagyon lassan kelek át az úttesten, hogy bosszantsam a gépjárművezetőt.	1	2	3	4	5	6
Dühös leszek a sofőrre és megütöm a járművét.	1	2	3	4	5	6
Az úttesten sétálok, hogy a barátaim mellett lehessenek, vagy azért, hogy megelőzzek valakit, aki nálam lassabban halad.	1	2	3	4	5	6
Akkor is átkелеk az úttesten, ha a gyalogos közlekedési lámpa pirosat mutat.	1	2	3	4	5	6

Gyalogsként milyen gyakran fordulnak elő az alább esetek önnel?	soha						nagyon gyakran
	1	2	3	4	5	6	
Figyelem a gépjárművek közötti közlekedési lámpáját és átkelek, amint pirosra vált.	1	2	3	4	5	6	
Azért sétálok, mert nincs más választásom.	1	2	3	4	5	6	
A buszsávban sétálok, amikor van járda is.	1	2	3	4	5	6	
Megállok, hogy elengedjek egy másik gyalogost.	1	2	3	4	5	6	
Rájövök, hogy több úttesten és kereszteződésen átkeltem anélkül, hogy a figyeltem volna a forgalmat.	1	2	3	4	5	6	
Dühös leszek egy másik közlekedőre és sértegetem.	1	2	3	4	5	6	
Szándékosan az úttesten sétálok, amikor mehetnék a járdán vagy a padkán is.	1	2	3	4	5	6	
Akkor is átkelek az úttesten, ha a gépjárműveknek még zöldet mutat a lámpa.	1	2	3	4	5	6	
Úgy sétálok, hogy a többi gyalogos kénytelen legyen elengedni.	1	2	3	4	5	6	
Fedett területeken sétálok (például bevásárlóközpont).	1	2	3	4	5	6	
Dühös leszek egy másik közlekedőre (gyalogos, vezető, kerékpáros) és bemutatok neki.	1	2	3	4	5	6	
Megköszönöm a gépjárművezetőnek, hogy átengedett az úttesten.	1	2	3	4	5	6	
A kerékpárúton sétálok, amikor van járda is.	1	2	3	4	5	6	
Beleütközök egy gyalogosba vagy valamilyen akadályba, mert nem figyelek.	1	2	3	4	5	6	
Tömegközlekedéssel utazom (pl. busz, metró, villamos).	1	2	3	4	5	6	
Elkezdek átkelni egy zebrán, de végül futnom kell, hogy elkerüljem az érkező járműveket.	1	2	3	4	5	6	
Hiába van elsőbbségem, elengedek egy autót, ha nincs másik jármű mögöttem.	1	2	3	4	5	6	
Átkelek a parkoló autók között.	1	2	3	4	5	6	
Elfelejték körültekinteni, mielőtt átkelek, mert valami más jár a fejemben.	1	2	3	4	5	6	
Átlósan kelek át az úttesten, hogy hamarabb átérjek.	1	2	3	4	5	6	
Körültekintés nélkül átkelek az úttesten, követve a többi átkelő személyt.	1	2	3	4	5	6	
Elfelejték körültekinteni, mielőtt átkelek, mert szeretnék utolérni valakit, aki a túloldali járdán halad.	1	2	3	4	5	6	
Nem a kijelölt gyalogos átkelőhelyen megyek át az úttesten, még akkor sem, ha 50 méteren belül van egy.	1	2	3	4	5	6	
Rossz irányba megyek, mert annyira elgondolkodom valamin.	1	2	3	4	5	6	

Gyalogosként milyen gyakran fordulnak elő az alábbi esetek önnel?	soha nagyon gyakran					
Nem használom a gyalogosok számára készült hidat vagy aluljárót még akkor sem, ha van egy a közelben.	1	2	3	4	5	6
Ott közlekedem, ahol gyalogosoknak tilos lenne, hogy gyorsabban haladjak.	1	2	3	4	5	6
Szabad levegőn (nem épületben) sétálok.	1	2	3	4	5	6
Kétsávos úttestnél előbb átkelek az első sávon, majd középen várok, amíg átkelhetek a másik sávon is.	1	2	3	4	5	6
Ha más gyalogosokkal együtt megyek, akkor keskenyebb járdán a másik mögött haladok, hogy ne zavarjam a többi gyalogost.	1	2	3	4	5	6
Egyedül sétálok.	1	2	3	4	5	6
	soha nagyon gyakran					

A MUNKAHELYKÖTŐDÉS ÉS A MUNKAÁLLOMÁS-KÖTŐDÉS KONSTRUKTUMAINAK MÉRÉSE ÉS GYAKORLATI RELEVANCIÁJA¹

FRANKÓ Luca
ELTE Pszichológiai Doktori Iskola
franko.luca@ppk.elte.hu

DÜLL Andrea
ELTE Pszichológia Intézet
BME GTK Szociológia és Kommunikáció Tanszék
dull.andrea@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A ma szervezeteinek folyamatosan újabb és újabb kihívásokkal kell szembenéznie, ez pedig az irodák kialakításában is megmutatkozik. Egyre gyakrabban találkozunk például az ún. megosztott asztalos elrendezéssel (*shared desk design*), amely egy rugalmas, ám a saját munkaállomást nélkülöző rendszer. A gyakorlatban megjelenő új generációs megoldások pszichológiai hatásáról, ezen belül is a munkavállaló–munkahely tranzakció affektív komponenséről azonban nagyon keveset tudunk. Vizsgálatunkban egyrészt a Munkahelykötődés Kérdőív magyar nyelvű adaptálásának első lépéseire, másrészt egy új konstruktum, a munkaállomás-kötődés bevezetésére és mérhetővé tételére vállalkoztunk.

Módszer: A Scrima (2015) által publikált *Workplace Attachment Scale* Munkahelykötődés Kérdőív néven, hat multinacionális vállalat 260 dolgozójának adatai alapján magyar nyelvre adaptáltuk. Ezt a mérőeszközt átalakítva megalkottuk a Munkaállomás-kötődés Kérdőívet, amelynek érvényességét egy esettanulmány keretében teszteltük. Mindkét skála esetén vizsgáltuk a belső konzisztenciamutatókat, valamint a faktorstruktúrát.

Eredmények: A Munkahelykötődés Kérdőív hat itemes, egyfaktoros verziójának érvényességét magyar nyelven is igazoltuk. A Munkaállomás-kötődés Kérdőív esetén egy öt itemes, egy faktoros struktúrát fogadtunk el. A két skála szignifikáns, pozitív irányú kapcsolatban áll egymással, de két különálló mérőeszköznek tekinthető.

¹ Etikai engedély kiadója és száma: ELTE PPK Pszichológia Intézet, 2017/378, 2017/309.

Következtetések: A Munkahelykötődés Kérdőívet a magyar módszertani palettába beemelhető. A tanulmány legfontosabb eredményei a munkaállomás-kötődés fogalmának szakirodalmi levezetése, valamint az első lépések megtétele a konstruktum mérhetővé tételére. A munkaállomás-kötődés jelenségének részletes feltárása a jövő szervezeteinek megértéséhez elengedhetetlen. Az irodai dizájn kialakítása ugyanis nem csupán belsőépítészeti vagy esztétikai, hanem pszichológiai kérdés is.

Kulcsszavak: környezetpszichológia, munkahelykötődés, munkaállomás-kötődés, új generációs irodák, megosztott asztalos munkavégzés

BEVEZETÉS

A munkaerőpiac és a munka jellegének változása eddig soha nem látott ütemben zajlik napjainkban. Ez az átalakulás hatalmas rugalmasságot követel a szervezetektől és azok fizikai környezetétől is, egyre égetőbb igény jelentkezik a merev irodai megoldásoktól való elmozdulásra. Ebben a tekintetben hamarosan akár egészen rendhagyó megoldások is létrejöhetnek, tekintve, hogy a közeljövőben a flexibilis munkavégzés minden munkavállaló számára normává válhat (Eltringham, 2018).

Az iroda jelene: rugalmasabb rendszerek a saját hely elvesztésével

Felnőtt életünk egyik fontos helyszíne a munkahelyünk, ennél fogva a munkavállaló-munkahely tranzakció a környezetpszichológia egyik központi vizsgálati témája (Clements-Croome, 2018). Tanulmányunkban ezen belül is az irodával, a szervezetek szellemi központjával (Düll és Tauszik, 2006) foglalkozunk. Az ezredforduló környékére az egyik legelterjedtebb dizájn az úgynevezett *open office*, azaz a nagy nyitott légtérű iroda volt. Mind a gyakorlati tapasztalat, mind a környezetpszichológiai szakirodalom alátámasztotta viszont, hogy ezekben a térszerkezetekben a dolgozók általában

elégedetlenebbek mind a környezettel, mind a munkáltatóval (Kim és De Dear, 2013; Oldham, 1988; Oldham és Fried, 1987; Yildirim és mtsai, 2007; Veitch és mtsai, 2007; Wells, 2000), és az érzelmi kimerültség is gyakoribb, mint a zárt terű irodai megoldásokban (Laurence és mtsai, 2013).

Ugyanakkor a munkavállalói igények optimális kiszolgálása egyre fontosabbá válik. A munkáltatókra ma már egyre inkább szolgáltatóként tekintünk, ezért az irodákhoz, mint rendszerekhez is elkerülhetetlenül „hozzá kell nyúlniuk” a hosszú távú életben maradás érdekében. Egy-egy intervenció tervezésekor fontos azonban felismerni, hogy a fizikai kialakításban bekövetkező bármilyen változás az egyénben és a szervezetben is változásokat indít el. Fokozódhat például a területiális viselkedés, ha az átalakulás következtében a kollégák fenyegetve érzik saját territóriumukat és ezáltal magukat (Brown és Zhu, 2016). Megváltozik a magánszféra szabályozásának lehetősége is (Frankó és Düll, 2017). Egy új irodai megoldásra való átállás sosem pusztán logisztikai vagy térrendezési kérdés tehát, hanem pszichológiai is.

A klasszikusan kialakított, nyitott terű (*open office*) irodákkal kapcsolatos elégedetlenségre a gyakorlatban már számos reakció megjelent, ezeket nevezzük a továbbiakban új generációs megoldásoknak. Példaként

kiemelhető a munkahelyek játékosításának trendje (Oravec, 2015), ami azonban sok szervezet kultúrájába nehezen illeszthető be, és nem is jelent rendszerszintű, holisztikus változást. A klasszikus nyitott terű irodáktól sokkal markánsabb elmozdulást jelent a közösségi irodák modelljéből táplálkozó *desk sharing* vagy *megosztott asztalos megoldás* bevezetése. Ennek legfőbb jellemzője, hogy nincs a munkavállalóknak saját állandó munkaállomása, viszont számos alternatív munkatér és az otthoni munkavégzés lehetősége is elérhetővé válik. Egy ilyen rendszerre való átállás nagyobb autonómiával és rugalmassággal jár a térhasználat vonatkozásában. Ám a saját állandó terület elvesztésével is párosul és mindennapi, sokfázisú mikroalkalmazkodással is jár, hiszen például az ideiglenes munkaállomásokhoz kell adaptálódni.

A környezetpszichológiai szemléletű irodavizsgálatokban amellet érvelünk, hogy ezek a jelenségek általános érvényűek, besorolástól és munkakörötől függetlenül megfigyelhetők (vö. Frankó és Düll, 2017). Az esetleges életkori és nemi eltérések, illetve az iskolai végzettséggel, munkahelyi pozícióval, vagy akár a különböző helyszíneken töltött munkaórák számával való esetleges összefüggések vizsgálata további kutatások tárgyát képezi. Ezek a kérdések túlmutatnak a jelen tanulmány keretein.

A munkahelykötődés konstrukuma és korrelátumai

Mára környezetpszichológiai alapvetésnek számít, hogy nem csak ember és ember, hanem az ember és a számára jelentős helyek között is kialakulhat kötődés (Düll, 2002). Altman és Low (1992) definíciója szerint a helykötődés egy érzelmi kapcsolatot vagy

egy kapcsolat érzelmi komponensét jelent egy személy és egy hely között. A jelenség újabb értelmezései szerint a helykötődésre azonban érdemes egy *affektív viszonyulás*-ként tekinteni, amely kifejezés a konstruktum attitűdjellegét tükrözi (Düll, 2002, 2009). Mindez arra is rámutat, hogy a környezetpszichológiai fogalmak jól értelmezhetőek a szociálpszichológiai konstruktumok felől megközelítve is (vö. Stedman, 2002, Düll, megjelenés alatt).

A munkavállalói réteg számára kiemelt jelentőségű hely a munkahely. Ezen két entitás tranzakciójában *munkahelykötődés*ről beszélhetünk, amely jelenség „a territorialitáshoz hasonlóan evolúciós gyökerű, akár annak egyik humán változataként is felfogható” (Taylor, 1988: 128). Altman (1975) a munkahelyeket az otthon mellett az elsődleges, azaz az ember számára legfontosabb territóriumok közé sorolta. Mégis a munkahelykötődés (vö. Düll és Tauszik, 2006) empirikus vizsgálata csupán a 2000-es évektől kapott nagyobb lendületet. A jelenség fontos jellemzője, hogy nem feltétlenül tudatosul, amihez az önbeszámolás méréseknek alkalmazkodnia kell (Düll, 2006).

Ennek egyik jó példája a Rioux (2005) által francia nyelven kidolgozott Munkahelykötődés Kérdőív (*Echelle d'Attachement au lieu de travail*, EALT), amelynek konvergens validitásvizsgálatát Scrima (2015) végezte el a skála angol nyelvű változatával (*Workplace Attachment Scale*, WAS). A mérőeszköz 6 tételből áll, ezek egy faktorra illeszkednek. Rioux (2005) első ízben a munkahelykötődés, valamint a teljesítmény és a jóllét kapcsolatát bizonyította a mérőeszköz alkalmazásával. Egy későbbi tanulmányában (Rioux és Pignault, 2013) erőforrásként írt a konstruktrumról: az erős munkahelykötődés jó prediktora lehet

a csapatszellem kialakulásának, valamint a kollégák segítőkész hozzáállásának.

Dinç (2010) vizsgálatából tudjuk, hogy minél jobban kötődik valaki a munkahelyéhez, általában annál elégedettebb is azzal, így kisebb eséllyel hagyja el a szervezetet. A Rioux által kidolgozott kérdőív kiválóan alkalmazható. A rövid, de jól kidolgozott tételsor segíti a válaszadót a munkahelyéhez való affektív viszonyulás tudatosításában. A skála felhasználásával készült tanulmányok a munkahelykötődés empirikus vizsgálatának magját képezik az elmúlt évtized nemzetközi szakirodalmában.

A munkaállomás-kötődés konstruktuma és mérése

A munkavállaló–munkahely tranzakció vizsgálatakor felmerül a kérdés: mi lehet a legkisebb értelmes, vizsgálható egység? Létezik-e a munkahelyen belül kitüntetett, különös jelentőséggel bíró helyek, amelyek az új generációs irodai struktúrák lélektanának alaposabb megértését is segíthetik?

Jelen tanulmányban amellet érvelünk, hogy a *munkaállomás-kötődés* lehet egy ilyen konstrukció. Mint fentebb említettük, Altman (1975) a munkahelyeket az elsődleges territóriumok közé sorolta. Ezek jellemzői a nagyfokú tulajdonlásérzés, a személyre szabás igénye, a territóriumba való behatolás fölötti kellemetlenség érzése, illetve a territóriumsértés megtorlása. Ezek az érzések és viselkedések a munkahelyen belül elsősorban a munkaállomáshoz, az ottani saját helyhez kapcsolódnak (Brown és Zhu, 2016).

A munkaállomás-kötődés jelenségét megközelíthetjük a hiány oldaláról is a megosztott asztalos rendszerhez kapcsolódva. A helyekhez fűződő érzelmi viszonyról Fried (1963) a helyvesztés kapcsán írt

először. Egy fontos hely elvesztésének pedig egy speciális alosete lehet a fent említett struktúra bevezetése egy szervezetben. A munkahely ebben az esetben megmarad ugyan a személy számára, de a saját közvetlen territórium, az állandó munkaállomás elvész. A munkavállaló adott esetben fizikailag ugyanabban a térben marad, akár ugyanahhoz az asztalhoz ül le nap mint nap. A hely feletti kontrollja és ezáltal a biztonságérzete azonban radikálisan lecsökkenhet megfelelő kompenzáció hiányában.

A munkaállomás-kötődés konstruktum validitását a teoretikus előzmények alapján megalapozottnak találjuk, így kísérletet teszünk ennek mérhetővé tételére a Munkahelykötődés Kérdőív tételeinek a munkaállomásra vonatkoztatásával. A jelenség általunk felkínált definíciója pedig a következő: *affektív kapcsolat vagy egy kapcsolatot affektív komponense a munkavállaló és a munkahelyen belüli saját közvetlen territórium, a munkaállomás között.*

A munkahelykötődés és a munkaállomás-kötődés konstruktumok lehetséges kapcsolata

A szakirodalom leírja, hogy az egymásban foglalt terekhez való viszonyulás mintázata változatos lehet (Altman és Low, 1992). Előfordulhat, hogy „az otthonhoz való kötődés erős és pozitív, a kerülettel negatív a kapcsolat, míg a városhoz semleges a viszonyulás” (Düll, 2009: 121). Ezt a differenciációt a munkahelyi környezetek tekintetében is feltételezhetjük. A munkaállomáshoz való kötődést pedig annak lélektani jelentősége okán értelmes, különálló tranzakcionális egységnek tekinthetjük. A vizsgált jelenségek kapcsán természetükből adódóan azonban pozitív irányú együttjárást feltételezünk

mind a klasszikus, mind az új generációs irodai rendszerekben dolgozók esetében a két konstruktum között.

A klasszikus irodai rendszerekben a munkaállomáshoz és a munkahelyhez való kötődés időben és térben más mintázatot mutathat, a kettő egymáshoz való viszonya azonban feltételezhetően stabil. A saját munkaállomások nélkül kialakított irodai rendszerekben viszont a térben és időben viszonylag állandó munkahelykötődés mellé egy folyamatosan változó, esetenként napról napra újra alakuló munkaállomás-kötődés konstrukció társulhat. Ennek okán a munkahely- és a munkaállomás-kötődés viszonya is nagyobb kilengéseket mutathat, a kettő együttjárása adott esetben kevésbé lehet szoros. A munkaállomás-kötődés kapcsán is feltételezhetjük, hogy sokszor nem vagy nehezen tudatosan vagy válik el a munkahelykötődés jelentette affektív viszonyulástól. A jelenség vizsgálatához ezért ideálisnak tekintünk egy irodai dizájn változása körüli időszakot, hiszen ez a helyzet érzékenyíti a témára a megkérdezetteket.

Jelen tanulmány tekinthető az új generációs irodai rendszerek környezetpszichológiai szempontú megértésére tett első lépésnek. Empirikus vizsgálatunkban ehhez részben egy mérőeszköz, a Munkahelykötődés Kérdőív magyar nyelvű adaptálására vállalkozunk. Másfelől bevezetjük a munkaállomás-kötődés új konstruktumát, és ismeretjük annak kérdőíves mérési lehetőségét, kitérve a jelenség gyakorlati relevanciájának leírására is. A bemutatott fogalmak és mérőeszközök *az ember és a hely*, a munkavállaló és az irodai környezetek affektív kapcsolatának megértését segítik. Ez a tudományos megismerésen túl a munkaerő-piaci változások természetének értelmezéséhez és azok menedzseléséhez elengedhetetlen.

Hipotézis 1.: A magyar nyelvű Munkahelykötődés Kérdőív belső konzisztencia mutatói megfelelőek, a hat item egy faktorra illeszkedik.

Hipotézis 2.: A Munkaállomás-kötődés Kérdőív belső konzisztenciámutatói megfelelőek, a hat item egy faktorra illeszkedik.

Hipotézis 3.: A Munkahelykötődés Kérdőív, valamint a Munkaállomás-kötődés Kérdőív két különálló skálaként értelmezhető.

VIZSGÁLAT

Minta

A tanulmányban bemutatott adatokat két vizsgálat során gyűjtöttük. Az adatok egyik része a 2017-es Legfittebb Munkahely verseny keretében lefolytatott kutatásból, másik része egy vidéki szervezetnél végzett környezetpszichológiai esettanulmányból származik. Összesen 6 szervezet 260 munkavállalója vett részt a vizsgálatokban. Mind multinacionális vállalat, ahol nagy, nyitott terű irodákban dolgoznak a kollégák. Az átlagéletkor a teljes mintában 37,57 év (min. = 22, max. = 65, SD = 9,31) volt. A válaszadók közt 130 férfi és 128 nő volt, két személy nem jelölte meg a nemét.

Az eljárás menete

A kutatás két szakaszból állt. A vizsgálat első szakasza a Legfittebb Munkahely Verseny 2017-es fordulója kapcsán lefolytatott mérés volt. A jelentkező szervezetek a munkavállalók és a munkakörnyezet „fittsége” tekintetében méretetnek meg. A kérdéssor környezetpszichológiai alskáláját kutatócsoportunk állította össze,

amelynek a Munkahelykötődés Kérdőív (*1. melléklet*) is részét képezte. Ebben a vizsgálatban öt szervezet 162 munkavállalója vett részt.

A kutatás második szakasza egy vidéki multinacionális nagyvállalatnál lefolytatott esettanulmány, amelynek elsődleges célja a klasszikus irodai berendezkedésről a megosztott asztalos rendszerre való átállás kísérese. A mérési folyamat sok lépcsős, jelen tanulmányban a kiinduló állapotban, tehát a még klasszikus rendszerben felvett adatokat elemeztük. A kérdőívet az átállás előtt közvetlenül, a tervezett változások ismeretében töltötték ki a válaszadók. Ez a helyzet véleményünk szerint nagyban hozzájárult a jelenségek tudatosításához, és azok önálló vizsgálhatóságához. Az adatgyűjtés ezen szakaszában mind a Munkahelykötődés Kérdőívet, mind a Munkaállomás-kötődés Kérdőívet (*2. melléklet*) kitöltötték a résztvevők. Ebben a vizsgálatban 98 fő vett részt. Minden reliabilitás vizsgálatot a rendelkezésünkre álló legnagyobb mintán végeztünk el.

Mérőeszközök

Munkahelykötődés Kérdőív

A vizsgálatunk kiindulópontjaként használt Munkahelykötődés Kérdőívet Rioux (2005) validálta. Munkánk kiindulópontjaként a Scrima (2015) által publikált angol nyelvű verzió, a *Workplace Attachment Scale* szolgált. A kérdőívet első körben lefordítottuk, majd független szakértőtől kértük annak visszafordítását. E változat eredeti változattal való összevetése mentén kialakult a végleges magyar tételsor. Az eredetihez hasonlóan ötfokú Likert-skálát használtunk, a skálaértéket az itemek átlagpontszáma adja.

Munkaállomás-kötődés Kérdőív

A Munkaállomás-kötődés Kérdőívet jelen tanulmány szerzői alakították ki a Rioux (2005) által megalkotott kérdőívet alapul véve. A tételeket oly módon fogalmaztuk meg, hogy a munkahelyre utaló állításokat a munkaállomásra vonatkoztattuk úgy, hogy az értelmes, a kitöltők számára értelmezhető legyen. A Munkahelykötődés Kérdőív szerkezetéből kiindulva itt is egyfaktoros struktúrát feltételeztünk. Az általunk kialakított kérdőív eredetileg hat itemet tartalmazó, ötfokú Likert-skála. A skálaértéket a tételek átlagpontszáma adja, a harmadik tétel fordított.

Eredmények

A Munkahelykötődés Kérdőív belső konzisztenciamutatói

A Munkahelykötődés Kérdőív belső struktúráját a két mérési fázisból gyűjtött nagy mintán teszteltük ($N = 260$). A kérdőívet feltáró faktorelemzéssel (főkomponens-elemzéssel) és konfirmatív faktorelemzéssel is vizsgáltuk.

A feltáró faktorelemzés igazolta a hatitemes, egyfaktoros struktúrát (*1. táblázat*). A változók redundanciáját jelző Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) mutató értéke 0,87. Egy főkomponensnek volt egynél nagyobb sajátértéke, mint ahogyan az a lejtődiagramon (*1. ábra*) is látható. Az egy faktor által megmagyarázott variancia értéke 57%. A skála Cronbach-alfa értéke 0,844, ez az adat a Rioux (2005) által kapott eredményen századnyi pontossággal megegyezik. A Munkahely-kötődés Kérdőív főkomponens-elemzése során kapott eredményeket a *2. táblázatban* foglaljuk össze.

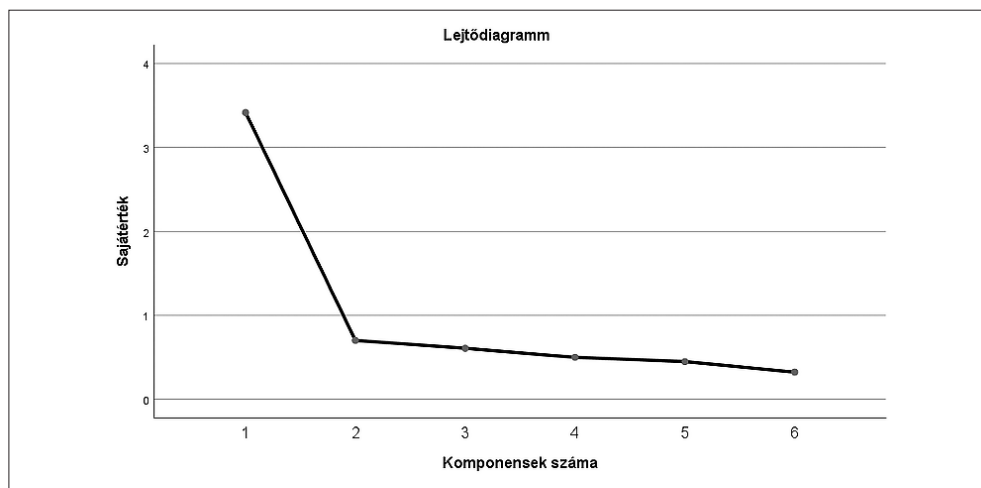
A konfirmatív faktorelemzés során vizsgáltuk a CFI, a TLI, az RMSEA vala-

1. táblázat. A Munkahelykötődés Kérdőív faktorstruktúrája a feltáró elemzés alapján

	Faktor
	1.
Kötődöm a munkahelyemhez.	0,834
Vannak bizonyos helyek a szervezeten belül, melyekhez kifejezetten kötődöm.	0,795
Ha a szervezet elköltözne, hiányolnám a mostani helyet.	0,792
A munkahelyem az énem része.	0,705
Vannak olyan helyek a szervezeten belül, melyek emlékeket ébresztenek bennem.	0,699
Egy vakáció után örömmel térek vissza a munkahelyemre.	0,696

2. táblázat. A Munkahely-kötődés Kérdőív főkomponens-elemzés során kapott eredményei

KMO	Bartlett-teszt	Saját érték	Magyarázott variancia	Cronbach-alfa
0,87	< ,001	3,41	57%	0,844

1. ábra. A Munkahely-kötődés Kérdőív feltáró faktorelemzés során kapott lejtődiagramja

mint az SRMR mutatókat, ezek mindegyike egy előre rögzített érték mentén jelzi az illeszkedés mértékét (Schreiber és mtsai, 2006). A kapott eredmények szerint a CFI és a TLI értékek nagyobbak, mint 0,95. Az RMSEA értéke 95%-os valószínűséggel a 0,06–0,08-as konfidencia-intervallumon belül van, az SRMR pedig kisebb, mint 0,08. Azaz a magyar nyelvű skála minden

vizsgált mutató szerint illeszkedik az angol nyelvű skála alapján kialakított teoretikus modellre. A konfirmatív faktorelemzés során kapott mutatókat a 3. táblázatban foglaljuk össze.

Mindkét eljárás igazolta tehát az angol és a francia nyelven is kimutatott egyfaktoros struktúrát. Az itemek átlagából nyert skálaérték eloszlása nem normális, de

3. táblázat. A konfirmatív faktorelemzés során kapott illeszkedési mutatók az egyfaktoros modell esetében

	Khi²	df	CFI	TLI	RMSEA	SRMR
Egyfaktoros modell	18,856	9	0,982	0,971	0,066	0,030

Khi² = Khi² fittségi mutató, df = szabadságfok, RMSEA = Root-Mean-Square Error of Approximation; CFI = Comparative Fit Index; TLI = Tucker–Lewis Index; SRMR = Standardized Square Root Mean Residual

szimmetrikus, egymódusú. A faktorérték normál eloszlást követ a Komogorov–Smirnov-teszt alapján ($p > 0,05$).

A Munkaállomás-kötődés Kérdőív belső konzisztenciamutatói

A Munkaállomás-kötődés Kérdőívet az esettanulmányból származó, összetartozó mintán teszteltük ($N = 98$). A skálát feltáró faktorelemzéssel (főkomponens-elemzés) és konfirmatív faktorelemzéssel is vizsgáltuk. Ezt a mérőeszközt jelen tanulmány szerzői állították össze, így a faktorstruktúrára vonatkozóan korábbi szakirodalmi adat nem állt rendelkezésünkre. Mivel azonban a skálát a Munkahelykötődés Kérdőív tételei mentén alakítottuk át, így jelen esetben is egyfaktoros struktúrát feltételeztünk.

A feltáró elemzés igazolta az egyfaktoros struktúrát, a konfirmatív faktorelemzés azonban a hatitemes, egyfaktoros modellt

nem erősítette meg (4. táblázat). A skálát az egyes itemek töltése alapján tovább vizsgáltuk, és két gyengébb, 0,6-os érték körüli tételt találtunk. Ezeket egyesével kihagyva teszteltük tovább az ötitemes skálákat. Az elemzések alapján a skála első 5 tételét tartalmazó, egyfaktoros struktúra adta a legjobban illeszkedő modellt. Ez esetben kaptuk ugyanis a legalacsonyabb AIC-mutatót, valamint a legalacsonyabb szabadságfokra vetített khi² értéket is (Schreiber és mtsai, 2006). Az abszolút mutatók esetében is elmondható, hogy a legjobb illeszkedést ezen modell esetében kaptuk. Az 1–5. itemeket tartalmazó skála CFI-értéke elérte a 0,95-t. A TLI-mutató meghaladta ugyan a 0,9-et, de nem érte el a 0,95-t. Az RMSEA 95%-os konfidencia-intervalluma 0,088 és 0,228 között van. Az SRMR értéke a megfelelő tartományban található: kisebb, mint 0,08.

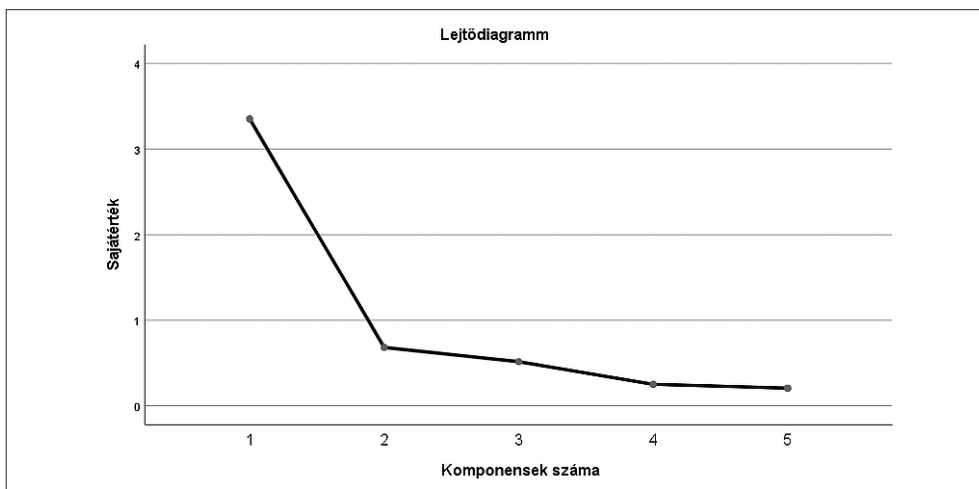
4. táblázat. A konfirmatív faktorelemzés során kapott illeszkedési mutatók az egyfaktoros, hatitemes és az egyfaktoros, öt itemes modellek esetén

	Khi²	df	CFI	TLI	RMSEA	SRMR	AIC
Egyfaktoros modell (1-6. tétel)	64,909	9	0,842	0,737	0,252	0,069	1668,140
Egyfaktoros modell (1.,2.,4.,5.,6. tétel)	54,813	5	0,843	0,685	0,319	0,076	1417,416
Egyfaktoros modell (1-5. tétel)	18,213	5	0,950	0,901	0,164	0,041	1393,356

Khi² = Khi² fittségi mutató, df = szabadságfok, RMSEA = Root-Mean-Square Error of Approximation; AIC = Akaike Information Criterion; CFI = Comparative Fit Index; TLI = Tucker–Lewis Index; SRMR = Standardized Square Root Mean Residual

5. táblázat. A Munkaállomás-kötődés Kérdőív főkomponens-elemzése során kapott eredmények

KMO	Bartlett teszt	Saját érték	Magyarázott variancia	Cronbach-alfa
0,82	< ,001	3,35	67%	0,88

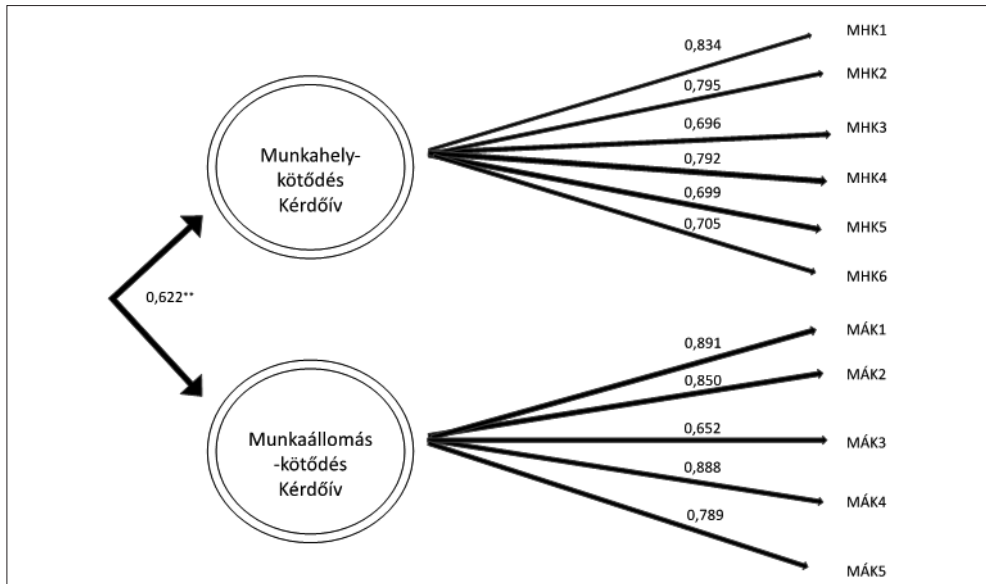
2. ábra. A Munkaállomás-kötődés Kérdőív feltáró faktorelemzés során kapott lejtődiagramja

6. táblázat. A Munkaállomás-kötődés Kérdőív öt- és hatitemes verziójának faktorstruktúrája és az egyes itemek töltése a feltáró elemzés alapján

	Hatitemes	Ötitemes
	Faktor	Faktor
	1.	1.
Kötődöm a munkaállomásomhoz.	0,867	0,891
Az irodában található helyek közül a munkaállomásomhoz kötődöm a leginkább.	0,821	0,850
Gyorsan megszoknám, ha másik munkaállomást kapnék (fordított).	0,650	0,652
Ha nem lenne saját munkaállomásom, hiányozna.	0,860	0,888
A munkaállomásom az énem része.	0,829	0,789
A munkaállomásomhoz sok emlék kötődik.	0,758	

A konfirmatív faktorelemzés során jobbnak bizonyult ötitemes modellt ezután megvizsgáltuk főkomponens-elemzéssel, ez is megerősítette az egy faktoros *struktúrát* (5. táblázat). A változók redundanciáját jelző Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) mutató értéke

ebben az esetben 0,82 lett. Az elemzés szerint egy főkomponens esetén mértünk egynél nagyobb sajátértéket, melyet a lejtődiagram is mutat (2. ábra). Az egy faktor által magyarázott variancia értéke 67%. A Munkahely-kötődés Kérdőív ötitemes változatának

3. ábra. A Munkahelykötődés Kérdőív (nagy mintán) és a Munkaállomás-kötődés Kérdőív (összetartozó mintán) itemeinek faktortöltése és a két skála korrelációja (összetartozó mintán)

főkomponens-elemzése során kapott további eredményeket a 6. táblázatban foglaljuk össze.

A elemzések eredményei alapján tehát az első öt itemet tartalmazó, egyfaktoros modellt fogadtuk el, és elhagytuk „*A munkaállomásomhoz sok emlék kötődik*” tételt. A Munkaállomás-kötődés Skála alatt ezután ezt a verziót értjük, amelynek Cronbach-alfa mutatója 0,876. A mérőeszköz esetében az itemek átlagából nyert skálaérték eloszlása a munkahely-kötődéshez hasonlóan szintén nem normális, de szimmetrikus, egymódusú. A faktorérték normál eloszlást követ a Komogorov–Smirnov-teszt alapján ($p > 0,05$).

A Munkahely- és a Munkaállomás-kötődés Skálák kapcsolata

A munkahely- és a munkaállomás-kötődés pozitív irányú, szignifikáns kapcsolatban áll egymással a Spearman-féle korre-

lációs mutató szerint ($p = 0,622$, $p = 0,01$). A két mérőeszköz kapcsolata azonban nem erősebb, mint az egyes tételek hozzájárulása skáláikhoz. A konfirmatív faktorelemzés nem támogatja azt a modellt, hogy a két kérdőív egy kétfaktoros struktúrába illeszkedne (3. ábra).

DISZKUSSZIÓ

A Munkahelykötődés Kérdőívhez kapcsolódó hipotézist az elemzés megerősítette, miszerint a hat item magyar nyelven is egy faktorba rendeződik mind a feltáró, mind a konfirmatív faktorelemzés alapján és a kérdőív belső konzisztenciamutatói megfelelőek. A Munkaállomás-kötődés Kérdőív kapcsán nem az eredetileg kialakított, hanem egy rövidebb, ötitemes verziót fogadtunk el az empirikus adatok elemzéseinek eredményeképpen. *A munkaállomásomhoz sok*

emlék kötődik tételt elhagytuk. A tétel skálához való alacsony hozzájárulását az magyarázhatja, hogy emlékeink elsősorban talán társas helyzetekhez kötődnek. Ennek tipikus színterei a munkahelyen pedig inkább a tárgyalók, étkezők és egyéb közösségi terek lehetnek. Különösen a konfirmatív faktorelemzés során kapott elfogadható, de nem tökéletes illeszkedési mutatók okán azonban ez a mérőeszköz mindenképpen további vizsgálatot igényel.

A két skála erős, pozitív irányú együttjárást mutat, ez a kapcsolat azonban nem erősebb, mint az egyes tételek hozzájárulása a skáláikhoz. Ezzel a konstruktumok konvergens, valamint diszkrimináns validitását igazolhatjuk. Azaz elmondható, hogy a két mérőeszköz különböző, ám egymástól nem független jelenségeket mér. Ily módon ezen első empirikus eredményeink egybeesengenek a szakirodalmi előzmények alapján megfogalmazott hipotéziseinkkel.

Fontos ismét hangsúlyoznunk, hogy az irodai dizájnban megjelenő bármilyen változásnak pszichológiai következményei is vannak, az a szervezet életében egyfajta intervenciónak tekinthető. Mindezt akár az a tény is alátámaszthatja, hogy két, egymáshoz tartalmilag ilyen közel álló konstruktumot egy viszonylag kis mintán is külön tudtuk empirikus úton választani egy, a témára érzékenyített mintán.

Kitekintés

Kutatócsoportunk számára a munkaállomás-kötődés konstruktumának bevezetése és mérhetővé tétele az új generációs irodai megoldások mélyebb környezetpszichológiai szempontú megértése okán vált elsősorban fontossá. Ezen belül is a megosztott asztalos rendszer vizsgálata jelenti számunkra

a leginkább központi témát. A *desk sharing* a munkáltató számára olcsóbb és fenntarthatóbb struktúra, mint a klasszikus, saját munkaállomásos rendszer. Így feltehetően ez egyre népszerűbbé fog válni a közeljövőben.

Ez a modell előnyökkel jár nemcsak a munkáltató, hanem a munkavállaló számára is. A kollégák soha eddig nem tapasztalt rugalmasságot élvezhetnek például a felszabadult helyeken kialakított alternatív munkaterek, illetve az osztott asztalos rendszerrel szinte automatikusan együtt járó heti 1–2 otthoni munkavégzési nap lehetősége okán. Ezzel együtt nem szabad a rendszer „áraról”, a saját territórium elvesztéséről sem megfeledkezni. Ez az áldozat véleményünk szerint ugyanis kompenzálható, ennek első lépése viszont a jelenség pszichológiai szempontú alapos megértése. Ehhez a jelen vizsgálat az első lépést jelenti.

Ám további fontos kutatási kérdések várnak válaszra. Megmarad-e a munkahely elsődleges territóriumjellege a saját munkaállomás elvesztésével? Lehet-e munkahelyi környezetben ideiglenes helyekhez kötődni? Ha igen, melyek a folyamat jellegzetességei? A munkahely- és a munkaállomás-kötődés kapcsolata hogyan alakul a megosztott asztalos rendszerben dolgozóknál, a klasszikus rendszerben pedig menyire szeparálható el a kettő egymástól? A két jelenség hogyan viszonyul más, szervezeti pszichológiailag fontos változókhoz? További kutatások során többek között ezen kérdésekre szeretnénk választ kapni.

Korlátok

A környezetpszichológia alapelvei mentén törekedtünk a minél nagyobb ökológiai vali-

ditás elérésére a minta és a helyzet adekvát megválasztásával, amely véleményünk szerint meg is térült. A módszertani hangsúly okán azonban nem tudjuk kikerülni a jelen esetben ezzel együtt járó viszonylag kis elemszám okozta korlátokat sem. A Munkahelykötődés Kérdőív adaptálásához 6 nagyvállalat 260 munkavállalóját kérdeztük meg. A munkaállomás-kötődés vizsgálatánál azonban szűkebb fókuszra választottunk, és így 98 főt értünk el. Ennek következménye volt például, hogy a két mérőeszköz konvergens-diszkrimináns validitásának vizsgálata során nem volt lehetőségünk összetettebb, az együttjárásokon túlmutató elemzésekre (pl. SEM). A munkaállomás-kötődés konstrukcióját egy esettanulmány keretében vizsgáltuk, így a teszt-reteszt validitás is sérült.

A kérdőívek pszichometriai elemzését nehezítette továbbá, hogy nem állt rendelkezésünkre hasonló, a munkahelyekhez való affektív viszonyulást mérő, magyar nyelvű mérőeszköz. Mindezek figyelembevételével hangsúlyozzuk tehát, hogy a jelen tanulmányban felkínált eljárások további vizsgálatokat igényelnek, amelyre maguk a szerzők is vállalkoznak.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerzők köszönetet mondanak Uatkán Ajnának és Brózik Péternek a statisztikai elemzésben nyújtott segítségért, valamint Somogyi Krisztinának a kérdőív visszafordításáért.

SUMMARY

THE MEASUREMENT AND PRACTICAL RELEVANCE OF THE WORKPLACE-ATTACHMENT AND WORKSTATION-ATTACHMENT CONSTRUCTS

Background and aims: Today's organizations have to face more and more emerging challenges, which have also been reflected in office layouts. For example, the so-called desk sharing design becomes more common, which means a flexible system without personal workstations. We know very little about the psychological impact of these new generational solutions, including the affective component of the employee-workplace transaction. In our study, we undertook the first steps of the adaptation of the Workplace Attachment Scale in Hungarian, and introduced and measured a new construct: workstation attachment.

Methods: We adapted the Workplace Attachment Scale published by Scrima (2015) in Hungarian with the data from 260 employees of six multinational organizations. Then by transforming this questionnaire, we created the Workstation Attachment Scale and tested it in a case study. In the case of both scales, we examined the internal consistency, reliability, and the factor structure.

Results: We verified the six-item, one-factor version of the Workplace Attachment Scale in Hungarian. In the case of the Workstation Attachment Scale, we accepted a five-item, one-factor structure. The two scales have a significant, positive relationship with each other, but can be considered as measuring two separate constructs.

Discussion: The Workplace Attachment Scale can be integrated into the Hungarian methodology palette. The greatest achievement of the study is the theoretical conceptualisation of workstation attachment and taking the first steps towards proving its existence in an empirical way. For understanding the organizations of the future, we need a detailed exploration of the workstation attachment phenomenon, because the office design is not only an interior design or aesthetic question, but also a psychological one.

Keywords: environmental psychology, workplace attachment, workstation attachment, new generation offices, desk sharing design

IRODALOM

- ALTMAN, I. (1975): *The environment and social behavior. Privacy, personal space, territory and crowding*. Brooks/Cole, Monterey, CA.
- ALTMAN, I., LOW, S. M. (1992) (eds): *Place attachment*. Plenum Press, New York.
- BROWN, G., ZHU, H. (2016): 'My workspace, not yours'. The impact of psychological ownership and territoriality in organizations. *Journal of Environmental Psychology*, 48. 54–64.
- CLEMENTS-CROOME, D. (ed.) (2018): *Creating the productive workplace*. Routledge, London. 393–399.
- DINÇ, P. (2010): Spatial and behavioral variables that affect emotional attachment of users. A multi-dimensional approach for private offices. *Gazi University Journal of Science*, 20(2). 41–50.
- DÚLL, A. (2002): Ember és környezet affektív kapcsolata. A helykötődés. *Alkalmazott Pszichológia*, 4(2). 49–65.
- DÚLL, A. (2006): *A személy-környezet összeillés és a helyidentitás tranzakcionális szemléletű, környezetpszichológiai empirikus vizsgálata elsődleges és másodlagos mikro- és makroterritóriumokban*. OTKA zárójelentés a T 043754. sz. pályázatának keretében elvégzett munkáról.
- DÚLL, A. (2009): *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. L'Harmattan, Budapest.
- DÚLL, A. (megjelenés alatt): A környezetpszichológia: önálló tudományterület vagy alkalmazott szociálpszichológia? In Kádi, A. (szerk.): *Inspirációk*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- DÚLL, A., TAUSZIK, K. (2006): A munkahelyhez kötődés konstruktumának vizsgálataelméleti megfontolások egy tranzakcionális helykutatáshoz. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61(1). 87–105.
- ELTRINGHAM, M. (2018): Stranger than we can imagine. The future of work and place. In Clements-Croome, D. (ed.): *Creating the productive workplace*. Routledge, London. 393–399.
- FRANKÓ, L., DÚLL, A. (2017): Az Észlelt Irodai Magánszféra Kérdőív adaptálása magyar nyelvre. *Alkalmazott Pszichológia*, 17(2). 109–122.

- FRIED, M. (1963): Grieving for a lost home. In Duhl, L. J. (ed.): *The urban condition*. Basic Books, New York. 151–171.
- KIM, J., DE DEAR, R. (2013): Workspace satisfaction. The privacy-communication tradeoff in open-plan offices. *Journal of Environmental Psychology*, 36. 18–26.
- LAURENCE, G. A., FRIED, Y., SLOWIK, L. H. (2013): Moderated mediation model of the effect of architectural and experienced privacy and workspace personalization on emotional exhaustion at work. *Journal of Environmental Psychology*, 36. 144–152.
- OLDHAM, G. R. (1988): Effect of changes in workspace partitions and spatial density on employee reactions. *Journal of Applied Psychology*, 73(2). 253–258.
- OLDHAM, G. R., FRIED, Y. (1987): Employee reactions to workplace characteristics. *Journal of Applied Psychology*, 72(1). 75–85.
- ORAVEC, J. A. (2015): Gamification and multigamification in the workplace. Expanding the ludic dimensions of work and challenging the work/play dichotomy. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 9(3). article 6.
- RIOUX, L. (2005): Approche psychosociale de l'attachement aux lieux de travail. *Cahiers du Laboratoire Orléanais de Gestion*, 2. 1–17.
- RIOUX, L., PIGNAULT, A. (2013): Workplace attachment, workspace appropriation and job satisfaction. *Psycology: Revista Bilingüe de Psicología Ambiental – Bilingual Journal of Environmental Psychology*, 4(1). 39–65.
- SCHREIBER, J. B., NORA, A., STAGE, F. K., BARLOW, E., KING, J. (2006): Reporting structural equation modelling and confirmatory factor analysis results. A Review. *The Journal of Educational Research*, 99(6). 322–337.
- SCRIMA, F. (2015): The convergent-discriminant validity of the Workplace Attachment Scale (WAS). *Journal of Environmental Psychology*, 43. 24–29.
- STEDMAN, R. C. (2002): Toward a social psychology of place. Predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment and Behavior*, 34(5). 561–581.
- TAYLOR, R. B. (1988): *Human territorial functioning. An empirical, evolutionary perspective on individual and small group territorial cognitions, behaviors, and consequences*. Cambridge University Press, Cambridge.
- VEITCH, A. J., CHARLES, K. E., FARLEY, K. M. J., NEWSHAM, G. R. (2007): A model of satisfaction with open-plan office conditions: COPE field findings. *Journal of Environmental Psychology*, 27. 177–189.
- WELLS, M. M. (2000): Office clutter or meaningful personal displays: the role of office personalization in employee and organizational well-being. *Journal of Environmental Psychology*, 20. 239–255.
- YILDIRIM, K., AKALIN-BASKAYA, A., CELEBI, M. (2007): The effects of window proximity, partition height, and gender on perceptions of open-plan offices. *Journal of Environmental Psychology*, 27. 154–165.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

Munkahelykötődés Kérdőív
1. Kötődöm a munkahelyemhez.
2. Vannak bizonyos helyek a szervezetben belül, melyekhez kifejezetten kötődöm.
3. Ha a szervezet elköltözne, hiányolnám a mostani helyet.
4. A munkahelyem az énem része.
5. Vannak olyan helyek a szervezetben belül, melyek emlékeket ébresztenek bennem.
6. Egy vakáció után örömmel térek vissza a munkahelyemre.

2. melléklet

Munkaállomás-kötődés Kérdőív
1. Kötődöm a munkaállomásomhoz.
2. Az irodában található helyek közül a munkaállomásomhoz kötődöm a leginkább.
3. Gyorsan megszoknám, ha másik munkaállomást kapnék (fordított).
4. Ha nem lenne saját munkaállomásom, hiányozna.
5. A munkaállomásom az énem része.

KÖNYVISMERTETÉS

A FUTÁS ÖRÖME

Csikszentmihályi Mihály, Philip Latter, Christine Weinkauff Duranso (2018):

A futás öröme. Technikák a jobb teljesítményhez.

Fordította: Dövényi Ibolya. Libri, Budapest.

GADANECZ Péter

pgadan@erg.bme.hu

BME GTK Ergonómia és Pszichológia Tanszék

„Az ember csak azt érzi, hogy futnia kell, anélkül hogy tudná, miért. Futni réteken, erdő-kön át. És ha beérsz a célba, nincs vége. Még akkor se, ha a megkegyült szurkolók rekedtre örvöngtek magukat.”

A fenti idézet *A hosszútávfutó magányossága* című film elején hallható, és tökéletesen megfogalmazza azt a mámorító érzést, amelynek megtapasztalása újra és újra arra készteti a futás szerelmeseit, hogy futócipőt húzva csillapítsák kilométeréhségüket. Sokak számára a futás nem több kellemetlen testnevelés órai emléknél, esetleg egy vágyott életmódváltás legkevésbé sem preferált eszközénél. Ám az emberek egy másik csoportjának a futás olyan tevékenységet jelent, amely jócskán túlmutat önmagán és a megtett kilométereken, az elégetett kalóriákon vagy egy versenyen elért eredményen. Ők azok, akik a futást önmagáért szeretik. Bár a fenti film alapjául szolgáló elbeszélés lassan 60 éve született, egy olyan élményre hívja fel a figyelmet, amely egy tevékenységben való tökéletes elmerülés érzését jelöli, és amely az idők során nemhogy veszített volna jelentőségéből, hanem ingerektől túltelített világunkban még inkább a boldog élet egyik fontos összetevője lehet.

Ez a *flow* (áramlatélmény), amely képességeink, a cél és a kihívás tökéletes összhangjának érzése, és amelyet sokan a sportolás által tapasztalnak meg. A fogalom atyja, Csikszentmihályi Mihály és két szerzőtársa, Philip Latter és Christine Weinkauff Duranso által jegyzett *A futás öröme* című könyv arra tesz kísérletet, hogy ezt az élményt járja körül egy olyan sportágon keresztül, amely remek táptalajként szolgál annak különböző módokon való megélésére. Ennek megfelelően a könyv célja kettős: egyrészt a futásban vagy bármilyen egyéb tevékenységben való feloldódást segít azonosítani sportolók személyes flow-élményein keresztül – másrészt a flow eléréséhez szükséges összetevőket veszi sorra, és ad gyakorlati tanácsokat annak minél gyakoribb megtapasztalásához.

A Csikszentmihályi nevével fémjelzett kötetek közül nem ez az első, mely az áramlatélmény és a sportolás kapcsolatát kutatja. A Susan A. Jacksonnal közösen írt *Flow in sports. The keys to optimal experiences and performances* (1999) (magyar kiadásban: *Sport és flow. Az optimális élmény*) megjelenése után közel 20 évvel a *Futás öröme* egy sportágspecifikus, mégis a témában elmélyedő műként jelentkezik be a flow irodalmába. A sportág Csikszentmihályitól sem volt idegen, saját bevallása szerint 1500 m-es futásokon kiválóan

szerepelt. Ám a könyv írását egy hosszútávfutó tanítványa, Philip Latter kezdte el. Ő mellett, hogy sportolói múlttal rendelkezik, a Runner's World és a runnersworld.com hasábjain is publikál. Hatása sok helyen érződik, hiszen a pszichés tényezőkön kívül a fizikai feltételek (edzés, erőnlét) megteremtéséről is számos leckét kapunk.

A könyv első felében a flow-t és kapcsolódó fogalmait mutatják be a szerzők, összekapcsolva azt konkrét sportolói példákkal a könnyebb megértés kedvéért. A jelenség történetekkel való szemléltetése nem lehet idegen azok számára, akik olvasták Csíkszentmihályi – vagy ahogyan a könyvben hivatkoznak rá, „Dr. Mike” – korábbi, flow-val kapcsolatos műveit. A történetek akár több fejezeten keresztül is visszatérnek, ahogyan a flow újabb oldalai kerülnek elő, olykor szinte esetelemzés benyomását keltik. A könyv ebben a részben egyfajta összefoglalást kínál az elmúlt több mint 40 év flow-kutatásaiból. Hiszen Csíkszentmihályi első, 1975-ös publikációjától kezdve számos kontextusban vizsgálták a jelenséget. A pozitív pszichológia irányzatának 1998-as megalakulása óta pedig ezek a kutatások újabb lendületet vettek. Az eredmény a jelenség letisztult, logikusan felépített bemutatása lett. Az elmélet nem sokat változott, ám számos új felfedezés segít tisztázni a jelenséget. De ahogyan Csíkszentmihályi fogalmazott, a jó gondolatok között is vannak olyanok, melyek idővel érvényüket veszítik, és ezek kiesnek – ugyanúgy, ahogy a szőlőt is meg kell szabadítani az elszáradt csonkoktól.

Mindeközben a könyv az alaptémától, vagyis a futástól csak minimálisan rugaszkodik el: épp annyira, hogy kis fantáziával az élet más területeire is értelmezhetőek legyenek az olvasottak. Az első részben a futás tulajdonképpen egy eszköz, amellyel a jelenséget szemléltetni próbálják, és amelyen keresztül a flow-élmény 9 összetevője is sokkal konkrétabban meghatározható, számszerűsíthető. Elsőként a három alappillért ismerhetjük meg: a világos célokat, a kihívás és képességek egyensúlyát, valamint az ezekre épülő folyamatjellemzőket, köztük a fókuszált figyelmet, a kontrollérzetet vagy az időérzékelés torzulását. A szerzők ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy ezek együttes megjelenése nem alapfeltétel a flow megjelenéséhez, és egymással való kapcsolatukat jelenleg is vizsgálják.

Ugyancsak boncolgatják a flow és a személyiség összefüggését, első körben az ötfaktoros modell (Big Five, Costa & McCrae, 1995) tükrében, majd a teljesítményorientáció és a motiváció kerül a fókuszba. A flow és a belső motiváció kapcsolatát az autotelikus személyiség koncepcióján keresztül mutatják be. Ez nem egyenlő a flow-ra hajlamos személyiséggel – inkább annak és számos egyéb tényezőnek – pl. magas lelkiismeretesség, alacsony neuroticizmus, belső kontrollhely – kombinációja adja meg a lehetőséget az áramlat gyakoribb megélésére. Ahogyan a szerzők fogalmaznak, a flow-élménynek legfeljebb „megágyazni” lehet. A képességeknek ugyanis már egy meghatározott szinten kell lenniük a kihívással való találkozásokkor. Így aki azzal a céllal indul el futni, hogy flow-állapotba kerüljön, szinte biztosan nem lesz benne része. Biológiaiilag is determinált jelenségről van szó. Viszont ha nem állnak rendelkezésre a megfelelő körülmények, talán sosem kerül felszínre a flow-ra hajlamos személyiség. Erre alapozva a könyv második fele az alapfeltételek megteremtéséről szól.

A második részben a futás közben elérhető flow kerül reflektorfénybe, amely tulajdonképpen a minél hatékonyabb és élvezetesebb futóélményt jelenti. Az előző fejezetben taglalt

három alappillérre támaszkodva a sportpszichológia, pozitív pszichológia, coaching és edzés-módszertan eszköztárából válogatva olvashatunk gyakorlati tanácsokat arra vonatkozóan, mivel alapozhatjuk, illetve akadályozhatjuk meg az élmény kialakulását. Kétségtől olyan módszerekről olvashatunk ezekben a fejezetekben, amelyek a flow-tól függetlenül is nagymértékben hozzájárulhatnak a (futó)teljesítményünk fejlődéséhez. A célkitűzésekhez kapcsolódó gyakorlatok közül a hosszútávú célok részegységekre bontása vagy a SMART-módszer (Doran, 1981) a pszichológia egyéb területein is használatos technikák. Ugyanakkor olyan, újabban lendületet vett módszerek beépítése a felkészülésbe, mint a vizualizáció vagy a mindfulness, a flow tudományának utóbbi évtizedekben történt fejlődését mutatja.

A mentális gyakorlatok mellett a fizikai felkészüléshez tartozó technikákat is találunk. „A fizikai képességek fejlesztése” című fejezet például az élménynek való „megágyazás” fogalmát kifejezetten az állóképességen, a sebességen, az izomerőn és egyéb fizikai tényezőkön keresztül mutatja be. Olyan módszertani tippeket ad, amelyek pl. a VO_2 max-érték növelésére (a test által maximálisan felvehető/szállítható oxigén mennyisége) vagy a heti szükséges lefutott kilométerszámra vonatkoznak. A koncepcióból ezek a részek első olvasatra talán kilógnak, azonban a flow szempontjából nagy jelentőséggel bírnak. A képességeink megfelelő szintre emelése nélkül ugyanis szinte lehetetlen az élmény megtapasztalása egy olyan tevékenység közben, amelynek sikeressége viszonylag jól általánosítható adatokra épül. A könyvben felsorolt példákkal is arra próbálják felhívni a szerzők a figyelmet, hogy sosem az adott napon dől el, hogy megvalósul-e az áramlatélmény. Hiszen a futás előtt vagy közben megélt mélypont akár előidézője is lehet a körülményekhez képest a képességek maximális kihasználásából fakadó sikerélménynek.

A figyelemfókusz fenntartásával foglalkozó fejezet olvasása közben többször lehet olyan benyomásunk, hogy 20 évvel ezelőtt egészen más lehetett volna a szerzők fókuszában ennek a résznek az írásakor. A futás mai népszerűsége nem csupán a teljesítménynövekedés érzéséből fakadó sikerélménynek és az egészségmegőrzés középpontba kerülésének köszönhető. Az is fontos, hogy a modern technika és a szinte azonnal elérhető információk nagyban segítségül szolgáltak ahhoz, hogy számunkra megfelelő körülményeket teremtsünk egy gyakran inkább megerőltető, mint kellemes tevékenység közben. Voltaképp ez a fejezet konklúziója is: a számunkra kedvező feltételek megteremtésére adja a legjobb alapot a tevékenységben való mélyebb elmerülésre. Ma már egyre több helyszínen futhatunk zavartalanul, számtalan futóközösséghez csatlakozhatunk, pár gombnyomással megoszthatjuk sikereinket a közösségi médián keresztül, illetve többféle futóeseményen tehetjük próbára képességeinket. Ennek megfelelően nem csupán különféle kognitív technikákról olvashatunk a figyelem fenntartására, hanem olyan modern, futással egybekötött szokások hasznosságáról és veszélyeiről is, mint pl. az okosórák használata, illetve a zenehallgatás. Ezek nélkül sokan már el sem tudnánk képzelni a futást, így különösen aktuális kérdéseket feszeget ez a rész.

Habár a szerzők nem ítélik meg a modern technológiai vívmányok felett, felhívják a figyelmet arra, hogy kutatások alapján még mindig a zavartalan, természetben történő futás adja az egyik legjobb alapot a flow-hoz. A versenyhelyzet ezzel szemben erősen más körülményeket teremt, és más feltételeket követel. Ilyenkor ajánlatos olyan pozitív pszi-

chológiai eszközök alkalmazása, mint a pozitív belső monológ vagy a felkészülés során alkalmazott meditáció. De a könyv felhívja a figyelmet a flow kialakulásának akadályt állító tényezőkre és ezek elkerülésére is. Például versenykrízis esetén az érzelmfókuszú helyett problémafókuszú megküzdés ajánlatos.

Zárásként arról olvashatunk, hogy az eddig tanultak hogyan alkalmazhatóak az élet egyéb területein. Ezen felül egy fejezet segít elhelyeznünk a flow fogalmát a pozitív pszichológián belül. A szerzők többek között bemutatják Seligman boldogságelméletét (2002), azon belül is kiemelten az értelmes élet koncepcióját is. Hiszen a flow a tevékenységben való mély elmerüléshez és a képességek maximális kihasználásához járul hozzá, elkötelezett részvételen keresztül. Itt olyan gondolatok is helyet kapnak, amelyek túlmutatnak a flow-n (pl. a materiális élvezetekkel szemben a boldogító élvezetek járulnak hozzá igazán a teljes élethez), ugyanakkor segítenek megérteni az áramlatélmény szerepét a boldogabb élet megalapozásában. Emellett arra is kitérnek, hogy mennyire fontos, nagy energiabefektetést és felelősséget kívánó feladat az életcélok megtalálása.

Az *autotelikus személyiség* koncepcióját is vizsgáltuk, ezúttal azonban egy másik pozitív pszichológiai fogalommal, a *savoring*gel egybekötve. Ez a kiegészítés mindenképpen teljesebbé teszi a képet. Így érthetővé válik, hogy ez a fajta nyitottság az új élményekre és a világra, amelyre sokan csak vágyakozással gondolunk, a *savoringen*, vagyis a múlt-, jelen- és jövőbeli pillanatok „ízlelgetésén”, pozitív oldalainak kiemelésén (Bryant és Veroff, 2007) keresztül könnyebben elérhető. A konklúzióként bemutatott elmélet szerint – amely Erich Frommtól (1976) származik – a birtoklás (anyagi javak, hatalom) helyett a lét (szeretet, elkötelezett részvétel, szenvedély) vezethet teljes élethez. Ez valójában lehetne akár a flow üzenete is: a birtoklás múló boldogsága helyett keressünk célt, teremtsünk élményt másoknak és magunknak, vegyünk részt a körülöttünk lévő világ körforgásában.

Összességében *A futás öröme* egy olyan kötet a flow irodalmában, amelyből minden áramlatélményben érdekelt profitálhat, de a legtöbbet címéhez méltóan a futás szerelmesei. Hiánypótlónak ilyen értelemben lehetne nevezni, azonban elmondható, hogy valószínűleg a flow-kutatások jelenlegi legjobb összefoglalóját ismerhetjük meg benne. A pozitív pszichológia felemelkedése ugyanis új kapukat nyitott meg a jelenség komplexebb vizsgálata előtt. Olvashatunk benne az elmélet születésétől kezdve a jelenség neurológiai alapjain keresztül az azt segítő és akadályozó tényezőkig, miközben a futás az áramlat megélésének kimeríthetetlen példatárát biztosítja – ezek által kerülünk egyre közelebb a flow teljesebb megértéséhez.

IRODALOM

- BRYANT, F. B., VEROFF, J. (2007): *Savoring. A New Model of Positive Experience*. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- COSTA, P. T., MCCRAE, R. R. (1995): Domains and Facets: Hierarchical Personality Assessment Using the Revised NEO Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64(1). 21–50

- CSÍKSZENTMIHÁLYI, M., LATTER, P., WEINKAUFF DURANSO, C. (2018): *A futás öröme. Technikák a jobb teljesítményhez* (Ford. Dövényi Ibolya). Libri, Budapest.
- DORAN, G. T. (1981): There's a S.M.A.R.T. Way to Write Management's Goals and Objectives. *Management Review*, 70(11). 35–36.
- FROMM, E. (1976): *To have or to be?* Harper & Row, New York.
- JACKSON, S. A., CSIKSZENTMIHALYI, M. (1999): *Flow in sports. The keys to optimal experiences and performances*. Human Kinetics, Champaign.
- SELIGMAN, M. E. P. (2002): *Authentic Happiness. Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. Free Press, New York.

BORSFAY KRISZTINA
DÜLL ANDREA
FRANKÓ LUCA
GADANECZ PÉTER
HŐGYE-NAGY ÁGNES
KENDE ANNA
LANTOS NÓRA ANNA

SZERZŐINK

MACHER JUDIT
NGUYEN LUU LAN ANH